

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

МАТКОВСЬКА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 811.161.2'373.46:32

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКОНУ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ**

Спеціальність – 035 Філологія

Галузь знань – 03 Гуманітарні науки

Подано на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ О.А. Матковська
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник – **Кислюк Лариса Павлівна**, доктор філологічних наук

Київ 2025

Анотація

Матковська О.А. Функціонально-прагматичний потенціал лексикону сучасної української політики.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія». – Інститут української мови НАН України. – Київ, 2025.

Пропонована дисертація є комплексним дослідженням лексикону сучасної української політики, що передбачає динамічне моделювання його визначальних складників – семіохорів (семантичних просторів) «Держава» – «Армія» – «Суспільство», з'ясування функціонально-прагматичного потенціалу його одиниць (термінів, спеціальної та загальноживаної лексики), аналіз семантики та особливостей їхнього функціонування в різних стилях і комунікативних ситуаціях. Такий підхід виявляє процеси нової стратифікації лексики, передусім у динамічних ділянках сучасного українського лексикону.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в українському мовознавстві застосовано ідеографічний підхід до систематизації лексикону політики, який полягає у: 1) вияві системотвірних ознак у такому лексичному об'єднанні, як семіохор (семантичний простір), що є об'єднанням різних за походженням слів і розчленованих номінацій; 2) використанні семантичної сітки як методу динамічного моделювання взаємозв'язків окремих одиниць семіохору та їхніх об'єднань; 3) поглибленні методу виявлення функціонально-прагматичного потенціалу ресурсу номінації для аналізу одиниць лексикону політики та моделювання трьох семантичних просторів як стрижневих складників лексикону сучасної української політики («Держава» – «Армія» – «Суспільство»). Виявлено вплив повномасштабної російсько-української війни та процесів цифровізації на семантику, функціонування та прагматику одиниць політичного лексикону; досліджено формування нової терміносистеми в межах політичного лексикону, пов'язаної з цифровою трансформацією держави; уперше застосовано комплексну методику аналізу політичного лексикону з

використанням лінгвістичних корпусів ГРАК, ParlaMint та платформи Google Trends для відстеження активності й динаміки функціонування лексичних одиниць у лексиконі сучасної української політики.

Поняття функціонального потенціалу ресурсу номінації в лексиконі політики використано для комплексного аналізу семантики та функціонування його одиниць, а також додано важливий для політичного тексту компонент прагматичного потенціалу ресурсу номінації. Фокус суспільної уваги в межах сучасного лексикону політики відображено в трьох ядерних семіохорах, одиниці якого виявляють виразні перетини та взаємозв'язки.

Фактичний матеріал дібрано з масиву текстів публіцистичного та офіційно-ділового стилів: українських електронних періодичних видань, протоколів засідань Верховної Ради України, виступів Президента України та українських політиків, офіційних державних сайтів. Основна джерельна база текстів охоплює роки перебування при владі партії «Слуга народу» і Президента України В. Зеленського, починаючи з 2019 року. Для порівняльного аналізу використано тексти 2014–2025 років, які відображають віхові події в сучасному політичному житті держави та є визначальними для формування лексикону сучасної української політики. Проаналізовано понад 400 одиниць лексикону політики з їхніми слововживаннями та контекстами. Серед проаналізованих одиниць є політичні терміни й терміни з інших галузей, які активно використовують у мові політики; суспільно-політична лексика та лексика загальноновживана, а також розмовна; одиниці, які мають виразне прагматичне забарвлення, емоційно-оцінні, а також ті, що набувають оцінності в політичних текстах. Це лексеми різного походження (питомі й запозичені), непохідні й похідні (прості та складні), а також розчленовані номінації.

Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано комплекс методів дослідження: загальнонаукові (індукція та дедукція, аналіз і синтез, описовий метод, порівняння, елементи кількісного аналізу) та власне лінгвістичні методи: компонентний аналіз – для диференціації у складі

політичного лексикону одиниць загальнозживаної лексики, термінів і стилістично забарвлених одиниць; метод лінгвістичного моделювання – для структурування лексичного матеріалу за семіохорами «Держава», «Армія», «Суспільство», для виявлення внутрішніх зв'язків між лексемами та формування ієрархічної моделі лексикону політики; контекстно-семантичний аналіз – для дослідження змін семантики лексем у різних контекстах функціонування та виявлення нових контекстних значень; порівняльний аналіз – для зіставлення словникових дефініцій із контекстними значеннями одиниць лексикону політики в сучасних текстах. Методику виявлення функціонального потенціалу ресурсу номінації застосовано для визначення міри усталення нових номінацій у лексиконі політики та їх комунікативний потенціал на основі парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних (словотвірних та асоціативних) відношень і поглиблено прагматичним компонентом. Використано сучасні цифрові інструменти: квантитативний аналіз із застосуванням інструментів лінгвістичних корпусів (ГРАК, ParlaMint) – для відстеження частотності вживання досліджуваних лексем, їхньої сполучуваності та функціонування в тексті; Google Trends – для відстеження активності й динаміки зацікавлення суспільством певними політичними поняттями та виявлення кореляції між політичними подіями та змінами у мові.

На матеріалі текстів різних стилів української мови проаналізовано семантику одиниць лексикону політики та функціонування цих одиниць у тексті. Кожен із трьох аналізованих у роботі семіохорів лексикону політики «Держава», «Армія», «Суспільство» формує розгалужені семантичні простори, тому застосований ідеографічний підхід до систематизації лексики всередині кожного семантичного простору на семіогрупи і семіопідгрупи, що вміщують словотвірні гнізда, композитоугруповання і темогнізда дав змогу поглибити аналіз його одиниць і з'ясувати взаємозв'язки структурних компонентів семіохорів.

Осмислення лексикону сучасної української політики як органічного складника загальнонаціонального українського лексикону; структури семіохорів «Держава» – «Армія» – «Суспільство» як його системотвірних одиниць допомагає з'ясувати вагу вербалізованих ними понять у когнітивному просторі української політики й розширює наукові уявлення про лексико-семантичні зміни в словниковому складі сучасної української мови в умовах суспільно-політичних трансформацій.

З'ясовано, що особливістю аналізованих семіохорів є явище дисперсії, коли одна й та сама лексема може входити до різних семантичних просторів, залежно від актуалізованого значення. Таким чином структурна одиниця актуалізує різні функціонально-прагматичні можливості, що виявляє різне структурне та функціонально-прагматичне навантаження на одні й ті самі лексеми в аналізованих семіохорах. Це підтверджує взаємозв'язки стрижневих семантичних просторів у лексоні сучасної української політики, їхні динамічні й часто розмиті межі, й водночас їхні диференційні особливості, які полягають як у наповненні й внутрішньому структуруванні самих семіохорів, так і в актуалізації тих чи тих функціональних та прагматичних особливостей їхніх структурних одиниць. Ідеографічний підхід до стратифікації лексикону політики уможлиблює моделювання стрижневої поняттєвої структури лексикону політики й вияскравлює його сучасні особливості.

Практична цінність дисертації полягає насамперед у можливості застосування отриманих результатів для подальшого вивчення мовної динаміки. Лексичний матеріал дисертації можна буде використати для укладання нових тлумачних словників і довідників, словника мови сучасної української політики; фактичний матеріал та основні висновки можна використовувати у викладанні курсів сучасної української літературної мови; у спецкурсах і спецсемінарах із лексикології, медіалінгвістики та лінгвокультурології.

Ключові слова: лексикон сучасної української політики, функціонально-прагматичний потенціал, семіохор (семантичний простір),

семіогрупа, політична термінологія, суспільно-політична лексика, розмовна лексика, емоційно-оцінна лексика, динаміка, мовна норма, функціональний стиль, лексикографія.

SUMMARY

Matkovska O.A. The Functional and Pragmatic Potential of the Lexicon of Modern Ukrainian Politics.

A dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 035 “Philology”. – Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2025.

The proposed dissertation presents a comprehensive study of the lexicon of modern Ukrainian politics, involving dynamic modelling of its core components — the semiochores (semantic spaces) “State” – “Army” – “Society”, as well as an investigation of the functional and pragmatic potential of its lexical units (including terms, specialized and commonly used vocabulary) and an analysis of their semantics and functioning across various styles and communicative contexts. This approach highlights processes of new lexical stratification, particularly within the dynamic segments of the modern Ukrainian lexicon.

The scientific novelty of the research lies in the fact that, for the first time in Ukrainian linguistics, an ideographic approach to the systematization of political lexicon has been applied. This approach includes:

1. Identifying system-forming features within such lexical groupings as semiochores (semantic spaces), which encompass words and complex nominations of diverse origins;
2. Using a semantic network as a method for dynamically modelling interrelations among individual lexical units and their groupings within the semiochore;
3. Enhancing the method of identifying the functional and pragmatic potential of the nomination resource to analyze political lexicon units and to model three key semantic spaces – “State”, “Army”, “Society” – as the core components of the lexicon of modern Ukrainian politics.

The research reveals the influence of the full-scale Russian-Ukrainian war and digitalization processes on the semantics, functioning, and pragmatics of political

lexicon units. It examines the formation of a new terminology system within the political lexicon associated with the digital transformation of the state. For the first time, a comprehensive methodology has been applied to analyze political lexicon using linguistic corpora (GRAC, ParlaMint) and the Google Trends platform to track the activity and dynamics of lexical units within modern Ukrainian political discourse.

The concept of the functional potential of the nomination resource in the political lexicon is used to conduct a comprehensive analysis of the semantics and functioning of lexical units, with an additional focus on the pragmatic potential crucial for political texts. The focus of public attention within the modern political lexicon is reflected through three core semiochores, whose lexical units exhibit significant intersections and interrelations.

The factual material for this study is sourced from a corpus of texts in journalistic and official-business styles, including Ukrainian online media, transcripts of Ukrainian parliamentary sessions, speeches by the President of Ukraine and other politicians, and official state websites. The primary body of texts covers the period of the “Servant of the People” party and President V. Zelensky’s administration, starting from 2019. For comparative analysis, texts from 2014 to 2025 were included, reflecting key events in Ukraine’s political life that have significantly shaped the lexicon of modern Ukrainian politics.

Over 400 political lexicon units with their usages and contexts were analyzed. These units include political terms, terms from other fields actively integrated into political discourse, socio-political vocabulary, common colloquial expressions, pragmatically marked and emotionally evaluative lexemes, and those acquiring evaluative meanings within political texts. The analyzed lexicon covers words of both native and borrowed origin, simple and complex forms, as well as complex nominations.

To address the research objectives, a comprehensive methodological toolkit was applied, including: general scientific methods (induction, deduction, analysis, synthesis, descriptive method, comparison, elements of quantitative analysis);

linguistic methods: componential analysis – to differentiate general vocabulary, terms, and stylistically marked units within the political lexicon; linguistic modelling – to structure the lexicon by the semiochores “State”, “Army”, “Society” and to reveal internal lexical relations for building a hierarchical model of the political lexicon; contextual-semantic analysis – to investigate semantic changes in different contexts and uncover new contextual meanings; comparative analysis – to compare dictionary definitions with contextual meanings of political lexicon units in modern texts. The methodology for determining the functional potential of the nomination resource was applied to assess the stability of new nominations within the political lexicon and their communicative potential, based on paradigmatic, syntagmatic, and epidigmatic (word-formation and associative) relations, with an enhanced focus on the pragmatic component. Modern digital tools were also employed: quantitative analysis using linguistic corpora (GRAC, ParlaMint) to track frequency, collocations, and textual functioning of the studied lexemes; Google Trends – to trace public interest dynamics in specific political concepts and to reveal correlations between political events and language changes.

The research analyzed the semantics and functioning of political lexicon units within texts of various styles of the Ukrainian language. Each of the three studied semiochores – “State”, “Army”, “Society” – forms a complex semantic space. The ideographic approach to systematizing the lexicon within each semantic space through semio-groups and sub-groups, including word-formation nests, compound groupings, and thematic clusters, enabled a deeper analysis of lexical units and the elucidation of interrelations among structural components of the semiochores.

This work conceptualizes the lexicon of modern Ukrainian politics as an organic component of the national Ukrainian lexicon. The structures of the semiochores “State” – “Army” – “Society” are presented as its systemic elements, helping to clarify the significance of the concepts they verbalize within Ukraine’s political cognitive space and to broaden scholarly understanding of lexico-semantic changes in the Ukrainian language under conditions of socio-political transformations.

A notable feature of the analyzed semiochores is the phenomenon of dispersion, wherein a single lexeme may belong to different semantic spaces depending on its activated meaning. Thus, a structural unit manifests various functional and pragmatic possibilities, resulting in different structural and pragmatic loads for the same lexemes within the analyzed semiochores. This confirms both the interconnections among the core semantic spaces within the lexicon of modern Ukrainian politics and the dynamic, often blurred, boundaries between them, as well as their distinct features, which stem from both the content and internal structuring of the semiochores and the activation of specific functional and pragmatic traits within their lexical units. The ideographic approach to lexicon stratification facilitates modelling the conceptual structure of the political lexicon and highlights its current characteristics.

The practical value of the dissertation lies in the applicability of the findings for further research on language dynamics. The lexical material can be used to compile new explanatory dictionaries and reference books, including a dictionary of modern Ukrainian political language. The factual material and key conclusions can be integrated into university courses on modern Ukrainian literary language, as well as specialized courses and seminars on lexicology, media linguistics, and linguistic cultural studies.

Keywords: lexicon of modern Ukrainian politics, functional and pragmatic potential, semiochore (semantic space), semio-group, political terminology, socio-political vocabulary, colloquial lexicon, emotionally evaluative lexicon, language dynamics, language norm, functional style, lexicography.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Матковська О.А. Активні процеси в сучасному українському політичному лексиконі. *Українська мова*, №1 (89), 2024. С. 108–124. doi.org/10.15407/ukrmova2024.01.108

2. Матковська О.А. Стилiстично маркована лексика в мові сучасної української політики: функціонально-прагматичний та нормативний аспекти. *Культура слова*. Вип. 99, 2023. С. 150–165. doi.org/10.37919/0201-419X-2023.99.12

3. Ватаманюк О.А. Когнітивний і комунікативний простір мови сучасної української політики. *Термінологічний вісник: Збірник наукових праць* / Відп. ред. І.А. Казимирова. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. Вип. 7. С. 124–132. <https://termvisnyk.iul-nasu.org.ua/wp-content/uploads/sites/11/2023/06/Visnyk-7.pdf>

4. Matkovska O. A. Vplyv vojny na na rozvytok polityčného ukrajinskoho leksykonu. *Slovensko-ukrajinské vzťahy v oblasti jazyka, literatúry a kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore* (Prešov, 18.10.2023–20.10.2023). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2024. S. 155–165.

5. Ватаманюк О.А. Принципи моделювання розмовної практики в нормативному тлумачному словнику. *Лексикографічна парадигма ХХІ ст.: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука*: монографія / Відпов. ред. Є. А. Карпіловська, техн ред. Ю.О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. [Електронне видання]. С. 72–84. <https://drive.google.com/file/d/1Z2Ry28VVZHWUCbK1LBQ9BwglSboD9y0F/view>

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКОНУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Дослідження лексикону сучасної української політики в працях українських мовознавців

1.2. Динамічні ділянки сучасного лексикону політики

1.2.1. Вплив війни на розвиток сучасного лексикону політики

1.2.2. Політична комунікація в інтернет-просторі

1.3. Терміноапарат і методологія дослідження. Семіхор як одиниця систематизації лексики сучасної української політики

1.4. Моделювання лексикону політики в сучасній українській лексикографії.

Висновки до розділу

РОЗДІЛ II. СТАБІЛЬНА АКТИВНІСТЬ ТА ПРОЦЕСИ ОНОВЛЕННЯ СЕМІОХОРУ «ДЕРЖАВА»

2.1. Моделювання семантичного простору «Держава» як фрагмента сучасного українського лексикону політики

2.2. Семіогрупа «Країна»

2.3. Семіогрупа «Влада»

Висновки до розділу

РОЗДІЛ III. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКИ СЕМІОХОРУ «АРМІЯ»

3.1. Структурування лексичного пласту семантичного простору «Армія»

3.2. Семіогрупа «Армія як інструмент держави»

3.3. Семіогрупа «Армія як соціальний інститут»

3.4. Семіогрупа «Озброєння та технічне оснащення»

Висновки до розділу

РОЗДІЛ IV. СЕМАНТИКА, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРАГМАТИКА ОДИНИЦЬ СЕМІОХОРУ «СУСПІЛЬСТВО»

- 4.1. Стратифікація семантичного простору «Суспільство»
- 4.2. Семіогрупа «Соціальні спільноти»
- 4.3. Семіогрупа «Соціальна стратифікація»
- 4.4. Семіогрупа «Громадянська активність»
- 4.5. Семіогрупа «Політична та громадянська ідентифікація»
- 4.6. Міжпросторові зв'язки та тематична дисперсія в межах семантичних просторів «Держава – Армія – Суспільство»

Висновки до розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Дослідження суспільно-політичної лексики як складника лексикону політики тривають з кінця ХІХ ст. і залишаються актуальними до сьогодні, перебуваючи в постійному русі, розвитку. Історичні, культурні, політичні, технологічні зрушення позначаються на когнітивному та комунікативному просторі функціонування мови, спричиняють його розширення, поглиблення та переорганізацію. Саме такий період проживає українське суспільство в аналізований період 2019–2025 рр.: російсько-українська повномасштабна війна, процеси цифровізації породжують активну лінгводинаміку. Крізь оптику суспільної думки спостерігаємо й тримаємо у фокусі суспільної уваги появу нового кластеру ключових слів доби, що позначають найважливіші явища та події та відображають зміни у мовній нормі. Такі зміни характерні для різних функціональних стилів, передусім для публіцистичного стилю як осердя функціонування суспільно-політичної лексики та офіційно-ділового.

У лексиконі сучасної української політики науковці спостерігають значні інноваційні зрушення, спричинені емоційністю, активною участю суспільства в політичному житті держави, динамікою суспільно-політичних процесів та ідеологічною поляризацією. Динамічні процеси сучасного українського лексикону, зокрема й суспільно-політичного, залишаються об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців, серед яких праці Є.А. Карпіловської, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко [Карпіловська, Кислюк, Клименко 2017]; Л.О. Ставицької [Ставицька 2005], М.І. Степаненка [Степаненко 2021], О.А. Стишова [Стишов 2005], Л.В. Струганець [Струганець 2002] та ін. Питанню мовної політики в державі та мовної свідомості присвячені праці Т.А. Коць [Коць 2014], Л.Т. Масенко [Масенко 2004], О.Г. Рудої [Руда 2012], П.О. Селігея [Селігей 2010] та ін. Вплив російсько-української війни на сучасний український лексикон досліджено у працях К.Д. Глуховцевої [Глуховцева, 2023], С.П. Гриценко [Гриценко 2022], Г.М. Сюти [Сюта 2023], О.О. Тараненка [Тараненко 2023; Тараненко 2024],

Л.А. Чередник [Чередник 2022] С.П.Бибик [Бибик 2023], Л.П.Кислюк [Кислюк 2024], А.А.Таран [Таран 2025] та ін. Функціонування в сучасному українському лексиконі розмовної лексики, її роль у тексті та визначення норми розглядали С.П. Бибик [Бибик 2011], С.П. Гірняк [Гірняк, 2019], Б.О. Коваленко [Коваленко 2010], М.І. Навальна [Навальна 2011], О.О. Тараненко [Тараненко 2003; Тараненко 2023]. Динамічні процеси в її складі на матеріалах мови засобів масової інформації були об'єктом дослідження І.І. Браги [Брага 2002], М.І. Голянич [Голянич 2008], Ю.О. Костюк [Костюк 2021], Т.А. Коць [Коць 2023, 2022, 2021, 2018], Л.Л. Михайленко [Михайленко 2009], Г.Б. Мінчак [Мінчак 2003], Л.В. Мовчун [Мовчун 2023], Н.О. Поліщук [Поліщук 2015], М.І. Степаненка [Степаненко, 2024], Л.В. Струганець [Струганець 2002], І.В. Холявко [Холявко 2004], Н.О. Яценко [Яценко 2021] та ін. Суспільно-політичну лексику й термінологію досліджували А.А. Бурячок [Бурячок 1983] М.А. Жовтобрюх [Жовтобрюх 1963; Жовтобрюх 1970], О.Г. Муромцева [Муромцева 1985], Ю.М. Костюк [Костюк 2019], С. Лук'яненко [Лук'яненко 2009], Л.Л. Михайленко [Михайленко 2009], М.І. Степаненко [Степаненко 2017, 2020, 2021, 2023, 2024], І.В. Холявко [Холявко 2004], О.М. Чадюк [Чадюк 2005], Я.П. Яремко [Яремко 2015] тощо. Лексикографічне представлення суспільно-політичних понять подано в низці словників: спеціальних, загальномовних, неологічних, таких як «Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки» (уклад. Й.Ф. Андерш, С.А. Воробйова, М.В. Кравченко та ін., 1994); «Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991-2022 рр.)» (уклад. І.А. Казимирова, О.І. Петрова, Л.В. Туровська та ін., 2024); «Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» (авт. кол. З.Г. Козирева, Л.В. Мовчун, І.А. Самойлова, Н.В. Сніжко, О.М. Тищенко та ін., наук. ред. Є.А. Карпіловська, З.Г. Козирева, 2022); «Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн.» (відп. ред. Л.В. Мовчун, гол. ред. кол. П.Ю. Гриценко, 2017); «Активні ресурси сучасної української номінації:

Ідеографічний словник нової лексики» (Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко та ін., відп. ред. Є.А. Карпіловська 2013) та ін.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Лексикон сучасної української політики є органічним складником загальнонаціонального українського лексикону, тож аналіз його одиниць розширює бачення лексико-семантичних змін у словниковому складі сучасної української мови в період суспільно-політичних трансформацій. Важливою ознакою лексикону політики залишається актуальність одиниць для соціуму в конкретний часовий зріз. Це зумовлює динамічність його складу, процеси оновлення семантики, функціонування та прагматичне наповнення лексичних одиниць. Зміни в суспільному житті українців, нові політичні умови розвитку й існування держави, нові завдання й цілі влади та народу, зміна пріоритетів та боротьба за власну державність, спричинені повномасштабною російсько-українською війною, змінили звичну політичну риторичку, тематику текстів і виступів на політичні теми, мову медіа та мову політиків. Це викликало появу нових слів і активізацію окремих груп загальноновживаної лексики у політичному лексиконі, передусім, експресивних, оцінно-знижених, розмовних одиниць поруч із суспільно-політичною термінологією та лексикою. Разом з цим відбуваються й активні процеси цифровізації, що мають також посутній вплив на політичний дискурс і комунікацію, видозмінюючи політичні інститути держави, його функції та ознаки. Відбувається своєрідна «медіатизація політики, в результаті якої держава перетворюється на комплекс символічних репрезентацій у свідомості громадян» [Потерейко 2019: 17]. Завдяки цифровізації відбувається більша політизація суспільства, де громадяни впливають на політичні рішення, а держава розвиває нові форми взаємодії з громадськістю. Процес цифровізації породжує цілі кластери нових слів, які виявляють активність, як у політичному, так і суспільному лексиконі. Поява нових номінацій, пов'язаних із цифровою трансформацією держави, засвідчує оновлення терміносистеми сучасної української політики.

Актуальність роботи зумовлена потребою опису активних змін, яких зазнає мова сучасної політики в умовах російсько-української війни та в процесі цифровізації й оновлення політичної терміносистеми; необхідністю комплексного вивчення процесів та явищ, які відбуваються в лексиконі сучасної української політики; важливістю лексикографічного відображення динамічних процесів у лексиконі політики. Комплексний підхід до вивчення лексикону сучасної української політики передбачає дослідження функціонально-прагматичного потенціалу його одиниць (термінів, спеціальної та загальноновживаної лексики), аналіз семантики та особливостей їхнього функціонування в різних стилях і комунікативних ситуаціях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах планової теми відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України «Тлумачний словник активного типу сучасної української мови» (2021–2025, номер державної реєстрації 0121U000025) та підтеми «Значення національно та культурно маркованої лексики і фразеології для збереження української ідентичності» у межах цільової комплексної програми Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України «Мовний складник української ідентичності» (2022-2026, номер державної реєстрації 0117U000635). Тему затверджено на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України – 28.01.2021.

Об'єктом дослідження є лексикон сучасної української політики, що включає суспільно-політичну термінологію, суспільно-політичну лексику, а також загальноновживану лексику, розмовні одиниці, okazіоналізми та неологізми на позначення політичних реалій, представлені в текстах публіцистичного, офіційно-ділового, художнього, розмовного стилів, опублікованих за 2019–2025 роки.

Предмет дослідження – сучасний стан і динаміка семантики та функціонально-прагматичного потенціалу лексикону сучасної української політики та його одиниць.

Мета дослідження – комплексний аналіз функціонально-прагматичного потенціалу одиниць лексики сучасної української політики та динамічне моделювання семіохорів (семантичних просторів) «Держава» – «Армія» – «Суспільство» як визначальних складників лексики сучасної української політики за 2019–2025 роки. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

1. Схарактеризувати теоретичні та методологічні засади дослідження лексики сучасної української політики.
2. Визначити місце лексики політики в словниковому складі сучасної української мови та змоделювати його сучасний зріз.
3. Проаналізувати основні чинники, що впливають на семантичні та функціонально-прагматичні трансформації лексики української політики періоду 2019–2025 років.
4. Дослідити активність одиниць лексики сучасної політики в різних типах текстів публіцистичного, офіційно-ділового, художнього, розмовного стилів.
5. Змоделювати семантичні простори «Держава», «Армія», «Суспільство» як ключові складники лексики сучасної української політики, встановити взаємовідношення між їхніми елементами та відстежити процеси активізації, пасивізації та функціонально-прагматичної трансформації лексичних одиниць всередині цих просторів у межах аналізованого періоду.
6. Проаналізувати прагматичні особливості одиниць лексики політики, а саме: їхню експресивність, оцінність, ідеологічну маркованість, політкоректність, евфемізацію, маніпулятивність у текстах на політичні теми.
7. Укласти картотеку активної лексики політичної сфери з мікроконтекстами та паспортизацією та фрагмент словника мови сучасної української політики.

У дисертаційній роботі застосовано комплекс **методів дослідження**: загальнонаукові (індукція та дедукція, аналіз і синтез, описовий метод, порівняння, елементи кількісного аналізу) та власне лінгвістичні методи: компонентний аналіз – для диференціації у складі лексикону політики одиниць загальноновживаної лексики, термінів і стилістично забарвлених одиниць; метод лінгвістичного моделювання – для структурування лексичного матеріалу за семіохорами «Держава», «Армія», «Суспільство», виявлення внутрішніх зв'язків між лексемами та формування ієрархічної моделі лексикону політики; контекстно-семантичний аналіз – для дослідження змін семантики лексем у різних контекстах функціонування та виявлення нових контекстних значень; аналіз словникових дефініцій та порівняльний аналіз – для зіставлення словникових дефініцій із контекстними значеннями одиниць лексикону політики в сучасних текстах. Методику виявлення функціонального потенціалу ресурсу номінації застосовано для визначення міри усталення нових номінацій у лексиконі політики та їхнього комунікативного потенціалу на основі парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних (словотвірних та асоціативних) відношень. Використано сучасні цифрові інструменти: квантитативний аналіз із застосуванням інструментів лінгвістичних корпусів (ГРАК, ParlaMint) – для відстеження частотності вживання досліджуваних лексем, їхньої сполучуваності та функціонування в тексті; Google Trends – для аналізу динаміки зацікавленості суспільства певними політичними поняттями та виявлення кореляції між політичними подіями та змінами у мові.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше комплексно застосовано ідеографічний підхід до систематизації лексикону політики, який полягає у вияві системотвірних ознак семіохору (семантичного простору) як об'єднання різних за походженням слів і розчленованих номінацій, використанні семантичної сітки як методу динамічного моделювання взаємозв'язків окремих одиниць семіохору та їхніх об'єднань і методу визначення функціонально-прагматичного потенціалу ресурсу

номінації для аналізу одиниць політичного лексикону й моделювання трьох семантичних просторів як стрижневих складників сучасного політичного лексикону («Держава» – «Армія» – «Суспільство»). Виявлено вплив повномасштабної російсько-української війни та процесів цифровізації на семантику, функціонування та прагматику одиниць лексикону політики; досліджено формування нової терміносистеми в його межах, пов'язаної з цифровою трансформацією держави; уперше застосовано комплексну методику аналізу лексикону політики з використанням лінгвістичних корпусів ГРАК, ParlaMint та платформи Google Trends для відстеження популярності, частотності й динаміки функціонування лексичних одиниць у лексоні сучасної української політики.

Джерельна база дослідження охоплює масив текстів публіцистичного, офіційно-ділового, художнього та розмовного стилів, передусім: українських електронних періодичних видань, протоколів засідань Верховної Ради України, виступів Президента України та українських політиків, офіційних державних сайтів тощо. Основна джерельна база текстів охоплює роки перебування при владі партії «Слуга народу» і Президента України В. Зеленського, починаючи з 2019 року. Для порівняльного аналізу використано тексти 2014–2025 років, які відображають віхові події в сучасному політичному житті держави та є визначальними для формування лексикону сучасної української політики. Для підтвердження статусу терміна, а також для відстеження динаміки семантики, функціонально-прагматичного потенціалу лексичних одиниць використано лексикографічні джерела (тлумачні, термінологічні, енциклопедичні словники) та лінгвістичні корпуси: Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) містить понад 150 тисяч текстів; Український парламентський корпус ParlaMint, що фіксує пряму мову політиків зі стенограм засідань Верховної Ради України періоду 2002–2023 років. Проаналізовано понад 400 одиниць лексикону політики з їхніми слововживаннями та контекстами, що становить понад 4000 слововживань.

Теоретичне значення дослідження полягає в осмисленні лексики сучасної української політики як органічного складника загальнонаціонального українського лексику; побудова семіохорів «Держава» – «Армія» – «Суспільство» як системотвірних одиниць допомагає з'ясувати вагу вербалізованих ними понять у когнітивному просторі української політики й розширює наукові уявлення про лексико-семантичні зміни в словниковому складі сучасної української мови в умовах суспільно-політичних трансформацій. Створена ієрархічна модель семантичної стратифікації одиниць лексику політики може бути використана для подальших досліджень у лексикології та лексикографії. Ідеографічний підхід до стратифікації лексику політики уможлиблює моделювання стрижневої поняттєвої структури лексику політики й вияскравлює його сучасні особливості.

Практичне значення дослідження визначає можливість використання картотеки активної лексики політичної сфери для укладання нових тлумачних словників і довідників, словника мови сучасної української політики; застосування фактичного матеріалу та основних висновків у викладанні курсів сучасної української літературної мови; використання матеріалів у спецкурсах і спецсемінарах із лексикології, медіалінгвістики та лінгвокультурології.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та висновки дисертантка отримала самостійно. П'ять опублікованих статей, у яких викладено основні теоретичні та практичні здобутки дослідження, підготовлені авторкою одноосібно.

Апробація результатів наукового дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорено на науково-методичних семінарах і засіданнях відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України. Теоретичні положення та практичні досягнення дисертації представлено в доповідях на українських і міжнародних наукових заходах: засіданні Ради молодих учених Інституту української мови НАН України (м. Київ, 26 травня 2022 р.), Міжнародній

науковій конференції «Лексикографічна парадигма ХХІ ст. до 100-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора Леоніда Сидоровича Паламарчука» (м. Київ, 6 вересня 2022 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Термінологія і сучасність» (11 травня 2023 року, платформа Google Meet, Інститут української мови НАН України (м. Київ), Міжнародній науковій конференції «Словацько-українські відносини у сфері мови, літератури та культури Словаччини і в центральноєвропейському регіоні» (18–20 жовтня 2023 року, Пряшів, Словаччина), Міжнародній науковій конференції «Мови і мовознавство у ХХІ столітті: нові явища – нові завдання. До 85-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Ніни Федорівни Клименко» (м. Київ, 22–23 жовтня 2024 року).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у п'яти одноосібних публікаціях, три з яких – у фахових виданнях України, одна – в іноземному науковому виданні, одна – апробаційного характеру.

Структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та джерел і додатку. Додатком до дисертації є показчик активних одиниць лексикону сучасної української політики та фрагмент словника сучасної української політики. Загальний обсяг роботи становить 247 сторінок, з них основного тексту – 195 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКОНУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Дослідження лексикону сучасної української політики в працях українських мовознавців

Дослідження політичного лексикону й суспільно-політичної лексики як його складника привертає увагу науковців з кінця XIX і до сьогодні, закономірно породжуючи велику кількість підходів до вивчення та аналізу. Суспільні зміни, зокрема зміни в політичній, культурній, психологічній парадигмах буття соціуму, неминуче відбиваються у мові, впливаючи, передусім, на лексичну систему. Як зазначає О.А. Стишов, «з-поміж усіх наявних рівнів у сучасних мовах найдинамічніше розвивається лексико-семантична система» [Стишов 2019]. Це зумовлено тим, що лексичний склад мови найбільш тісно пов'язаний з позамовною дійсністю, а тому стає своєрідним дзеркалом змін, які відбуваються в суспільстві. Особливе місце займають дослідження лексики української політики. У передмові до енциклопедичного словника-довідника сучасної політичної лексики, авторка Н. М. Хома застосовує такі терміни як: *політичний лексикон*, *власне науковий політологічний лексикон*, *політологічний дискурс*, *політична (суспільно-політична) мова*, *мова політики*, *політична мова*. При цьому розмежовує поняття *вітчизняний політичний лексикон* і *власне науковий політологічний лексикон*, вказуючи на їхню динамічність «лексикони стрімко збагачуються неологізмами, з-поміж котрих – чимало усіляких індивідуально-авторських новацій (оказіоналізмів), а також слів, продукованих народною стихійною творчістю, детонованою поточними подіями» [Хома 2015: 2]. *Політична (суспільно-політична) мова* та *мова політики* у дослідниці виступають синонімами й призначені «для політичної комунікації, отже, і для просування певних ідей, емоційного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу, а тому динамічно відображає політичну реальність». Також Н. М. Хома наголошує й на зміні джерел функціонування, а отже й

конструювання *мови політики*, що «найактивніше конструюється не політичною наукою, а засобами масової інформації, в останні роки – ще й активізованою Інтернеткомунікацією» [Хома 2015: 4].

Про умовність терміна *політична мова* пише Н. Рєзнікова, вказуючи на те, що «не всі лінгвісти визнають правомірність його запровадження у поняттєвий апарат» й визначає цей термін як «особлива система засобів вираження політичної ідеології, волевиявлення та переконання, що склалася в політичній комунікації» [Рєзнікова 2005: 50]. Нашу увагу привертає термін *політеми*, запропонований О.І. Воробйовою для позначення «одиниць політичної мови, що містять у своїй семантичній структурі політичний компонент значення». Термін *політема* запропоновано як об'єднавчий узагальнений термін для одиниць мови політики, який об'єднує одиниці власне політичної лексики (термін-політема, ідеологема, соціологема й афектив), перехідну одиницю – ярлик, а також одиниці загальноновживаної лексики в мові політики (емотивні, розмовні, експресивні тощо). *Політеми* називають поняття, пов'язані з роллю людини в суспільстві, державі та сучасному світі. Основу *політем* складають політичні терміни, але вони також включають загальноновживані слова, які в політичному дискурсі набувають специфічного політичного значення [Рєзнікова 2005: 50].

Для позначення політичного терміна та його «триєдиної прагматичної (конотативної, імплікативної, емотивної) забарвленості Я.П.Яремко запропонував термін *політонім*» [Яремко 2016: 95]. Дослідник розглядає національну політичну термінологію як систему «не лише лінгвального, а й ідеологічно-культурного кодування» і вважає важливим «взаємозв'язок *політичної культури – етнічної свідомості – національної мовної картини світу*» [Там само: 96]. Особливої уваги він надає прагматичній функції політоніма, оскільки «прагматичний аспект, розкриваючи семантичну наповнюваність політонімів смисловими «соціальними» семами, увиразнює національну своєрідність мовної картини світу» [Там само: 102]. Науковець запропонував наступне визначення політонімів: «це слова, словосполучення,

що співвідносяться з поняттями політичної сфери і семантично самореалізуються на комунікативнопрагматичному рівні через триєдину характеристику (конотативну, імплікативну, емотивну) пізнаних явищ політичної дійсності» [Там само: 102].

«Політологія: енциклопедичний словник» визначає *мову політичну* за двома складниками: «*мова в політиці*» та «*мова політики*», вказуючи на те, що «перше позначає мову всередині політ. ін-тів (функціональна мова), друге – т.зв. мову думки, якою описують політ. події, для прикладу, в ЗМІ – це мова широкого загалу» (ПЕС 2014: 204). У цій статті автори також вказують на властивість політичного поля – вироблення *ключових слів* і зазначають, що для них властива «прив’язаність до дискурсу загалом і політично-екон. реалій; найвища частота використання та пов’язаність з певною групою; вибуховість як ознака того, що зі зміною обставин ці ключові слова дуже швидко забуваються» (Там само: 204).

У нашому дослідженні ми послуговуємось терміном *лексикон політики* і розуміємо його як систему лексичних одиниць, що вміщує як власне *політичний лексикон* (терміни та суспільно-політичну лексику), так і загальноновживану лексику, розмовні одиниці, терміни з інших галузей знань, а також okazіоналізми та неологізми для опису політичних реалій. *Лексикон політики* відображає специфіку національної політичної системи певної країни (лексикон американської політики; лексикон німецької політики, тощо). Відповідно поняття *політичного лексикону* є вужчим і становить центральну частину *лексикону політики* та включає власне політичну термінологію та суспільно-політичну лексику, які безпосередньо стосуються політичної сфери.

Термін «суспільно-політична лексика» вперше з’являється у працях А.А. Бурячка, який досліджує спільний лексичний фонд лексики східнослов’янських мов на базі суспільно-політичної лексики, проявлений у політичному дискурсі [Бурячок 1983], О.Г. Аксьонової, яка вивчає семантичні зміни суспільно-політичної лексики кінця XIX – початку XX століття

[Аксьонова 1968], у дослідженнях Т.Б. Крючкової, що висвітлюють функціонування суспільно-політичної лексики та термінології радянської епохи [Крючкова 1989]. Про витoki і проблеми становлення української суспільно-політичної системи писала Л.В. Туровська, акцентуючи на відмінностях суспільно-політичної та технічної термінологічної лексики, таких як «стильова закріпленість, замкненість, яка спостерігається в інших терміносистемах» [Туровська 2017: 174]. Дослідниця наголошувала на постійному плинному взаємозв'язку суспільно-політичної термінології та лексики та загальноповжитої лексики, що істотно ускладнює, а то й унеможлиблює визначення чіткої межі між ними.

Отже, термін «суспільно-політична лексика» з'являється у мовознавчих дослідженнях з середини ХХ століття як спосіб аналізу окремих лексичних груп спільних за тематикою й семантикою. Як зауважує Ю.М. Костюк, попри досить довгу історію дослідження (більше, ніж півстоліття), у лінгвістиці досі не вироблено однозначної дефініції поняття «суспільно-політична лексика» [Костюк 2019]. Оновлення і творення суспільно-політичної термінології та лексики вивчали В.В. Жайворонок [Жайворонок 1992], Н.Ф. Клименко [Клименко 2017], Л.Т. Масенко [Масенко 2004], Г.Б. Мінчак [Мінчак 2003], І.Є. Ренчка [Ренчка 2018], Я.С. Снісаренко [Снісаренко 2012], Л.В. Туровська [Туровська 2017, 2019], Я.П. Яремко [Яремко 2015] та ін. Динамічні процеси в її складі на матеріалах мови засобів масової інформації були об'єктом дослідження І.І. Браги [Брага 2002], М.І. Голянич [Голянич 2008], Б.О. Коваленка [Коваленко 2010], Ю.О. Костюк [Костюк 2021], Л.Л. Михайленко [Михайленко 2009], Г.Б. Мінчак [Мінчак 2003], Н.О. Поліщук [Поліщук 2015], М.І. Степаненка [Степаненко 2021, 2024], Л.В. Струганець [Струганець 2002], І.В. Холявко [Холявко 2004], Н.О. Яценко [Яценко 2021] та ін.

Неоднорідність та розмитість меж суспільно-політичної лексики, тематична дисперсія та широта сфери вживання зумовлюють різні підходи до структуризації такої лексики в сучасному мовознавстві. Перші спроби

систематизувати одиниці суспільно-політичного лексикону були зроблені А.А. Бурячком. Мовознавець запропонував дві класифікації: за функціональною ознакою (власне суспільно-політичні лексеми і контекстуальні суспільно-політичні лексеми) і за семантико-поняттєвим принципом (8 груп, які, у свою чергу, поділяються на підгрупи). На думку А.А. Бурячка, суспільно-політична лексика організована в «лексико-семантичну систему, що складається з окремих ланок – тематичних груп лексики, які розпадаються на підгрупи (чи мікрогрупи), ті, в свою чергу – на синонімічні ряди, антонімічні пари тощо, які, зрештою, компонуються з окремих слів» [Бурячок 1983: 23]. На основі лексико-семантичних зв'язків дослідник виділяє лексико-семантичні групи, під якими розуміє «об'єднання слів на відношеннях синонімії, антонімії, різних уточнень, диференціації та узагальнення близьких або суміжних значень», та зіставляє їх із термінами лексико-семантична парадигма та семантичне поле. За А.А. Бурячком суспільно-політична термінологія – це «особливий шар термінологічної лексики, що займає проміжне місце між функціонально обмеженими терміносистемами, позбавленими емоційно-експресивного забарвлення, і загальноживаною літературною лексикою, з якою постійно інтерферує, що робить диференційну межу між ними мінливою, рухливою» [Бурячок 1983: 22–23].

У сучасних дослідженнях такий принцип систематизації застосовує Ю. М. Костюк, групує суспільно-політичну лексику на тематичні групи, підгрупи і мікрогрупи [Костюк 2021]. Класифікуючи лексику, окрім опорних категорій, тематичних груп, мовознавці також використовують поняття концепту, розуміючи його як «будь-яка оперативна змістовна одиниця мислення (поняття, образ, схема дій), що існує в нашій психіці і, маючи статус пізнавальної категорії, виступає посередником між словами й екстралінгвальною дійсністю, а отже, є частиною нашого розуміння світу» [Брага 2002: 13]. На думку дослідників, концепт включає в себе всю прагматичну інформацію мовного знака, а також когнітивну пам'ять слова, яка

забезпечує зв'язок із системою цінностей носіїв мови. І. І. Брага, досліджуючи концептуальне поле «держава», акцентує на властивості концепту охоплювати «всю прагматичну інформацію мовного знака, а також когнітивну пам'ять слова, яка забезпечує зв'язок із системою цінностей носіїв мови» та виділяє такі концепти, як *держава, влада, політика, економіка, народ, культура, мова* [Брага 2002: 14]. Аналіз лексикону політики у межах концептів здійснює і Я. П. Яремко, виділяючи базові концепти національної концептосфери: *політика, держава, народ, етнос, нація, воля, свобода* [Яремко 2015]. Лексичні одиниці політичного дискурсу Л. Л. Михайленко систематизує за опорними категоріями *суспільство, держава, влада, політика, економіка, право, мораль, військово-воєнна сфера, міжнародні відносини* тощо [Михайленко 2009: 20]. І. В. Холявко класифікує суспільно-політичну лексику за схемою: «опорна категорія – тематична група – тематична підгрупа – тематичний ряд» [Холявко 2004: 37], вказуючи на те, що «принцип, за яким розташовано слова в групах, можна назвати структурно-семантичним. Лексичні одиниці розміщено за ступенем близькості їхніх значень або за знаком соціально-ідеологічної оцінки» [Холявко 2004: 38].

Проблематику класифікації й принципи об'єднання лексики в ті чи інші групи досліджувала Н.Ф. Клименко у праці «Формалізовані основи семантичної класифікації лексики», вказуючи на умовність такого поділу й відсутність «якого-небудь одного чи кількох різних принципів виділення та об'єднання слів у поля, що визнавалися б всіма вченими». [Клименко 1982: 99]. Про пошук ознак, що кладуться в основу групування лексики Н.Ф. Клименко також пише у дослідженні «Роль антонімії у формуванні семантичних полів». Тут дослідниця виділяє умовно два етапи аналізу: зовнішньо- та внутрішньолінгвальний. Перший – виділення зовнішніх меж на логічній основі «відмежування лексики одного семантичного поля від складників іншого», другий – внутрішній поділ, структурування семантичного поля всередині. [Клименко 2014: 166].

Л.В. Туровська виокремлює такі основні підходи у вивченні суспільно-політичної терміносистеми: лінгвістичний підхід до опису складу СПТ – виокремлення принципів тематичної класифікації, семантичних, словотвірних, стилістичних, оцінних особливостей, виділення основних динамічних процесів у розвитку; соціолінгвістичний підхід – установлення зв'язку між лінгвістичними явищами СПТ та екстралінгвістичними чинниками; психолінгвістичний підхід – відбиття оцінного компонента СПТ в індивідуальній і груповій свідомості; порівняльний підхід – порівняння СПТ у різних мовах для виявлення подібностей і відмінностей; комунікативний підхід – вивчення СПТ у ситуації політичної комунікації; когнітивно-дискурсивний підхід – з'ясування механізмів пізнання дійсності й особливостей мислення через вивчення лексичних засобів; термінографічний підхід – особливості опису СПТ у тлумачних словниках [Туровська 2019: 341].

Мовознавиця вказує також на те, що перелічені підходи не є взаємовиключними та можуть поєднуватися в межах одного дослідження.

Ю.М. Костюк виділяє такі диференційні ознаки суспільно-політичної лексики: – статус у лексико-семантичній підсистемі мови; – тематичний склад; – наявність ядерних сем; – наявність ідеологічного компонента; – стилістична стратифікація; – сфера функціонування; – актуальність позначуваних понять [Костюк 2021: 34].

Л.Л. Михайленко, визначаючи зміст і обсяг поняття «суспільно-політична лексика», виділяє такі основні риси цієї групи лексики: нестабільний характер, який пов'язаний більшою мірою з дією позамовних чинників; наявність у більшості лексем оцінного значення, що зумовлено впливом ідеологічно спрямованих чинників; здатність до семантичної переорієнтації лексем залежно від контексту; наявність у складі цієї групи лексики слів з інших галузей знань, що в політичному контексті мають тенденцію набувати в структурі значення додатковий компонент [Михайленко 2009: 15-16].

Підставою для найбільшої кількості дискусій є співвідношення і розмежування суспільно-політичної лексики і суспільно-політичної

термінології. Це виявляється й у способі номінації одиниць, якими позначаються поняття, що стосуються політичного життя. Так, на позначення подій політичного життя мовознавці до 90-х років застосовували терміни соціально-політична, суспільно-політична, значно рідше політична лексика (та термінологія) [Жалай, Линник, Пархоменко, Рубашова 2019: 7]. Проблеми розмежування пов'язані з перенесенням ознак суспільно-політичної лексики: загальнодоступність, експресивність та оцінність на суспільно-політичну термінологію. А. Бурячок зазначає, що для терміна характерні такі ознаки, як співвіднесеність його з поняттям у системі певної галузі знань, що передбачає і його дефініцію, однозначність у межах тієї терміносистеми, у якій він функціонує, обмеженість певною сферою вживання, відсутність емоційно-експресивного та стилістичного забарвлення [Бурячок 1983: 14].

Також дослідники вказують на те, що головну роль у розмежуванні суспільно-політичної лексики і термінології відіграє сфера вживання [Бурячок 1983; Холявко 2004]. Будучи використаним у медійному дискурсі чи розмовному мовленні, термін не виражає точне наукове поняття і отримує оцінне забарвлення, втрачаючи головні ознаки терміна, й зазнає детермінологізації. Детермінологізація є особливо активним процесом у суспільно-політичному лексиконі через постійну взаємодію спеціальної та загальноновживаної лексики в мові медіа. Наприклад, такі терміни, як *демократія, влада, безпека, армія* активно вживаються не лише у спеціальних текстах, а й у ЗМІ, розмовному мовленні, набуваючи при цьому додаткових конотацій.

Н.Ф. Клименко тривалий час працювала над українською термінологією та відновленням її національної автентики. У монографії «Українська біологічна термінологія кінця XX – початку XXI ст.» (2017), розділах «Процеси розвитку терміносистеми інформатики» та «Когнітивний простір сучасної української суспільно-політичної лексики» колективної монографії «Вплив суспільних змін на розвиток української мови» (2017) дослідниця глибоко осмислила критерії розрізнення термінологічної лексики й

термінології (зокрема й суспільно-політичної) й окреслила практичні критерії зарахування термінологічної лексики до термінів на основі їхнього місця в упорядкованій терміносистемі, їхньої науково точної поняттєвої визначеності, включеності в процес стандартизації [Клименко 2017: 6–7].

Вирізняючи ядро суспільно-політичної лексики, І.В. Холявко зараховує «мовні одиниці світоглядно-філософського змісту, пов'язані з вираженням аксіологічних ідеологічних понять і категорій суспільної свідомості, а до периферії належать детермінологізовані одиниці з галузі міжнародного права, економіки, військової справи тощо» [Холявко 2004: 40–41]. Т. Крючкова розрізняє власне політичну лексику і потенційно політичну лексику, відносячи до останньої одиниці загальнолітературного словника, лозунгові слова тощо [Крючкова 1989: 18].

Щодо формулювання чітких критеріїв розмежування термінів і лексики суспільно-політичної сфери, то солідаризуємося з думкою Л.В. Туровської, що сформулювати їх можна, використовуючи спеціальні словники термінів суспільних наук, або ж у тісній співпраці з галузевими спеціалістами, «які найкраще розуміють суть специфічного поняття» [Туровська 2019: 348]. Для нашого дослідження важливим є виокремити ядро суспільно-політичної лексики, яке стосується власне політичних функцій держави і виявляє стабільне функціонування у мові політиків та текстів на політичні теми незалежно від різноспрямованих процесів оновлення політичного лексикону (напр. *влада, депутат, парламент, президент, громадянське суспільство, еміграція, народ*) і периферію політичного дискурсу, яка є мінливою і залежною від політичної ситуації в той чи інший історичний момент.

Новий етап суспільно-політичних зрушень та розвиток української мови припадають на 1991 р. – проголошення незалежності України й утвердження державного статусу української мови. Одним із перших досліджень, де проаналізовано суспільно-політичну термінологію, стає праця В. В. Жайворонка, де автор розуміє суспільно-політичний словник як одну з мікросистем загальномовного словника, що змінюється під впливом

історичних змін й часу: «Час інтенсивно змінює політичний словник, тим самим переосмислення вже існуючих у мові слів і висунення у їхній семантичній структурі на перший план соціально важливих» [Жайворонок 1992: 29].

Колоніальний та постколоніальний вимір відносин між державою, суспільством і мовою впродовж ХХ століття, руйнівний вплив особливої політизованої мови тоталітарної держави та наслідки ідеологічного впливу на світогляд і систему цінностей українців, а також відображення процесів стрімких і докорінних змін у суспільно-політичній сфері пострадянського простору, висвітлює Л.Т. Масенко у працях «Мова і суспільство. Постколоніальний вимір» (2004) [Масенко 2004], «Мова радянського тоталітаризму» [Масенко 2017]. Тут мова радянського тоталітаризму розглядається як «мова великого ошуканства, що створювала світ словесних фікцій, призначених приховувати огидну дійсність, і як мова державного тероризму», зокрема проаналізовано риси новомови, ідеологеми, евфемізми, квазіуточнювальні означення, аббревіатури і складноскорочені слова у мові комуністичного режиму. Нещодавно з'явилося друге видання цієї праці «Мова радянського тоталітаризму. Друге видання» [Масенко 2025].

Важливим джерелом для дослідження суспільно-політичної лексики радянського періоду, зокрема лексикографічних особливостей тлумачення політичних термінів у 11-томному Словнику української мови 1970-1980 рр. є праця І.Є. Ренчки «Лексикон тоталітаризму» [Ренчка 2018]. Авторка аналізує процес уніфікації словників за російським зразком (як засіб русифікації), зосереджуючи увагу на конкретних прикладах, розбивши їх на три групи: політично-ідеологічна лексика (*комунізм, соціалізм, партія, капіталізм, реакціонер* тощо), релігійна лексика (*церква, містика, заповідь, святий, ангел* і т.д.), мистецькі напрями й течії (*авангардизм, модерн, сюрреалізм* та інші). та демонструє прийоми, що були застосовані для утвердження панівної ідеології під час укладання словників.

У 2000-х рр. з'являються дисертаційні дослідження, у яких проаналізовано: динамічні процеси суспільно-політичного лексикону української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) [Стишов 2003], ідеологічний та національно-культурний компонент політичного лексикону [Весна 2002], семантико-функціональні зміни в українській суспільно-політичній лексиці 90-х років ХХ ст. [Холявко 2004], розвиток суспільно-політичної лексики української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст. на матеріалі українських засобів масової інформації [Михайленко, 2009], особливості суспільно-політичної лексики української та англійської мов на лексико-семантичному та структурному рівнях [Снісаренко 2012], семантичні, формальні і соціонормативні ознаки суспільно-політичного неолексикону української інтернет-комунікації 2014–2019 рр. [Костюк 2021]. Глибокий аналіз одиниць лексикону політики, що функціонують у мові преси України (кін. 1970-х – поч. 2000-х років) й призначені для висвітлення образу держави, подано у дисертації І.І. Браги [Брага 2002], зміни у лексичному складі сучасної української мови на матеріалі української преси 90-х років ХХ століття описує у дисертації Г.Б. Мінчак [Мінчак 2003]; метафорі у сфері сучасної української політичної комунікації присвячено дисертацію О. М. Чадюк [Чадюк 2005].

Вплив соціодинаміки в Україні на сучасну суспільно-політичну лексику й термінологію зумовлений «переглядом у суспільстві основних форм і способів взаємодії в трикутнику «влада – суспільство – особистість» [Клименко 2017а: 184]. Це пояснюють зростанням суспільних чинників впливу на владу, зростанням рівня самосвідомості й почуття гідності у громадаєн. Звідси виникає потреба в чіткому окресленні суспільно-політичної термінології, засвідченні переходу загальноживаної лексики у терміни-словосполучення як складники суспільно-політичної термінології, запровадження термінів ідеологізація, деідеологізація, реідеологізація. Н.Ф. Клименко звертала увагу, що поява нових суспільно-політичних термінів пов'язана «з новою ідеологією-пропагандою перебудови однополюсного

суспільства в багатополосне, євроінтеграцією України, з позначенням явищ кризової ситуації в Україні в умовах неоголошеної війни Росії з Україною, глобалізації (з її суперечностями і загрозами), входженням України в світогосподарську систему, зі збереженням національних, європейських та загальнолюдських цінностей у культурі, зрештою з місцем України в мегацивілізації» [Клименко 2017а: 227].

У лінгвістичній науці кінця XX – на початку XXI століття засвідчено, що найбільш істотної динаміки серед усіх терміносистем набула саме суспільно-політична [Стишов 2019]. Тому цілком закономірно, що впродовж останніх років саме ця лексика і термінологія викликає неабияке зацікавлення науковців. В аналізований період активному виникненню та функціонуванню, а згодом і закріпленню в українській мові одиниць суспільно-політичного лексикону слугувала низка позамовних чинників. О.А. Стишов серед таких чинників виокремлює: усеохопний вплив інформатизації та комп'ютеризації; посилення глобалізації, тобто зростання міжнаціональних і особистих контактів та обмінів; новітні досягнення науково-технічного прогресу; вибір Україною європейського шляху розвитку; політична і моральна підтримка Заходом України в протистоянні російській агресії та реальна допомога передусім в політичній, економічній, військовій царинах; загальна демократизація і лібералізація в Україні, відсутність цензури, особливо щодо дискурсу ЗМІ та інтернету; зростання рівня освіченості журналістів і більшості громадян України; передвиборча боротьба; військові й етнічні конфлікти [Стишов 2019: 260–261].

У зв'язку зі значними змінами в суспільстві кінця XX – початку XXI ст. у мові посилилася тенденція до вживання слів, які тривалий час перебували на периферії лексичної системи. Це сприяло появі нових лексем політичного змісту в словниковому узусі української мови, а також активізації наявних мовних засобів, їх переосмислення, завдяки інтенсивному вживанню слів, істотних для певного історичного моменту, так званих маркерів певної історичної доби [Михайленко 2009: 51]. Такі маркери мовознавці також

іменують услід за О.А. Земською, І.Б. Левонтіною, Т.В. Шмельовою як свідки доби, ключові слова епохи, що «мають виразний експресивно-оцінний ореол» [Клименко 2017а: 226], ключові слова доби, що «позначають явища, які перебувають у фокусі соціальної уваги» [Кислюк 2017: 162]. У сучасних дослідженнях М.І. Степаненко такі одиниці називає вербальними лінгвомаркерами, досліджуючи «слова року» сучасного періоду, що відображають найістотніші суспільні зміни й зафіксовані у авторитетних лексикографічних працях різних країн. Мовознавець вважає, що «лінгвомаркери чітко визначеного хронологічного зрізу можуть відображати світові та локальні (континентальні, державні) проблеми та надпроблеми» [Степаненко 2024]. В Україні таким лексикографічним джерелом слугує словник «Мислово», який фіксує суспільно значущі лексеми різних років.

Знакові трансформації суспільно-політичного лексикону відбуваються в періоди зміни політичних систем, ідеологічних парадигм, глибоких соціальних перетворень. Як зазначав А. А. Бурячок, «як тільки змінюється суспільний лад, перемагає нова ідеологія, багато політичних лексем зовсім виходить з ужитку, стає історизмами (*міська дума, осаула*) або переходить на певний період до пасивного фонду у зв'язку з віджилістю чи реакційністю понять, позначуваних цими назвами (пор., наприклад, *офіцер, міністр, династія*, які пов'язувались із царським самодержавством і до Великої Вітчизняної війни не вживалися)» [Бурячок 1983: 15].

Як зазначає Л.Л. Михайленко, друковані засоби масові інформації кінця ХХ – початку ХХІ ст. засвідчили тенденцію до повернення власне українських слів, що деякий час були забуті, оскільки невід'ємною ознакою тоталітарного режиму відносно української мови була свідомо заборона ключових слів (ментальних концептів) з метою їх подальшого викорінення. Це стосується таких лексем, як: *бандера, бандерівець, благодійність, Верховна Рада, визвольний рух, голодомор, державність, жид, Іван Мазепа, інакомислення, козак, козацтво, куркуль, москаль, націоналізм, національна свідомість, незалежність, пан, патріотизм, праведник, поступ, розвій, руський* та ін.

[Михайленко 2009: 54]. Можемо говорити про повторну активізацію цих номінацій у сучасному суспільно-політичному лексиконі, пов'язану із початком російсько-української повномасштабної війни й посиленням національної ідеї. Наприклад, функціональний потенціал розвиває згадана номінація *бандерівець*, утворюючи такі деривати як *бандеромобіль*, *бандерівщина*, виникають словосполучення «*бандерівське* / *бандерівський смузі*», або «*бандера-смузі*».

Науковці відділу, а пізніше групи наукової термінології у складі відділу граматики й наукової термінології Інституту української мови НАН України, усвідомлюючи необхідність опису нової політичної мови, нової лексики, яка функціонує у суспільно-політичній сфері та класифікації її як нових суспільно-політичних термінів із відповідними дефініціями або ж як суспільно-політичної лексики, останні роки працювали над аналізом сучасних підходів до вивчення суспільно-політичних термінів та термінографічних проблем укладання словника суспільно-політичної термінології. Їхню працю увінчав вихід «Словника сучасної суспільно-політичної лексики (1991-2022 рр.)» (2024). Очолювала роботу групи дослідників (І.А. Казиминова, О.І. Петрова, Л.В. Туровська, Л.А. Халіновська, Н.О. Яценко), Л.В. Туровська, а завершувала як відповідальний секретар видання – І.А. Казиминова. У низці публікацій Л.В. Туровська зробила огляд мовознавчого доробку суспільно-політичної термінології та лексики та основних підходів до її вивчення (лінгвістичний, соціолінгвістичний, психолінгвістичний, порівняльний, комунікативний, когнітивно-дискурсивний, термінографічний); лексикографічні проблеми подання суспільно-політичних термінів у тлумачних словниках, зокрема, випрацювання коректної дефініції, зауважуючи, що «вирішальне слово в цьому питанні належить галузевим спеціалістам, які найкраще розуміють суть специфічного поняття» [Туровська 2019: 348]. Очевидно, відсутність чітких критеріїв розмежування сучасної суспільно-політичної термінології та лексики спричинилася до назви «Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991-2022 рр.)», хоч він

містить *«термінологічну, термінологізовану й так звану фонову лексику»* (СССПЛ 2024: 3). Тобто, терміни у словнику також подано, поруч із лексикою, дібраною з текстів ЗМІ, емоційно забарвленими словами тощо. Автори відмічають, що в «запропонованій праці фіксація нових термінів відбувається з урахуванням кількох критеріїв: час появи, зумовленість (мовна чи позамовна), вживання та словотвірне значення. Матеріал подано за алфавітно-гніздовим принципом із використанням логіко-поняттєвого методу та методу лексико-граматичного упорядкування» (СССПЛ 2024: 5).

Суспільно-політична лексика, як відзначають багато дослідників, має нестабільний характер, пов'язаний здебільшого з дією позамовних чинників. Ця нестабільність виявляється у постійному оновленні складу лексикону, семантичних трансформаціях наявних одиниць, зміні їхніх конотацій та стилістичних характеристик. Сучасні українські наукові школи активно розвивають дослідження таких динамічних процесів у лексиці української мови. Зокрема, значний внесок зробили співробітники відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України – Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк. У колективних та індивідуальних монографіях, статтях проаналізовано тенденції й механізми оновлення лексикону сучасної української мови, змодельовано стан її мобільних ділянок, запропоновано методику встановлення функціонального потенціалу ресурсу номінації, тобто здатності нової лексики до творення лексичних об'єднань: синонімічних рядів, антонімічних опозицій, словотвірних гнізд і рядів, спектра словосполук (парадигматичних, синтагматичних) та епідигматичних (дериваційних) відношень у тексті. Цю методику апробовано в ідеографічному словнику нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (АРСУН: 2013) на матеріалі Комп'ютерного фонду інновацій у сучасній українській мові (КФІ) за різностильовими текстами 2006–2013 років [Карпіловська 2013]. Ми застосовуємо її як одну із основних для аналізу лексикону політики у нашому дослідженні та моделювання динамічних процесів.

Характерним показником змін, які відбуваються в лексичному складі мови, є створення словників нових слів та оновлення наявних лексикографічних праць. На початку ХХІ ст. з'явилася низка українських неологічних словників різних типів, які, зокрема, засвідчують і зміни в суспільно-політичному лексиконі: Г.М. Віняр, Л.Р. Шпачук «Словник новотворів української мови кінця ХХ століття» (2002), Д.В. Мазурик «Нове в українській лексиці» (2002), А.М. Нелюба «Лексико-словотвірні інновації» (Нелюба 2004, 2007, 2009, 2015, 2017, 2023, 2025), Л.В. Туровська, Л.М. Василькова «Нові слова та значення» (2008), В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тименко, О.М. Тищенко «Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали 2002-2010 (2010), «Словотворчість незалежної України. 1991-2011» (укладач А.М. Нелюба, 2012), «Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики» (Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко та ін., 2013) та ін., І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін. «Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) за заг. ред. Н. М. Хоми (2015), Л. І. Шевченко «Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа» (2021).

Отже, еволюція лінгвістичних досліджень суспільно-політичної лексики пройшла значний шлях від внутрішньосистемних розвідок радянського періоду до сучасних інтегрованих підходів, що поєднують структурний, функціонально-стилістичний, когнітивно-дискурсивний та соціолінгвістичний аналіз. Особливої ваги набуває вивчення динамічних процесів у суспільно-лексиконі політики в умовах глобальних суспільних трансформацій та військової агресії, що знаходить відображення у численних наукових працях та лексикографічних джерелах.

1.2. Динамічні ділянки сучасного лексикону політики

Плинність наповнення українського лексикону політики, його оновлення зумовлені змінами соціальних та політичних пріоритетів у житті держави та світу. Останні роки спостерігаємо активні процеси в сучасному

українському лексиконі політики, зумовлені повномасштабною російсько-українською війною. Їх можна схарактеризувати як доцентрово-відцентрові процеси: пасивізація одних груп суспільно-політичної лексики й активізація та актуалізація інших. Стабільною у мові політиків та текстів на політичні теми залишається певна група лексики, яка становить ядро мови політики, незалежно від різноспрямованих процесів оновлення політичного лексикону.

1.2.1. Вплив війни на розвиток сучасного лексикону політики

Особливу увагу дослідників останніх років привертає вплив війни на розвиток української мови, початок якої припадає на 2014 рік, а активна фаза на 2022 рік. Війна як особливий соціальний контекст впливає на когнітивну діяльність людей і виражальні засоби української мови. Г. Яворська зазначає, що «війна породжує зміни в існуванні людей і спільнот, впливаючи на мову як один з основних вимірів індивідуальної та соціальної екзистенції» [Яворська 2024: 212]. Вплив російсько-української війни на сучасний український лексикон також досліджено у працях К.Д. Глуховцевої [Глуховцева 2023], С.П. Гриценко [Гриценко 2022], Г.М. Сюти [Сюта 2023], О.О. Тараненка [Тараненко 2023], Л.А. Чередник [Чередник 2022] та ін. Колективна монографія «Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика» (2024) висвітлює когнітивні та прагматичні аспекти функціонування мови в умовах війни. Г. Яворська аналізує дискурс війни з методологічного погляду, Т. Полякова розглядає лексему «майдан» у суспільно-політичному дискурсі, О. Тараненко досліджує вплив російсько-української війни на українську мову, а Б.М. Ажнюк вивчає семіотичне конструювання публічного простору в умовах війни [Мова і війна 2024]. М. І. Степаненко у монографії «Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.)» (2024) комплексно досліджує лексико-семантичні інновації та неофразеологію періоду повномасштабного вторгнення, розкриває специфіку еволюції перифраз у семантичному й лексикографічному вимірах, аналізує лінгвальні маркери воєнного дискурсу [Степаненко 2024].

Особливістю лексикону політики аналізованого періоду 2019–2025 рр. стає розмитість меж військової термінології і загальноживаної лексики під впливом російсько-української війни. Наприклад, такі терміни, як *наступ*, *атака*, *фронт*, *оборона*, *військова операція*, *штурм*, *воєнний стан*, *артилерія*, *дрон*, стали невід’ємною частиною повсякденного медійного та побутового вжитку. Численну групу активізованої лексики становлять також терміни з галузей, що тісно переплітаються з політичною та військовою сферами: економічні (*санкції*, *гуманітарна допомога*), політичні (*коаліція*, *мирний план*, *переговорний процес*), військові (*воєнний злочин*, *трибунал*, *воєнна агресія*), соціальні (*вимушено переміщені особи*, *біженці*), які в політичному дискурсі набувають додаткових оцінних конотацій – таким чином наповнюючи та моделюючи основні семантичні простори сучасного лексикону політики «Держава» – «Армія» – «Суспільство», які ми детальніше описуємо в наступному підрозділі.

Війна породжує також зміни в семантичній і стилістичній структурі суспільно-політичної лексики. Як зазначає Г. М. Сюта, в умовах російської агресії оцінки «свого» і «чужого» різко поляризовані: мовний опис «свого» відбувається в координатах героїзації (позитивний полюс аксіології), натомість щодо «чужого» максимально актуалізовано мовну стратегію дегуманізації (негативний полюс аксіології). При цьому потенційно нейтральну семантичну зону «інший», позиціоновану як проміжну ланку між «своїм» і «чужим», у текстах періоду війни нівельовано, стерто [Сюта 2023: 3]. Унікальним з перспективи довоєнних часів явищем, що відображає стилістичні трансформації лексикону політики, є широке використання в публічному просторі вульгаризмів і обценізмів по відношенню до держави-агресора, її політичного керівництва, армії, флоту. Як зазначає Б. М. Ажнюк, основною комунікативною функцією цих одиниць, адресованих відповідним особам, є приниження їх публічного статусу [Ажнюк 2024: 6–7]. Дискурс війни має специфічну структуру, для якої характерна когнітивна метафоризація. Війна як особливий соціальний контекст здійснює вплив на

процеси концептуалізації. Одним із нетривіальних прикладів такого впливу виявляються когнітивні метафори, що активно використовуються в суспільно-політичному лексиконі. Комунікативна сфера, пов'язана з воєнною ситуацією, дає багатий матеріал для розуміння процесів метафоризації в мові [Яворська 2024: 225].

Динаміку лексики під впливом російсько-української фіксують новітні словники війни, серед них: «Термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості» (упор. О.О. Резнікова, К.Є. Войтовський, 2024), «Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991—2022 рр.)» (уклад.: І.А. Казиминова, О.І. Петрова, Л.В. Туровська, Л.А. Халіновська, Н.О. Яценко, 2024). Українська військова термінологія як компонент сучасного лексикону політики представлена у словниках: «Російсько-український та українсько-російський словник військової справи» Л.В. Туровської (2018), «Словник війни» О. Сливинського (2023), «Словник військового жаргону України: поняття, терміни, вирази» О.О. Пархоменка і А.А. Шевченка (2006). Терміни сучасної політичної науки фіксують: «Політична енциклопедія» (редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. 2011), Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов «Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник (за наук. ред. Хоми Н. М., 2015). Опрацювання нового текстового матеріалу та порівняння його з засвідченим до 2019 року в названих словниках, засвідчує активні доцентрово-відцентрові процеси в мові політики, зокрема, пов'язані з впливом війни на політичне життя в Україні.

Отже, динаміка суспільно-політичної лексики відображає зміни, які відбуваються в соціальному, політичному, економічному житті суспільства. Воєнні обставини змінили звичну політичну риторичку, тематику текстів і виступів на політичні теми і саму мову таких текстів і виступів. Вплив війни зумовлює трансформації на всіх рівнях лексикону: семантичному (поява нових значень, переосмислення наявних), стилістичному (зміна емоційно-оцінного забарвлення), структурному (активізація нових словотвірних моделей). Теми міжпартійної боротьби, передвиборчих баталій стали неактуальними, й ця

частина політичного лексикону відійшла в пасив, принаймні поки триває війна й не проводяться вибори. Натомість активізувалися патріотична й об'єднавча риторика, воєнна лексика у текстах, спрямованих на українську аудиторію, та лексика, яка показує боротьбу українців за європейські цінності, – на аудиторію міжнародну. Суспільно-політичний лексикон постає як чутливий індикатор соціальних процесів, що відбуваються в країні, і, водночас, як дієвий інструмент впливу на масову свідомість, формування громадської думки і національної ідентичності.

1.2.2. Політична комунікація в інтернет-просторі

Активне функціонування суспільно-політичної лексики в мережі інтернет має свої особливості, зумовлені як специфікою комунікативного середовища, так і суспільно-політичними процесами, які відбуваються в країні. Мова інтернет-видань та соціальних мереж стає важливим джерелом поповнення лексикону політики, оскільки саме в цьому середовищі відбувається первинна апробація нових слів і значень.

Проблематику політичної комунікації в інтернет-просторі широко представлено у працях українських дослідників. Віртуалізацію політичного простору досліджує О. О. Заславська, яка визначає інтернет як особливу форму комунікації, що приводить до виникнення принципово нових каналів взаємодії між індивідами, інститутами та владою [Заславська 2016]. Трансформацію функцій держави під впливом цифрових технологій аналізує Н. М. Хома, яка доводить, що успішність держави у перспективі дедалі менше залежатиме від території та матеріальних ресурсів, натомість зростатиме важливість віртуалізації державних послуг [Хома 2015]. Динаміку літературної норми в пресі кінця XIX – початку XXI ст., включно з інтернет-виданнями, досліджує Т. А. Коць, яка розглядає медіа як потужний інструмент інтелектуалізації мовомислення широкого загалу [Коць 2018]. Новітні політичні терміни у мові інтернет-видань з позиції семантико-функціонального аспекту аналізують Н.М. Поплавська та Н.Л. Дащенко, які

простежують тенденцію зворотного руху спеціальної лексики із терміносистеми у загальний вжиток [Поплавська, Дашенко 2021: 12]. Суспільно-політичну лексику як структурну одиницю політичного дискурсу досліджує І. В. Холявко, яка виявляє вплив екстралінгвальних факторів на функціонування мови в публіцистичному стилі [Холявко 2004]. Різні типи неосемантизмів, зафіксовані, зокрема, і в медіа текстах, аналізує Ю. О. Цигвінцева [Цигвінцева 2021: 56]. Українську мову в інтернеті з позиції позамовних та внутрішньоструктурних процесів ґрунтовно вивчає С. Г. Чемеркін, який наголошує, що інтернет-комунікація особливо помітно змінює природу мовної системи [Чемеркін 2009].

Інтернет-комунікація суттєво впливає на стилістичні характеристики лексикону політики, сприяючи його демократизації, інтелектуалізації та експресивізації. Під час опрацювання джерел інтернет-комунікації постає потреба виокремити з численних новинних й інформаційних онлайн-ресурсів ті видання, які репрезентують функціонування суспільно-політичного лексикону й не порушують норм. Адже, як зазначає І.М. Артамонова «сьогодні практично неможливо визначити точну кількість медіаресурсів в українському інтернеті, де постійно з'являються мережеві версії традиційних газет, журналів, теле- і радіопрограм, створюються нові мережеві видання. Важливою особливістю українського ринку мережевих ЗМІ є його нестабільність: у середньому 20–40 відсотків електронних медіа знаходяться у «групі ризику» – чи новостворених, чи тих, що закриваються» [Артамонова 2009: 330]. Досліджуючи особливості розвитку інтернет-видань України, М.В. Чабаненко пропонує такі критерії оцінювання онлайн-медіа, яких, ми дотримуємось у нашому дослідженні:

- 1) наявна редакція, подібна до редакцій традиційних ЗМІ (колектив штатних співробітників);
- 2) інформація на сайті організована професійно, помітна орієнтація на кращі зразки світової Інтернет-журналістики (архітектура сайту, побудова сторінок);

- 3) повідомлення на сайті мають соціально значущий характер і можуть зацікавити масову аудиторію;
- 4) більша частина повідомлень (або всі) є власними матеріалами;
- 5) републікації з інших Інтернет-видань належним чином оформлені (з вказівкою на джерела, що подані у вигляді гіперлінків);
- 6) окрім заміток, сайт пропонує матеріали в інших класичних журналістських жанрах – репортажі, нариси, аналітичні статті, рецензії тощо;
- 7) помітні партнерські зв'язки сайту з іншими Інтернет-ЗМІ;
- 8) медіаконтент сайту оновлюється не рідше, ніж раз на тиждень, що може свідчити про виконання функції інформування про поточні події;
- 9) достатній рівень відвідуваності (або, якщо сайт новий, помітною є турбота про його підвищення) [Чабаненко 2010: 8–9].

Вважаємо, що наявність усіх перелічених критеріїв свідчить про професійний рівень інтернет-видання і дає підстави розглядати такі ресурси як повноцінні медіа, матеріали яких можуть слугувати джерельною базою для мовознавчих досліджень.

Н.М. Поплавська та Н.Л. Дашченко у праці «Новітні політичні терміни у мові інтернет-видань» відзначають, що масмедіа забезпечують комунікативне середовище для багатьох галузевих систем, кожна з яких має свою специфіку функціонування. Політична комунікація зумовлена потребою вербалізувати політичний світогляд на певному етапі розвитку суспільства. Лексикон цієї сфери формується й конструюється політичною наукою, апробується в усних та письмових формах суспільно-політичного спілкування й поширюється засобами масової інформації, засвідчуючи взаємодію політичної сфери з іншими суспільними середовищами [Поплавська, Дашченко 2021: 12].

Таким чином, інтернет-комунікація створює унікальне середовище для функціонування та розвитку суспільно-політичного лексикону, забезпечуючи швидке поширення інновацій, їх апробацію в різних комунікативних ситуаціях

та формування нових стилістичних норм. Дослідження цих процесів дозволяє не лише фіксувати зміни в лексичній системі, а й прогнозувати напрями її подальшого розвитку.

1.3. Терміноапарат і методологія дослідження. Семіор як одиниця систематизації лексики сучасної української політики

Лексикон сучасної української політики є органічним складником загальнонаціонального українського лексикону в умовах сучасних суспільно-політичних змін, зумовлених найважливішими явищами й подіями, які переживає українська держава. Лексикон сучасної української політики включає термінологію (як суспільно-політичну, так і з інших терміносфер) і лексику (суспільно-політичну та загальновживану, нейтральну та стилістично забарвлену, питому та запозичену), представлену в текстах різних функціональних стилів за 2019–2025 рр. Зміст поняття «політика» розуміємо, виходячи зі значення грецького етимона – «мистецтво управління» державою і суспільством. Політика – це особлива сфера соціального життя, пов'язана з владою, з боротьбою за здобуття або утримання державної влади. Мову політики або політичну мову дослідники політичної лінгвістики теж визначають по-різному, дотримуюсь розуміння, що це особлива підсистема національної мови, призначена для політичної комунікації, пропаганди певних ідей, емотивного впливу на громадян. Розуміємо мову політики як особливу підсистему національної мови, призначену для політичної комунікації, пропаганди певних ідей, емотивного впливу на громадян.

Дослідники лексичної системи та лексичної семантики зазвичай послуговуються поняттям «лексико-семантичне поле», Проблемі визначення та структури лексико-семантичного поля присвячували праці Ю.Д. Апресян, В.В. Дятчук, Л.О. Пустовіт, В.В. Левицький, Л.А. Лисиченко, В.М. Русанівський, О.О. Селіванова, Ж.П. Соколовська, О.О. Тараненко, В.М. Телія, Д.М. Шмельов, О. Есперсен, В. Матезиус, К. Бюлер, Е. Бенвеніст, Й. Трір, Г. Ібсен, В. Гумбольдт, Г. Остгоф. Дослідники називають низку базових

ознак лексико-семантичного поля, серед яких: наявність семантичних зв'язків, що об'єднують одиниці поля; наявність ядерного компоненту, з яким так чи інакше співвідносяться значення всіх членів поля; наявність ядра і периферії в польовій структурі. Як відомо, першим, хто використав терміни «лексичне поле» і «семантичне поле», був Й. Трір.

Н.Ф. Клименко у праці «Формалізовані основи семантичної класифікації лексики» наголошувала на необхідності вирішення двох основних завдань при аналізі лексичних полів: «а) уточнити склад аналізованого поля і окреслити його зовнішні межі; б) здійснити внутрішнє членування / структурування / поля, визначити взаємовідношення між його елементами на основі певних ознак [Клименко 1982: 99].

У монографії «Українська біологічна термінологія» Н. Ф. Клименко запропонувала новий погляд на стратифікацію лексики та ввела поняття семіохору як елементу семантичного простору, що включає непохідні та похідні (афіксальні і складні), питомі і запозичені лексеми, а також розчленовані номінації, структуруючи їх у окремі угруповання: словотвірні гнізда, композитоугруповання, темогнізда найменувань-словосполучень, фраземогнізда [Клименко 2017: 77]. Семіохор відображає складну смислову єдність, що дозволяє об'єднувати масиви лексики різної природи: «питомої та запозиченої, простих і складних слів, належних до різних композитоугруповань та темогнізд, а також фраземогнізд», а також виявляти принципи взаємодоповнювальності різних елементів у межах поняттєвого поля [Клименко 2017: 8].

Н.Ф. Клименко застосувала поняття семіохору для аналізу й осмислення українського фахового слова також у терміносистемі інформатики й у когнітивному просторі сучасної української суспільно-політичної лексики [Клименко 2017а: 122-227]. Дослідниця акцентувала свою увагу на найменуваннях тріади *«влада – суспільство – особа (особистість)»*, передусім на тих, що засвідчують зміни в їхніх значеннях і смислах, як запозичених, так і питомих. Важливим вона вважала підкреслити, що

«суспільна термінологія на сучасному етапі розвитку перебуває під значним впливом соціодинаміки в Україні», а тому з'являється «необхідність чіткого окреслення термінів» [Клименко 2017а: 184]. Серед таких термінів як окремі слова, так і розчленовані номінації-словосполучення (*революція Гідності, перезавантаження влади*). Згадано й про місце номенклатури, творення нових термінів на базі англійських та розширення сфери функціонування питомих одиниць. Цікавими є її спостереження про розчленовані номінації, які серед нових термінів становлять до 65 відсотків, а також про стійкі колокації, які згортаються в термін (складне слово чи аббревіатуру). Фактично, запропоновано процедури аналізу лексики, як фахової, так і загальної, які разом із осмисленням одержаних результатів у нових масштабних лексико-семантичних одиницях – семіохорах – уможливають бачення сучасних проблем розвитку українського лексикону.

Використання ідеї Н.Ф. Клименко про семіохор як новий погляд на стратифікацію лексики допомогло структурувати розмаїтий лексичний матеріал політичних текстів та розв'язати завдання його класифікації. Різномірний за структурою і походженням матеріал семіохорів за родовидовими зв'язками класифіковао в менші за обсягом групи – семіогрупи й семіопідгрупи.

Така класифікація «згори й донизу» з ієрархізацією на основі слів з різним ступенем узагальнення семантики, як зазначає Н. Сніжко, є ідеографічною, що «відтворює природне структурування лексики» [Сніжко 2016: 30]. Н. Сніжко визначає принципову відмінність ідеографічної та тематичної класифікацій, вказуючи, що при тематичній «дослідник розподіляє слова та їхні значення за темами і не ставить завдання відтворити природне структурування лексики за ідеями» у той час як ідеографічна «відтворює смислове групування слів на порівняно повному лексичному масиві» [Сніжко 2016: 34].

Прикладом ідеографічного упорядкування лексики є праця – ідеографічний словник нової лексики «Активні ресурси сучасної української

номінації», підготовлена колективом дослідників відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАНУ. Тут представлено близько 4 тис. слів і словосполук, об'єднаних у поняттєві поля, що відображають свідомість українців аналізованого періоду (1991-2013 рр.). Як зазначає Н.В. Сніжко, у цій праці визначені сучасні пріоритети мовної свідомості, тенденції розбудови лексико-семантичної системи, виявлена історія словесного відтворення ідей українського мовомислення [Сніжко 2016: 33].

Наш підхід базується на принципі ієрархічної організації лексики, що дозволяє відобразити складну систему взаємозв'язків між різними складниками, починаючи від найширшого поняття семіохору і рухаючись до вузких категорій – семантичних полів, семіогруп та семіопідгруп. Такий підхід дозволяє різні охопити типи підходів до класифікації та аналізу, врахувати різні типи лексем (включаючи непохідні та похідні лексеми, запозичення та розчленовані номінації) та їхні взаємозв'язки, а також відобразити актуальні тенденції в розвитку суспільно-політичної лексики української мови.

Завдяки ідеї семіохору вдалося охопити однослівні номінації й словосполучення, яких багато серед суспільно-політичної термінології та лексики, а також лексику загальноживану і розмовну, okazionalnu, об'єднавши її в темогнізда й словотвірні гнізда та композитогруповання, що дало змогу повніше змодельовати сучасний зріз лексикону української політики. Всередині семіохорів проаналізовано складні зв'язки одиниць: гіперо-гіпонімічні синонімічні, антонімічні, прагматичні; виявлено активні процеси переструктуризації лексики: появу нових одиниць, актуалізацію одних і пасивізацію інших, посилення чи зміну прагматичного заряду лексем.

Ми структуруємо різномірний за стильовою належністю матеріал за трьома основними семантичними просторами, навколо яких базуються політичні поняття: «Держава» – «Армія» – «Суспільство». При виділенні саме цих семантичних просторів ми брали до уваги такі чинники: 1) зв'язок їх із

політичним життям суспільства; 2) поняттєво-змістові ознаки, які виявляються під час аналізу дефініцій номінацій, наявних у тлумачних словниках; 3) охоплення лексем, які підпорядковуються сфері, означеній цим словом, і мають у своєму лексичному значенні відповідну сему, так чи інакше пов'язану з цим поняттям. За допомогою аналізу словникових дефініцій матеріал упорядковано відповідно до представлення його в мовній картині світу за логічними взаємозв'язками одиниць у три визначальні для лексикону політики семіохори «Держава» – «Армія» – «Суспільство».

Для виявлення активних процесів у мові української політики ми порівняли наповнення лексикону політики, засвідчене в текстах 2019–2025 рр., із поданим у різнотипних словниках (тлумачних та нової лексики) та дослідженнях попередніх років. Часові межі аналізованого матеріалу корелюють із поставленими завданнями, оскільки показовим було використання джерел після переобрання влади в 2019 році, тоді ж почалися процеси цифровізації держави; також це тексти періоду війни у двох її фазах: 2014–2022 і повномасштабної 2022–2025 років.

Джерельною базою дослідження послуговували:

- Офіційні документи: Закони України ("Про Збройні Сили України", "Про основи національної безпеки України"), Стратегія національної безпеки України, Офіційні звіти Міністерства оборони, Генерального штабу ЗСУ.
- Політичний дискурс: Виступи Президента України як Верховного Головнокомандувача ЗСУ, заяви міністра оборони, голови РНБО, виступи народних депутатів/політиків.
- Медіа: Офіційні повідомлення інформаційних агентств, Аналітичні статті та репортажі в ЗМІ, Військові огляди та аналітика, Інтерв'ю з військовими експертами та політиками
- Соціальні мережі та інтернет-комунікація: Офіційні сторінки державних інституцій, публікації військових експертів, дописи волонтерських організацій, коментарі користувачів.

- Лексикографічні джерела (тлумачні, термінологічні, енциклопедичні та ін. словники)
- Лінгвістичні корпуси (ГРАК, ParlaMint)

Для верифікації текстових одиниць використано матеріал лінгвістичних корпусів ГРАК і ParlaMint. Активність функціонування лексем перевірено за допомогою інструментів підрахунку частотності вживання лексем у Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови (ГРАК) та за платформою Google Trends і унаочнено у графіках.

Аналізуємо відібрану лексику за такими критеріями:

- 1) семантичний обсяг лексеми у політичному тексті порівняно з лексикографічною дефініцією;
- 2) функціональне навантаження аналізованої одиниці (синтагматичні, парадигматичні та епідигматичні (дериваційні) відношення її з іншими одиницями в тексті);
- 3) прагматичне навантаження лексичної одиниці в тексті.

У роботі дотримано ономасіологічного підходу до аналізу лексики – від поняття до значення. Досліджуємо номінативну структуру слова, яка відображає його зв'язок із дійсністю, у руслі функціональної ономасіології, що враховує функціонування номінативних одиниць у тексті. Наш підхід базується на принципі ієрархічної організації лексики, що дозволяє відобразити складну систему взаємозв'язків між різними складниками, починаючи від найширшого поняття семіохору і рухаючись до вузьких категорій – семіогруп, семіопідгруп, що вказують на ознаки, властивості об'єкта семіохору, які охоплюють словотвірні гнізда, композитоугруповання і темогнізда: «Словотвірні гнізда, композитоугруповання і темогнізда – це ті об'єднання, що є одиницями семантичного простору, упорядкованого, в свою чергу, абстрактнішими від них лексичними центрами – абстрактними поняттєвими темами» [Клименко 2017: 78].

Фокус суспільної уваги в межах сучасного лексикону політики відображений у трьох ядерних семіохорах (семантичних просторах), одиниці

якого виявляють виразні перетини й взаємозв'язки. Така міжпросторова єдність і взаємопроникність формує так звану семантичну сітку. Визначаючи поняття семантичної сітки, Е.Ф. Скороходько вказує, що «семантична сітка – це спосіб представлення або моделювання лексики» [Скороходько 1990: 137].

Визначаючи переваги семантичної сітки над іншими методами моделювання лексики, дослідник вказує, що, «сітка надає можливість досліджувати лексику з тією «роздільною здатністю», яка визначається поставленою метою: об'єкт дослідження може варіюватися від окремого слова до гупи слів будь-якого обсягу, включаючи лексику в цілому» [Скороходько 1990: 136]. Особливістю семантичної сітки є те, що аналіз лексичної одиниці може бути як з близьким лексичним оточенням у межах аналізованих угруповань, так і, до прикладу, як у нашому випадку, в межах семіопідгруп, семіогруп або й семіохорах «до цього оточення можуть бути зараховані як найближчі «сусіди» аналізованого слова, так і необмежено обширні фрагменти лексики, і навіть увесь лексикон» [Скороходько 1990: 136]. Таким чином, враховуючи роль і місце кожної аналізованої одиниці: «представлення у семантичній сітці допомагає чіткіше побачити структуроутворюючу роль кожного елемента» [Скороходько 1990: 136]. Використання семантичної сітки Е.Ф. Скороходька як моделі дослідження лексики за аналізом словникових дефініцій та зв'язками семантичної похідності уможливило впорядкувати матеріал за логічними відношеннями.

Варто зазначати, що у нашому дослідженні ми аналізуємо не лише семантику одиниць лексикону політики, а й функціонування цих одиниць у тексті в межах функціональної ономазіології. Тому для аналізу використовуємо поняття функціонального потенціалу ресурсу номінації у лексиконі політики та додаємо важливий для політичного тексту компонент прагматичного потенціалу ресурсу номінації. Функціонально-прагматичний потенціал лексикону сучасної української політики визначаємо як гіперо-гіпонімічні, синтагматичні, епідигматичні (дериваційні) та прагматичні відношення одиниць у політичному тексті.

До комплексного аналізу лексичних одиниць семіохорів включаємо:

- Семантичний аналіз: дослідження значення лексичних одиниць через зіставлення словникових дефініцій з різних джерел (загальномовні тлумачні словники, спеціалізовані словники), аналіз контекстуальних значень у сучасних текстах з виявлення розширення або звуження семантики, зокрема під впливом воєнних дій.

- Функціональний аналіз: вивчення особливостей вживання лексичних одиниць в різних типах текстів, аналіз частотності вживання (за допомогою Google Trends, корпусів української мови ГРАК та ParlaMint), виявлення трансформації функціонування (з вузькоспеціальної сфери до загальноновживаної).

- Прагматичний аналіз: дослідження впливу лексичних одиниць на адресата, аналіз оцінних конотацій та стилістичного забарвлення, дослідження маніпулятивного потенціалу лексики.

Кожен із трьох аналізованих у роботі семіохорів лексикону політики «Держава», «Армія», «Суспільство» формує розгалужені семантичні простори, тому застосований ідеографічний підхід до систематизації лексики всередині кожного семантичного простору на семіогрупи і семіопідгрупи, що вміщують словотвірні гнізда, композитоутруповання і темогнізда дозволяє поглибити аналіз його одиниць. Взаємозв'язки структурних компонентів семіохорів показано на рисунку: стрілками проілюстровано взаємоперетини усіх трьох семіохорів та класифікацію лексики в межах семіогруп і семіопідгруп, що охоплюють словотвірні гнізда, композитоутруповання і темогнізда (Рис. 1).

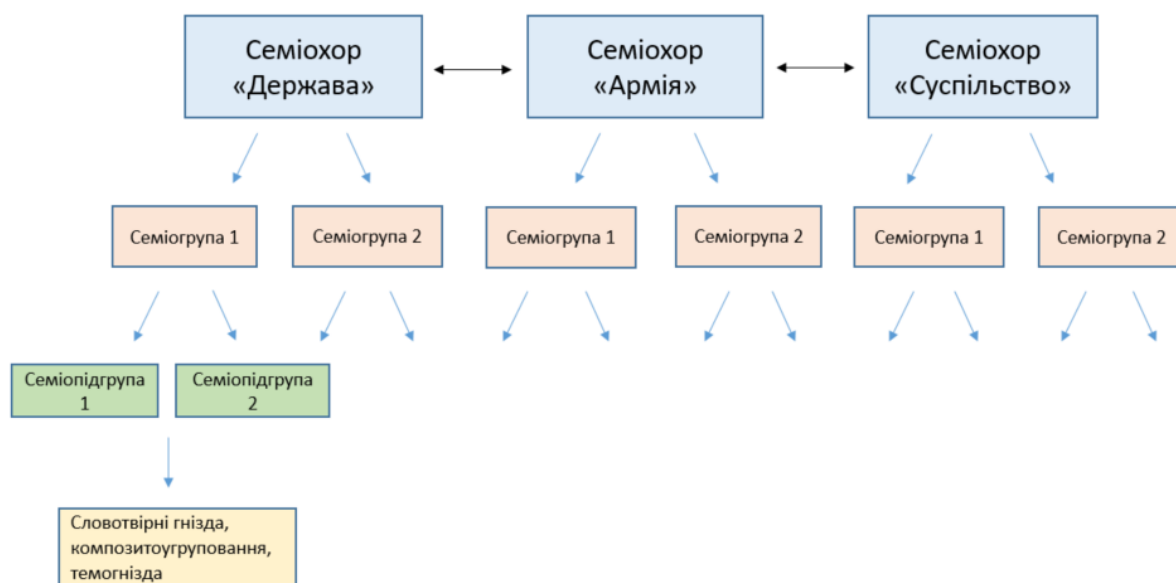

Рис.1. Класифікація одиниць лексикону політики в межах семіохорів

Такий підхід дає змогу врахувати різні типи лексем та їхні взаємозв'язки, а також відобразити актуальні тенденції в розвитку суспільно-політичної лексики української мови. Окрім того, дає змогу охопити різні типи лексем, пов'язаних з концептом, включаючи непохідні та похідні лексеми, запозичення та розчленовані номінації.

Зіставлення наповнення семіохорів дало змогу виявити особливості й активних процесів усередині кожного з семіохорів, а ще лексичні перетини між семіохорами, які засвідчили, що є стрижневі одиниці, які входять до всіх трьох семіохорів, але в різних словосполучах реалізують різні семантику і прагматику. Це підтвердило, що обрані семіохори перебувають у фокусі сучасної української політики й вербалізують поняття, важливі для політичного сьогодення, а значить можуть претендувати на статус стрижневих для моделювання лексикону політики в Україні.

Для аналізу досліджуваного матеріалу використано методику виявлення функціонального потенціалу ресурсу номінації, тобто здатності нової лексики до творення лексичних об'єднань: синонімічних рядів, антонімічних опозицій, словотвірних гнізд і рядів, спектра словосполук (парадигматичних, синтагматичних) та епідигматичних (дериваційних) відношень у тексті. Цей

підхід дав змогу змодельовати динамічні процеси в сучасному лексиконі. Цю методику апробовано в ідеографічному словнику нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (АРСУН 2013) на матеріалі Комп'ютерного фонду інновацій у сучасній українській мові (КФІ) за різностильовими текстами 2006–2013 років, у якому подано, наприклад, використовувані в мові політики слова *альянс, атлантист, держава, євроатлантичний, майдан, НАТО, партія, помаранчевий*.

Динамічне моделювання стрижневих складників лексикону сучасної політики – семіохорів «Держава» – «Армія» – «Суспільство» здійснено з метою з'ясувати функціонально-прагматичний потенціал його одиниць, який визначено як гіперо-гіпонімічні, синтагматичні, епідигматичні та прагматичні відношення одиниць у політичному тексті.

Доповнюємо зазначену методику аналізом прагматичного потенціалу одиниць лексикону політики. Компонент прагматики є невід'ємним для текстів політичної сфери, піару, політичної реклами, оскільки тексти політичного змісту завжди мають відкриту й приховану мету впливу на адресата. Лінгвопрагматика враховує використання мови з урахуванням соціального статусу, гендерних, вікових і професійних особливостей авторів текстів та їхніх адресатів, а також їхніх політичних уподобань. Нагадаємо, що поняття і термін прагматика увів Чарльз Моріс (Ch. Morris) наприкінці 30-х років XX ст. Він запропонував теорію знака з трьох частин: семантики (відношення знака до об'єкта), синтактики (відношення між знаками) і прагматики (відношення між знаком і мовцем), – так званий трикутник Моріса. В українському мовознавстві є напрацювання з проблем семантики і стилістики мовних одиниць (С.Я. Єрмоленко, Т.А. Коць, Г.М. Сюти); прагматики й лінгвоаксіології (Т.А. Космеди), аналізу механізмів маніпулювання мовою (Т.В. Радзівєвської, О.Г. Рудої, Г.М. Яворської). На особливу увагу заслуговує вибір автором тексту тієї чи іншої мовної одиниці за умови наявності такого вибору, що відображає позицію, вподобання, оцінку, особливо, коли йдеться про тексти на політичні теми. На оновлення

політичного лексикону впливає демократизація суспільно-політичного життя, зняття цензури та самоцензури, зростання особистісного начала. Під дією суспільно-політичних чинників у мові політики формується група експресивних слів, котрі мають соціальне звучання та здатні виражати соціальну оцінку дійсності. Це створює й можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, дезінформації громадськості, тому також є предметом нашої уваги.

Завдяки аналізу прагматики аналізованих текстових одиниць можна увиразнити інструменти безпосереднього впливу на адресата в політичних текстах. З цією метою пропонуємо застосувати шкалу прагматичного забарвлення номінацій від позитивної прагматики й нульової прагматики (стилістично нейтральні одиниці) до слабо вираженої й сильно вираженої негативної прагматики передусім для тих експресивно-оцінних та оказіональних утворень, які проникають у тексти на політичні теми переважно з розмовного стилю.

1.4. Моделювання лексикону політики в сучасній українській лексикографії

Мову сучасної політики вважаємо тим новим ресурсом, який заслуговує на кодифікацію в нових різнотипних словниках. Зміни, яких зазнає сучасна українська політика, відображаються в її лексиконі, і потребують осмислення, зокрема засвідчення їх у лексикографії як синхронного зрізу сучасної української мови. Короткий аналіз типів словників, які подають політичну лексику, виявив, що лексикографічне представлення суспільно-політичних понять подано в низці словників: спеціальних, загальномовних, неологічних, зокрема, таких як «Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки» (уклад. Й.Ф. Андерш, С.А. Воробйова, М.В. Кравченко та ін., 1994); «Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991-2022 рр.)» (уклад. І.А. Казимирова, О.І. Петрова, Л.В. Туровська та ін., 2024); «Словник мови творчих особистостей України другої половини XX – початку XXI

століття» (авт. кол. З.Г. Козирєва, Л.В. Мовчун, І.А. Самойлова, Н.В. Сніжко, О.М. Тищенко та ін., наук. ред. Є.А. Карпіловська, З.Г. Козирєва, 2022); «Словник української мови в 11 томах. Додатковий том: у 2-х кн.» (відп. ред. Л.В. Мовчун, гол. ред. кол. П.Ю. Гриценко, 2017); «Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики» (Є.А. Карпіловська, Л.П. Кислюк, Н.Ф. Клименко та ін., відп. ред. Є.А. Карпіловська, 2013), а також у низці словників нової лексики, таких як «Нові слова та значення» (Л.В. Туровська, Л.М. Василькова, 2008), «Нові й актуалізовані слова та значення» (В.О. Балог, Н.Є. Лозова, Л.О. Тищенко, О.М. Тищенко, 2010) та ін.

Вивчення досвіду українських лексикографів спряє кращому розумінню вибору типу словника, який описує мову сучасної політики, добору реєстрових одиниць та визначення структури словникової статті. Наприклад, укладачі «Словника сучасної суспільно-політичної лексики (1991-2022 рр.)» подають матеріал «за алфавітно-гніздовим принципом із використанням логіко-поняттєвого методу та методу лексико-граматичного упорядкування», а «фіксація нових термінів відбувається з урахуванням кількох критеріїв: час появи, зумовленість (мовна чи позамовна), вживання та словотвірне значення» (СССПЛ 2024: 5). Водночас автори вводять до реєстру нові назви суспільно-політичних понять і реалій, такі як *глобалізація*, *денацифікація*, *ізоляціонізм*, а також лексику, пов'язану з сучасною російсько-українською війною: *ДРГ*, *рашизм*, *рашист*, *з тимчасово окупована територія України*. Автори подали в словнику й терміни-словосполучення. Матеріали словника автори добирали з засобів масової інформації за належністю до лексико-семантичних груп термінів державно-територіального устрою, термінів політології, лексики сфери зовнішньої політики та дипломатичної практики, лексики соціології, термінів юриспруденції, а також емоційно забарвлені слова тощо.

Корисним є досвід авторів-укладачів словників нової лексики, передусім першого в українській лексикографії ідеографічного словника нової лексики «Активні ресурси сучасної української номінації» (2013), словникові статті

якого становлять поняттєві поля, об'єднані навколо певного спільного поняття, важливого для свідомості сучасних українців. Описані у словнику формальні, змістові та функційні властивості нових слів за методикою визначення функціонального потенціалу ресурсу номінації стали зразком опису лексики, яка виявляє здатність до творення різних лексичних об'єднань: словотвірних гнізд, синонімічних рядів, антонімічних пар тощо. Джерельною базою цього словника стали різностильові тексти, передусім, тексти українських ЗМІ.

У статті О.М. Тищенко «Моделювання семантичної структури словникової статті в активній лексикографії» запропоновано критерії визначення активної лексики для добору реєстрових одиниць, спираючись на досвід укладання АРСУН, що і для нас важливо: це 1) частотність, актуальність, різностильовість (широкий спектр уживання; 2) зрозумілість; 3) продуктивність (функціональний потенціал слова) [Тищенко 2024: 5]. Поданий у Додатку до дисертації фрагмент Словника сучасної української політики містить приклади укладання словникових статей, які ілюструють увесь спектр лексику політики проаналізованих семіохорів: від термінів до okazіоналізмів, від нейтральних одиниць до емоційно-оцінних, від актуалізованих одиниць до неологізмів; лексеми й словосполучення; показують їхнє функціонування у текстах різних функціональних стилів, що показує їхню активність.

Словникова стаття – це унаочнене моделювання аналізованих динамічних процесів у лексикографічному вияві. Формат словникової статті залежить від типу словника та його призначення. Ми обрали пояснювальний тип словника, тому що «метою пояснювальних словників є дати пояснення, тлумачення слова, зокрема й похідного, з'ясувати його місце в упорядкованій, концептуалізованій і категоризованій навикишній дійсності у рідній мові та культурі. До пояснювальних словників відносять тлумачні, нової лексики, іношомовних слів, аспектні словники. Пояснювальні одномовні словники містять інформацію обов'язкову: вокабулу й дефініцію, і вибіркoву:

граматичні й стилістичні дані, ілюстрацію (тлумачні), етимологічну, енциклопедичну довідку (іншомовні). Інформація граматична і стилістична зазвичай розміщена в зоні ремарок» [Кислюк 2020: 151–152]. За цим принципом, обов'язковими для структурування словникової статті є реєстрове слово та дефініція. Вся інша інформація належить до факультативних зон. В усіх вокабулах подано наголос. Важливо, що дефініцію ми формулюємо актуальну за сучасним активним вживанням у тексті, й вона може відрізнятися від поданої у словниках. Порівняймо формулювання *переселенець*, подане в СУМ, засвідчене у «Словнику суспільно-політичної лексики» із визначенням, яке ми подаємо за сучасними текстами у фрагменті словника в Додатку:

ПЕРЕСЕЛÉНЕЦЬ, нця. чол. Той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь (СУМ, Т. VI, 1975: 273).

Переселéнець — той, хто переселився, переселяється на нове місце проживання або переселений куди-небудь (СССПЛ 2024: 299).

Переселéнець (вимушений переселенець, офіційна назва – **внутрішньо переміщена особа**, скорочено – **ВПО**) – особа, яка вимушено переїхала з окупованих територій, зони бойових дій, прифронтової зони або з місць, де почувалася в небезпеці під час війни, в інші населені пункти чи регіони України.

Саме таке, уточнене й розширене формулювання підтверджене сучасними текстами, наприклад: *Журналістка зустрічала цю тугу й раніше – в дописах **переселенців** з окупованих територій після 2014 року. Але зрозуміти їх змогла тільки з великою війною...* (УП, 18.02.2025).

Дефініції до реєстрових слів *волонтер, волонтерство, колаборант, колабораціонізм, окупант, сепаратизм, сепаратист* у фрагменті нашого словника також відрізняються від поданих у СУМ і ССУЛ, що зумовлене особливостями сучасного політичного контексту російсько-української війни.

Лексикон сучасної української політики містить як термінологію, так і загальновживану лексику, а також лексику стилістично й прагматично забарвлену, що підтверджують сучасні тексти на політичні теми. Тому

інформація стилістична для словника мови сучасної політики є важливою з огляду на засвідчення сучасного зрізу лексикону політики. Якщо вокабулою є термін, то ілюстрації з текстів відповідних функціональних стилів це підтверджують, а якщо – okazіоналізм чи емоційно-оцінне слово, то ілюстрації подаємо з розмовного чи художнього стилю. Стилiстичні ремарки важливі там, де вони показують прагматичний потенціал реєстрового слова, або ж його статус актуалізованого, новотвору, розмовного чи okazіоналізму. Також ми подаємо варіанти, де вони є, й за потреби додаємо ремарки *рекомендовано/ не рекомендовано* (як для диджиталізація / діджиталізація).

Висновки до розділу 1

Українські мовознавці, досліджуючи лексикон політики та суспільно-політичну лексику як його складник, зробили висновок, що це неоднорідний, багатоплановий корпус слів, що об'єднує різностильові номінації на позначення подій та явищ державного і громадського життя суспільства, властивих певному соціуму в певний час, та суспільно-політичну термінологію як ядерний складник суспільно-політичної лексики, наголошуючи на активізації процесів творення нових суспільних термінів, які відтворюють зміну суспільних та мовних стереотипів. Політичні терміни та значною мірою суспільно-політична лексика становлять ядро мови політики. Окрім цих обов'язкових ядерних компонентів лексикону політики, істотну його частку становить загальноновживана лексика, різна за своїм походженням, стилістичним забарвленням та прагматикою, що номінує кризові явища суспільно-політичного, економічного життя українського суспільства, особливо під час війни. Загальноновживані лексеми та почасти суспільно-політична лексика наповнюють периферію лексикону політики.

Варіативність підходів до систематизації лексики, зокрема суспільно-політичної, зумовлена неоднорідністю та розмитістю меж суспільно-політичної лексики, тематичною дисперсією та методологічними труднощами, що виникають у процесі аналізу й класифікації. Сучасний

лексикон політики є динамічним і контекстуально залежним, що ускладнює встановлення чітких меж між групами лексики.

Для систематизації лексикону політики обґрунтовано доцільність застосування ідеографічного підходу, який відрізняється від тематичного тим, що відтворює природне структурування лексики за ідеями та поняттєвими групами на основі цілісного лексичного масиву, а не лише розподіляє слова за темами. Цей підхід реалізується через використання семіохору (семантичного простору) як об'єднувальної одиниці, що охоплює різні за походженням слова і розчленовані номінації із спільним семантичним компонентом. Запропонована модель базується на принципах ієрархічної організації лексики, в якій ми об'єднуємо лексику за принципом: семіохор → семіогрупи → семіопідгрупи → темогнізда, композитоугруповання, словотвірні гнізда, фраземогнізда. Окрім цього, модель семіохору дозволяє виявити функціонально-прагматичний потенціал його одиниць: гіперо-гіпонімічні відносини між елементами, синтагматичні та епідигматичні (дериваційні) зв'язки, що виникають у контексті їх використання, прагматику одиниць у політичному тексті. Функціонально-прагматичний потенціал лексикону сучасної української політики визначаємо як гіперо-гіпонімічні, синтагматичні, епідигматичні (дериваційні) та прагматичні відношення одиниць у політичному тексті. Така модель є ефективним інструментом лінгвістичного аналізу, що дозволяє комплексно дослідити як структурно-семантичні, так і прагматичні аспекти суспільно-політичної та загальноновживаної лексики у мові сучасної політики.

Важливим інструментом дослідження лексикону політики визначено семантичну сітку як спосіб добору, представлення та моделювання лексики, що дозволяє аналізувати взаємозв'язки між окремими одиницями з різною «роздільною здатністю» – від окремого слова до групи слів будь-якого обсягу. Семантична сітка уможливорює чітке відображення структуроутворювальної ролі кожного елемента в системі лексикону політики. Застосування ідеографічного підходу зумовлене необхідністю врахування складної

внутрішньої організації лексикону політики, його ієрархічної структури та динамічного характеру.

Мова сучасної політики є тим новим ресурсом, який заслуговує на кодифікацію у словниках, тож у додатку до дисертації подано приклади укладання словникових статей як зразок фрагменту словника сучасної української політики.

РОЗДІЛ II. СТАБІЛЬНА АКТИВНІСТЬ ТА ПРОЦЕСИ ОНОВЛЕННЯ СЕМІОХОРУ «ДЕРЖАВА»

2.1. Моделювання семантичного простору «Держава» як фрагмента лексикону сучасної української політики

Семантичний простір «Держава» є одним із центральних у межах лексикону політики, що відображає не лише організацію політичної системи, але й ціннісні орієнтири суспільства, структуру державних органів та міжнародні відносини. Його аналіз та структуризація дозволяє глибше зрозуміти структуру та функціонування суспільно-політичної лексики в українській мові.

Враховуємо різні типи лексем та їхні взаємозв'язки, що відображає актуальні тенденції в розвитку суспільно-політичної лексики української мови. Охоплюємо різні типи семантично пов'язаних лексем, включаючи непохідні та похідні лексеми, запозичення та розчленовані номінації.

- Непохідні (базові слова словотвірних гнізд): *держава, закон, міністр, влада, країна.*

- Похідні – прості: *державний, законний, безвладдя*; композити: *державовладний, державотворення, законопроект*; юкстапозити: *державно-правовий, держава-терорист, держава-жертва, комік-президент.*

- Запозичення: *президент, парламент, диджиталізація, е-демократія.*

- Розчленовані (аналітичні) номінації: *електронна держава, державна безпека, цифрова трансформація, політична реформа.*

Запропонована модель семантичного простору базується на принципах ієрархічної організації лексики, що дозволяє відобразити складну систему взаємозв'язків між різними рівнями семіохору «Держава» в сучасному українському політичному дискурсі (Рис.2).

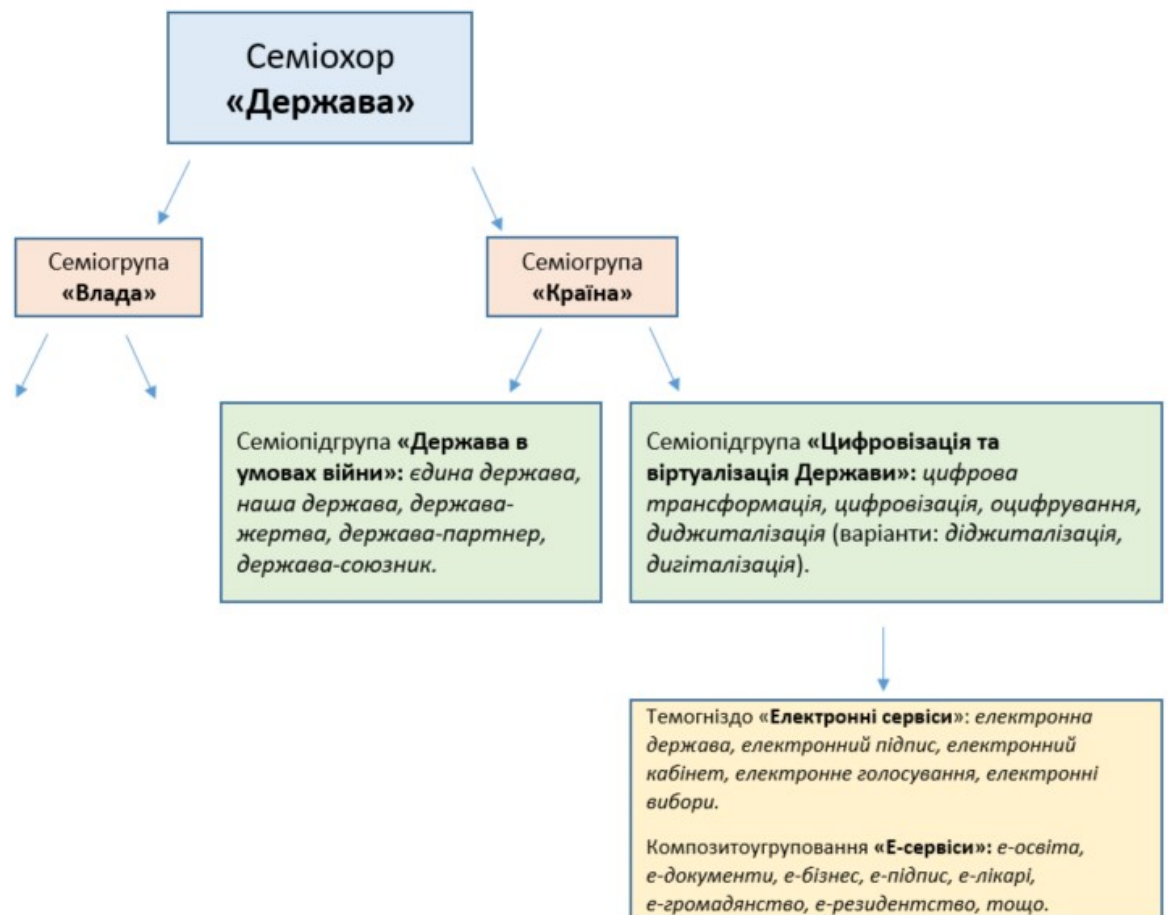

Рис.2. Фрагмент моделювання семіохору «Держава»

1. Семіохор «Держава» як вершина ієрархії. Вибір семіохору як найвищого рівня організації ґрунтується на концепції Н. Ф. Клименко, яка дозволяє об'єднати різнорідні лексичні одиниці в єдину смислову єдність.

2. Семіогрупи як основні підрозділи. Дві основні семіогрупи «Влада» та «Країна» виділено методом аналізу словникових дефініцій та з урахуванням дистрибуції елементів семантичного простору. Опираємось на дослідження Л. П. Кислюк, яка, аналізуючи динаміку функціонального потенціалу лексеми держава, виділяє за словниками такі основоположні аспекти семантики слова держава 1) сукупність людей і території та суверенної влади (синонім країна) і 2) спосіб організації влади в суспільстві, форма управління певною спільнотою (синонім влада) [Кислюк 2017: 163]. Такий поділ дозволяє охопити як традиційні, так і актуальні контексти

вживання лексики, пов'язаної з державою та розглянути державу як територіально-соціальну одиницю («Країна») та як систему управління («Влада»).

3. Семіопідгрупи в межах семіогруп. Подальша деталізація на семіопідгрупи дозволяє систематизувати лексику за конкретними темами чи аспектами, як, наприклад семіопідгрупа «Базові поняття»: цифрова трансформація, цифровізація, оцифрування, діджиталізація (варіанти: диджиталізація, дигіталізація).

4. Структурні угруповання (словотвірні гнізда, композитоугруповання, темогнізда найменувань-словосполучень, фраземогнізда) як найнижчий рівень ієрархії демонструють різні способи номінації та словотворення в межах аналізованої лексики. Вони унаочнюють парадигматичні та синтагматичні зв'язки між лексемами, дозволяючи простежити шляхи поповнення лексикону політики новими одиницями. Наприклад, у межах поняттєвого поля «Країна» виділяємо тематичне гніздо «Держава в умовах війни»: *єдина держава, наша держава, держава-жертва, держава-агресор, держава-терорист*; темогніздо «Електронні сервіси»: *електронна держава, електронний підпис, електронний кабінет, електронне голосування, електронні вибори*. У межах семіопідгрупи «Електронні сервіси», виділяємо «Композити з елементом е- (-є)»: *Е-освіта, Е-документи, Е-бізнес, Е-підпис, Е-лікарі*.

Така багаторівнева структура дозволяє:

1. Відобразити парадигматичні відношення між лексемами (синонімія, антонімія, гіперо-гіпонімія) та врахувати синтагматичні зв'язки на різних рівнях організації.

2. Представити весь масив досліджуваної лексики як цілісну систему, відображаючи системні відношення між елементами різних рівнів.

3. Продемонструвати динаміку розвитку лексикону політики, зокрема через включення нових номінацій та семіопідгруп («Держава в умовах війни», «Цифровізація та віртуалізація Держави»).

4. Відобразити когнітивні аспекти концептуалізації «Держави» через структуру семіогруп та семіопідгруп.

2.2 Семіогрупа «Країна»

Семіопідгрупа «Держава як територіально-соціальна одиниця»

Особливістю семантичного простору «Держава» є різноманітність лексичних одиниць за походженням та структурою, а також стильова та функціональна дифузність. До його складу входять суспільно-політична термінологія, загальноживана лексика, що набуває спеціалізованого значення в політичному контексті, неологізми, okazіоналізми та експресивно забарвлені номінації. Ядро семантичного простору «Держава» становлять суспільно-політичні терміни, що відображають сучасну організацію політичної системи держави, державний устрій, її ціннісні орієнтири, структуру органів та посад, номінації офіційних політичних об'єднань та їх суб'єктів, політику міжнародних відносин (*демократія, ідеологія, конституція, опозиція, парламентаризм, партія, суверенітет* та ін.). Дослідники констатують появу нових суспільних термінів, зумовлених зростанням почуття гідності громадян і впливу суспільства на владу, таких як *Майдан, перезавантаження* (зокрема, термін-словосполучення *перезавантаження влади*), *революція Гідності* [Клименко 2017: 184], які змінили свою семантику порівняно з поданою у словниках та енциклопедіях. Це є підтвердженням, що суспільно-політичній термінології також властиві оновлення та перевпорядкування семантичного простору.

Центром досліджуваного семантичного простору є лексема *держава*, смислове наповнення якої формує структуру всього простору. Аналіз лексикографічних джерел різних періодів дозволяє простежити еволюцію смислового обсягу цієї лексеми та виділити основні значеннєві аспекти, що визначають функціонування лексикону політики: держава як територіально-соціальна одиниця, що формує семантичну групу «Країна» та держава як система організації влади, що входить до семантичного поля «Влада».

«Лексикографічне представлення «Держави»: держава як апарат влади, держава як країна, держава як форма організації влади, держава як спільнота громадян.

За даними тлумачних словників, державу визначають як «апарат політичної влади в суспільстві; країна з таким апаратом політичної влади» (СУМ-11 I: 248); «Правова держава – держава, найважливішими ознаками якої є панування закону в усіх сферах суспільного життя» (СУМД: 272); «Міцність. Мاستок. Влада» (СГ I: 370); Політологічний словник за ред. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка пропонує таке визначення держави: «Держава – суверенна, політико-територіальна організація влади певної частини населення в соціально неоднорідному-суспільстві, що має спеціальний апарат управління і примусу, а також здійснює управління загальносуспільними справами (ПС: 185).

За енциклопедичним визначенням: «держава – це 1) сукупність людей, території, на якій вони проживають, та суверенної у межах даної території влади; 2) організація політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою правових норм спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян» (ЮЕ II 1998). У правовому контексті образ держави досліджувала Волянюк Т.А., вказуючи, що «образ держави відображає спосіб, яким організована влада та управління в конкретній країні, визначає структуру та взаємовідносини між владними органами, а також розподіл компетенцій та повноважень у державному управлінні» [Волянюк 2023: 4]. Досліджуючи динаміку функціонального потенціалу лексеми держава, Л.П. Кислюк виділяє за словниками такі основоположні аспекти слова держава 1) сукупність людей і території та суверенної влади (синонім країна) і 2) спосіб організації влади в суспільстві, форма управління певною спільнотою (синонім влада) [Кислюк 2017: 163]. Саме ці два аспекти стали основою для структурування досліджуваного семіохору на відповідні семіогрупи **«Влада» та «Країна»**.

«Деривати лексеми держава в історичній динаміці»: деривати 1920-1930-х рр. (*державник, державність, державець*), деривати 1970-1980-х рр. (*державник, державництво, державницький*), новітні деривати (*державність, державотворчість, державобудування*).

Динаміку семантики лексеми *держава* засвідчують і її деривати. У словниках 1920–1930-х рр. це: *державник, державність, державець* (*володар, пан*), *державознавець, державознавство* (РУСПМ); *державник, удержавлювати, удержавити* (СДМ). У 1970-80-х: *державник, державництво, державницький, державотворення, державотворчий* (СУМ.ДТ., 272–273). Сучасні словники нових слів засвідчують такі інновації утворені від *держава*: *державооборонно, державотворити* (Нелюба 2015: 50); *Державність, державобудування, державотворення* (Туровська 2008: 62–63); *державовладний* (Нелюба 2023: 18). Розширення семантичного поля *держава* з часів радянського періоду і до здобуття Україною статусу незалежної держави у 1991 році аналізує Л.П. Кислюк у праці «Сучасна українська словотвірна номінація»: якщо у радянських тлумачних та перекладних словниках семантичне поле *держава* виражене через «творення абродериватитів на позначення державних установ, організацій, через певне збіднення ресурсного та семантичного розмаїття мовної реалізації поняття (*державно-колгоспний, державно-монополістичний, держфонд*)» , то вже з часів здобуття Україною незалежності, при зміні радянської держави на українську «відбувається розширення часових і просторових рамок лексико-семантичного поля *держава*, поява нових аспектів, важливих для свідомості громадян нової незалежної України» (*відроджена українська державність, національна держава, сильна європейська держава*) [Кислюк 2017: 166]. Сучасні контексти вказують на ціннісні орієнтири та національні символи: *державність, державна мова, державне самовизначення, державотворення/державотворчість, державницький* (*ідеологія, позиція, підхід, погляди, традиції, функція, мислення, дії, сили, структура, часи і т. ін.*). «Це надзвичайно важкий час, один із найбільш складних часів в історії

українського народу. Але ми втримали **державність**, ми зберегли незалежність України, ми зберігаємо Україну як вільну та суверенну державу на політичній мапі світу» (ОІП ПУ, 14.03.2025); «**Не державницький підхід...Науковці і громадськість – проти перетворення Будинку вчителя на місце розваг**» (ГД-1, 30.01.2019); «Але, щойно комуністичний морок розвіявся, Україна повернулася до своєї справжньої, а не сфабрикованої комуністами **державності**» (Портников).

Таку номінацію фіксує й СМТО: *державотворчість*, -чості і -чости, ж. Творення держави як форми управління суспільством на певній території; державотворення (СМТО: 166).

Темогніздо розчленованих номінації «Держава»: *національна держава; напівдемократична держава, напівкомуністична держава, напівросійська держава, оновлена держава.*

Функціональний потенціал слова *держава* як ресурсу номінації представлений у АРСУНі. Джерельну базу словника становлять тексти українських ЗМІ, як друкованих, так і електронних, української художньої, наукової, науково-популярної та навчально-довідкової літератури, мовна практика Інтернету, записи теле- і радіомовлення за період 1991–2013 рр. То ж станом на вказаний період держава виявляє такі синтагматичні відношення, що вказують на розвиток країни як правової та вектор цього розвитку: *національна держава; напівдемократична, напівкомуністична, напівросійська, напівзалежна; парламентарна, оновлена.*

Найпоширеніший похідний прикметник від держава – *державний*, що утворює низку активних словосполучень: *державний бюджет, державні адміністрації, державні служби, державна влада, державні закупівлі.* Сполучуваність *державний* з наступним словом у тексті також унаочнює як образ власне держави, так і розуміння концепту. Частоту сполучуваності *державний* з наступним словом у тексті відслідковуємо за допомогою лінгвістичного корпусу текстів ГРАК (Генеральний регіонально анотований корпус української мови). Найбільш активну сполучуваність *державний*

виявляє у таких словосполученнях: *державний бюджет, державні адміністрації, державні служби, державна влада, державні закупівлі.*

	Word	↓ Frequency	Frequency per million	
1	бюджету	67,043	35.75	***
2	адміністрації	51,801	27.62	***
3	служби	39,837	21.24	***
4	влади	39,256	20.93	***
5	закупівель	25,180	13.43	***
6	бюджет	24,384	13.00	***
7	управління	21,934	11.69	***
8	кордону	19,168	10.22	***
9	майна	19,112	10.19	***
10	та	16,870	8.99	***
11	регулювання	16,546	8.82	***
12	політики	15,590	8.31	***
13	і	14,903	7.95	***
14	бюро	14,544	7.75	***
15	службовців	13,900	7.41	***

Рис. 3. Ранговий список (за спадом абсолютної частоти вживання) сполук із прикметником *державний* за текстами корпусу ГРАК

Для порівняння беремо до уваги корпус політичних текстів «Український парламентський корпус ParlaMint». Для нас він цікавий тим, що тут зафіксована пряма мова політиків зі стенограм засідань Верховної ради періоду 2002–2023 років. Похідний прикметник *державний* виявляє найактивнішу сполучуваність з такими словами: *державний бюджет, державні адміністрації, державні служби, державна влада, державне майно, державна власність.*

(4,089 items, 111,671 total frequency)			
	Word	Frequency	Relative ?
1	☐ бюджету	11,137	216.77 ***
2	☐ бюджет	6,597	128.41 ***
3	☐ адміністрації	5,128	99.81 ***
4	☐ влади	3,070	59.75 ***
5	☐ майна	3,025	58.88 ***
6	☐ власності	2,204	42.90 ***
7	☐ служби	1,844	35.89 ***
8	☐ регулювання	1,738	33.83 ***
9	☐ підприємства	1,531	29.80 ***

Рис. 4. Частотність сполучуваності *державний* із наступною одиницею у тексті (за даними лінгвістичного парламентського корпусу ParlaMint)

Таким чином, виявляємо стабільні ділянки *державний* у суспільно-політичному контексті: *державний бюджет, державна адміністрація, державна влада, державна служба*.

Семіопідгрупа «Держава в умовах війни»: *єдина держава, наша держава, держава-жертва, держава-партнер, держава-союзник*.

Досліджуючи образ держави у публіцистиці, І. Брага вказує на те, що образ держави реалізується в політичному дискурсі як конститутивна одиниця, включаючи характер її зовнішньої і внутрішньої політики, а також ідеологію, економіку, культуру, етнос тощо. Публіцистичний образ держави дослідниця розуміє як такий, що «відтворюється мовою засобів масової інформації і слугує для досягнення прагматичного ефекту – вплинути на розум і почуття адресата як члена суспільства і сформуванню певну думку щодо держави, певне ставлення до неї, яке виражається у вигляді її позитивної або негативної оцінки» [Брага 2002: 5].

Під час повномасштабної війни активно функціонують сполучення *єдина держава* (в контексті штучного поділу країни на східну та західну), *наша держава*: «**Наша держава**, наші люди заслуговують на це, і Євросоюзу потрібен цей крок – не просто політично потрібен (ОІП ПУ, 09.05.2024). «Я дякую кожному, хто робить усе, щоб **наша держава** вистояла!» (ОІП ПУ, 16.05.2024). У описі держав-учасників війни з'являються юкстапозити *держава-жертва* на позначення жертви агресії та відповідно *держава-агресор*, *держава-терорист* на позначення росії: «Україна – **держава-жертва** агресії, яка діє в порядку самооборони відповідно до статті 51 Статуту ООН» (Збруч, 03.01.2024). «Я завжди наголошую, що Україна не має заходити в НАТО як **держава-жертва** або як держава, яка хоче, щоб її оборонили» (АІ, 17.03.2024). «Володимир Зеленський заявив, що **держава-агресорка** РФ розпочала нову хвилю контрнаступальних дій на Харківському напрямку» (ОІП ПУ, 10.05.2024). Таку номінацію фіксує Енциклопедичний словник-довідник «Сучасна політична лексика» за редакцією Н. Хоми (2015) та подає тлумачення *держава-терорист*: держава, яка використовує

терористичні методи до громадян на власній або чужій території за допомогою силових органів, таємних агентів, найманців чи терористичних організацій. Дії Д.-т. спрямовані на залякування населення, його моральне пригнічення, щоб домогтися від інших держав чи організацій бажаних рішень або дій. Поняття Д.-т. має радше емоційний, аніж правовий характер, активно використовується у пропаганді, аби викликати негативне ставлення населення чи міжнародної спільноти до злочинної діяльності держави. Застосування поняття Д.-т. частіше пов'язано із зовнішньою політикою держави. Поширенішим, використовуваним у юридичних документах (хоча й не загальновизнаним) є термін «держава-спонсор тероризму (М. Целуйко)» (СучПЛ: 75).

У контексті потужної міжнародної допомоги іншим державам Україні в протистоянні ворогу активно функціонує – *держава-партнер*. **«Держави-партнери мають активніше інвестувати в Україну, щоб надати практичну підтримку нашій економіці – Володимир Зеленський»** (ОІП ПУ, 28.01.2022).

Зауважимо, що серед аналізованого матеріалу спостерігаємо наявність синонімічних рядів: *держава-партнер, держава-союзник*; антонімічних пар: *держава-жертва – держава-агресорка*, утворених складними словами-юкстапозитами, в яких друга основа виражає ту чи іншу порівнювану ознаку держави.

Семіопідгрупа «Відмежування від агресора / російського впливу»:
дерусифікація мови, дерусифікація бібліотек, дерусифікація міст, дерадянiзація армії, дерадянiзація законодавства, деколонізація топонімії, дерусифікація українського ономастикону та ін.

Важливе місце під час російсько-української війни займають процеси відмежування українців від держави-агресора. Такі явища продукують активне функціонування у суспільно-політичному лексиконі номінацій: *дерадянiзація, дерусифікація, десовєтизація, декомунізація, деімперіалізація, деколонізація* (утворені шляхом додаванням префікса *де-* до віддієслівних іменників, формуючи протилежне значення). Ці процеси тривали з часів незалежності України, але помітно активізувалися із початком російської

військової агресії проти України й стали частиною державної політики та однією із засад формування ціннісних орієнтирів українців. Варто зазначити, що така лексика виходить із меж суспільно-політичного поля і набуває загальноновживаного характеру. Якщо до повномасштабної війни такі номінації функціонували виключно у лексиконі політики, то з початком війни виявляють синтагматичні відношення із загальноновживаною лексикою, військовою термінологією, термінами мовознавства та інших наук, тощо: *дерусифікація мови, міст, бібліотек; дерадянізація армії; декомунізація / дерадянізація та дерусифікація українського ономастикону, деколонізацію топонімії, дерадянізація законодавства та ін.* «*Дерадянізація театрів і опер – домашня робота для їх керівників: заступниця міністра культури Галина Григоренко*» (УП, 7.04.2023). «*У Харкові дерусифікували проспект, вулицю, шосе і район*» (УП, 11.05.2022). «*Дерусифікувати жестову мову планують в Україні*» (The Village, 16.02.2024).

Аналізовані номінації представлені у СУМ та додатковому томі із таким значенням: «Декомунізація – відмова від комуністичної ідеології в різних сферах суспільного життя» (СУМД I: 269). «Дерусифікувати – чинити дії, спрямовані на витіснення російської мови з різних сфер життя певної спільноти людей, усунення інших ознак національної ідентичності росіян» (СУМД I: 274). За Словником української мови у 20 т. «Дерусифікувати – усувати наслідки русифікації» (СУМ-20: 741). «Декомунізувати – усувати із суспільного, політичного й правового життя залишки комуністичної ідеології» (СУМ-20: 726).

У своєму дослідженні О.О. Тараненко наводить досить розлогий спектр синонімічних номінацій на позначення процесів відмежування від усього радянського/російського: *Декомунізація / дерадянізація та дерусифікація (деколонізація)* різних розрядів українського ономастикону [Тараненко 2023: 18]. Усі ці назви більшою чи меншою мірою укріплюються й активно функціонують у мові медіа та сучасному лексиконі політики: «*Василь Павлов переконаний: формула «декомунізація + дерадянізація + деімперіалізація» є*

вкрай необхідною складовою реформ Збройних Сил» (Свідомі, 27.02.2024). *«Дерадянiзацiя армiї. Пiсля початку росiйсько-української вiйни ЗСУ вiдiйшли вiд радянської символiки»* (Свідомі, 27.02.2024). *«Дерусифікація бібліотек: у Прилуках з книгозбірень вилучають російську літературу»* (СЧ, 13.07.2022). *«Дерусифікація і деколонізація України: чиновники готуються змінити назви вулиць, пов'язані з Росією та СРСР»* (ТСН, 12.07.22).

Процеси відмежування охоплюють як соціально-культурну сферу, так і воєнну й укріплюються на законодавчому рівні. *«Закон України «Про дерадянiзацiю законодавства України»* (ВРУ, 21.04.2022). *«Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімiй»* (ВРУ, 15.06.2023).

Активність функціонування підтверджує і платформа Google Trends: найвища активність пошукового запиту *дерусифікація* припадає на 2022 рік – рік початку повномасштабної війни.

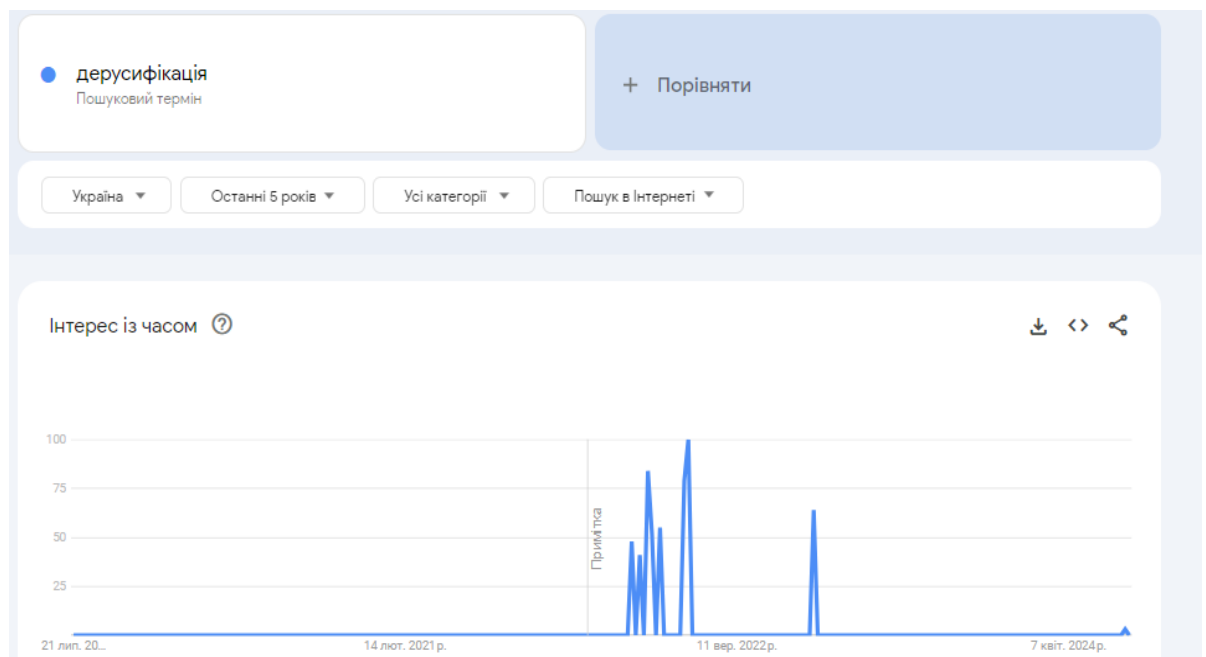

Рис. 5. Динаміка популярності лексеми *дерусифікація* на платформі Google Trends

Семіопідгрупа «Цифровізація та віртуалізація Держави»

«Базові поняття»: *цифрова трансформація, цифровізація, оцифрування, діджиталізація* (варіанти: *диджиталізація, дигіталізація*).

Динаміка мови співвідносна динаміці змін суспільних: історичних, культурних, політичних, технологічних. У мові ці зміни відображаються через «ключові слова доби, що позначають явища, які перебувають у фокусі соціальної уваги» [Кислюк 2017: 162]. Процес цифровізації породив цілі кластери ключових слів, які стали активними як у політичному, так і суспільному лексиконі. Цей процес позначений такими номінаціями: *цифрова трансформація, цифровізація, оцифрування, діджиталізація (варіанти диджиталізація, дигіталізація)* та вказує на процеси впровадження цифрових технологій та інформаційно-комунікаційних рішень в управлінні, економіці та громадянському житті.

Електронний мовний ресурс «Мислово» проголосив термін *діджиталізація* словом року (2019), очоливши список найбільш відвідуваних слів словника «Мислова». Ця лексема є транслітерованою формою англ. *digitalization*, терміна, що має широке поширення не лише в англomовному середовищі, а й у німецькій, французькій, іспанській мовах, серед слов'янських мов у російській, польській, болгарській. Досліджуючи походження та функціонування цієї лексеми, В. Я. Жалай вказує на те, що «в українській мові вживана форма *діджиталізація (діджіталізація)* може вважатися варваризмом, оскільки вона не дотримується орфоепічних норм української мови, зокрема правила дев'ятки, яке вимагає, щоб після *д, ж* вимовлялася й писалася літера *и*» [Жалай 2019: 24]. Відповідно орфографічно правильна форма мала б бути *диджиталізація*, яку наразі використовують поодинокі медіа. «*Диджиталізація українських громад: лідери цифрової трансформації обговорили можливості та перспективи*» (U-Lead, 17.03.2023).

Досліджуючи аналізовану лексему, К.Г. Городенська вказує на те, що *диджиталізація* не є новітнім запозиченням, а існує вже раніше зафіксований варіант у Тлумачному словнику української мови *дигіталізація* (зі стил. ремаркою *інформ.*) те саме, що *оцифровування* (СУМ-20: 756) та дає пояснення функціонуванню обидвох варіантів в українській мові:

«*дигіталізація* – це транслітерований іменник, у якому букву латиниці g передано кириличною буквою г і не враховано, який звук вона позначає; *діджиталізація* – транскрибований іменник, який відтворює англійську вимову запозичення, зокрема те, що буква g тут позначає звук, подібний до українського [дж], а не [г]» [Городенська 2020]. Окрім того мовознавця закликає «послугуватися в українській загальномовній і спеціальній практиці вже усталеними, звичними і зрозумілими за значенням іменниками *оцифрування* й *оцифровування* та дієсловами *оцифрувати* й *оцировувати*» [Там само].

Активність вживання паралельних варіантів відслідковуємо за допомогою ресурсу Google Trends. На графіку чітко прослідковуємо, що найбільшу активність виявляє лексема *цифровізація*, трохи нижчу *діджиталізація*, і порівняну низьку *діджиталізація*. Лише станом на липень 2024 року графік аналізованої лексики *діджиталізація* зростає з позначки «0» на «4», у той час, як *діджиталізація* відповідає позначці «25», а *цифровізація* «32».

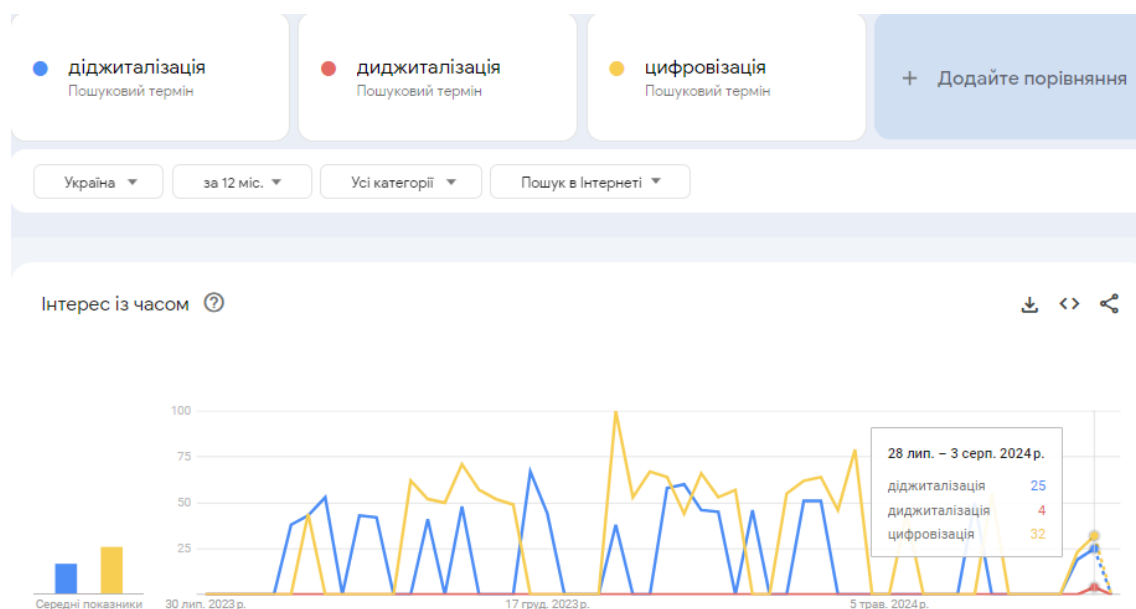

Рис. 6. Динаміка популярності лексем *діджиталізація*, *диджиталізація*, *цифровізація* на платформі Google Trends

У корпусі текстів зі стенограм засідань ВРУ ParlaMint знаходимо паралельне використання варіантів як *цифровізація*, так і *діджиталізація*. «...гарантії їх соціального захисту щодо **цифровізації** набуття статусу учасника бойових дій в умовах воєнного стану включити до порядку денного десятої сесії Верховної Ради» (КВРУ, 9 скликання, 10 сесія, 08.11.2023). «Наступний напрямок дуже важливий, є напрямком **цифровізації** освіти» (КВРУ, 9 скликання, 9 сесія, 21.03.2023). «Впевнений, що більшість українців вже змогли скористатися і відчутти ефект від **діджиталізації** і впровадження електронних послуг» (КВРУ, 9 скликання, 6 сесія, 17.12.2021). «З-понад 30 видів соціальних допомог і послуг 18 вже оцифровані, решта в стадії підготовки до **діджиталізації**» (КВРУ, 9 скликання, 10 сесія, 06.10.2023). За пошуковим запитом *діджиталізація* результатів пошуку немає: «Безперечно, **цифровізація** сьогодні і **діджиталізація**, яку, власне, ви очолюєте, це є ключовим інноваційним проривом в Україні і те, чим Україна може пишатися взагалі перед різними країнами світу» (КВРУ, 9 скликання, 9 сесія, 21.03.2023).

За допомогою інструменту корпусу ГРАК, відслідковуємо з яким наступним словом у тексті *цифровізація* виявляє найактивнішу сполучуваність, та чітко прослідковуємо, що це процеси, які співвідності з державною діяльністю: *цифровізація економіки, цифровізація державних..., цифровізація країни, цифровізація України*.

	Word	↓ Frequency	Frequency per million	
1	.	387	0.21	***
2	,	364	0.19	***
3	та	237	0.13	***
4	економіки	97	0.05	***
5	в	91	0.05	***
6	»	83	0.04	***
7	державних	81	0.04	***
8	країни	67	0.04	***
9	і	60	0.03	***
10	України	55	0.03	***
11	процесів	51	0.03	***

Рис. 7. Частотність сполучуваності *цифровізація* із наступною одиницею у тексті за корпусом ГРАК

Темогніздо «Електронні сервіси»: *електронний паспорт, електронний підпис, е-документ/єДокумент, електронний кабінет, електронне голосування.*

Композитоутруповання «Е-сервіси»: *е-освіта, е-бізнес, е-здоров'я/єЗдоров'я, є-оселя/єОселя, е-підпис, е-лікарі, е-громадянство, е-резидентство, е-гроші*
Е-(є-) *електронний*, написання разом і через дефіс, з великої або малої літери, в лапках та без лапок: *Є-оселя, Єоселя, «єОселя».*

Досліджуючи явище цифровізації суспільно-політичних процесів, фіксуємо вербалізацію цього явища і на мовному рівні, а саме появу новотворів, які вже встигли стати важливою частиною сучасного політичного та суспільного лексикону: *електронна держава (е-держава), електронний підпис (е-підпис), електронний кабінет (е-кабінет), електронне голосування (е-голосування),* тощо. Нові поняття вербалізуються у словосполучках з компонентом *електронний* та композитах з *е-(-є)* й виявляють потужний функціональний потенціал. Аналізуючи семантичні та функціональні параметри новітніх політичних термінів у мові українських інтернет-видань Н. М. Поплавська та Н. Л. Дашченко виділяють групу слів з *електронний / (е-)* як «явище масованого поширення спеціалізованих номінацій за межі терміносистеми, зберігши ознаку мовного новотвору: *електронна демократія (е-демократія), електронна держава (е-держава), електронна медіація (е-медіація), електронне голосування (е-голосування), електронне нормотворення (е-нормотворення), електронне правосуддя (е-правосуддя), електронне урядування (е-урядування), електронний документообіг (е-документообіг), електронний парламент (е-парламент), електронні вибори (е-вибори)* [Поплавська, Дашченко 2021: 14].

Нині явище цифровізації охоплює все більше сфер, пов'язаних із державним, економічним та суспільним життям, продукуючи нові номінації (словосполучки з *електронний* та композити з *е-/є-*): *е-освіта, е-документ (є-документ), е-бізнес, є-здоров'я (е-здоров'я, еHealth), є-оселя/єОселя (е-оселя), е-гроші, е-підпис, е-лікарі, є-могила (е-могила), є-бабуся, є-здоров'я, е-*

громадянство, е-гроші, е-послуги. Зважаючи на кількість новотворів, утворених за цією моделлю, можемо вважати такий словотвірний ресурс вагомим та показовим: «Показником ваги в мові того чи того ресурсу номінації, зокрема словотвірної, є його активність, або здатність утворювати нові найменування протягом обстежуваного періоду. Така здатність, а отже, й активність ресурсу може бути *стабільною* або *набутою*. Трактуючи так активність ресурсу номінації – слова чи їх складника (афікса або основи), а також певної моделі, способу номінації – спираємося на визначення активності морфеми, словотвірної моделі або словотвірного типу, прийняті в українському мовознавстві» [[Карпіловська, Кислюк, Клименко 2024: 100].

Майже кожна аналізована лексема має кілька варіантів уживання. Пор: *е-лікарі, є-лікарі, E-likari*. Варіанти з елементом «є-»: *є-здоров'я, є-оселя, є-підпис*, тощо, можемо вважати ненормативними, адже відповідають російському відповіднику «электронный», звідси і скорочений елемент *є-*. Порівняльний аналіз двох лексем *є-оселя* та *е-оселя* серед пошукових запитів українських користувачів за останній рік демонструє, що нормативний варіант *е-оселя* має вищу активність, ніж варіант *є-оселя*, проте станом на липень 2024 активність обидвох варіантів майже вирівнялась.

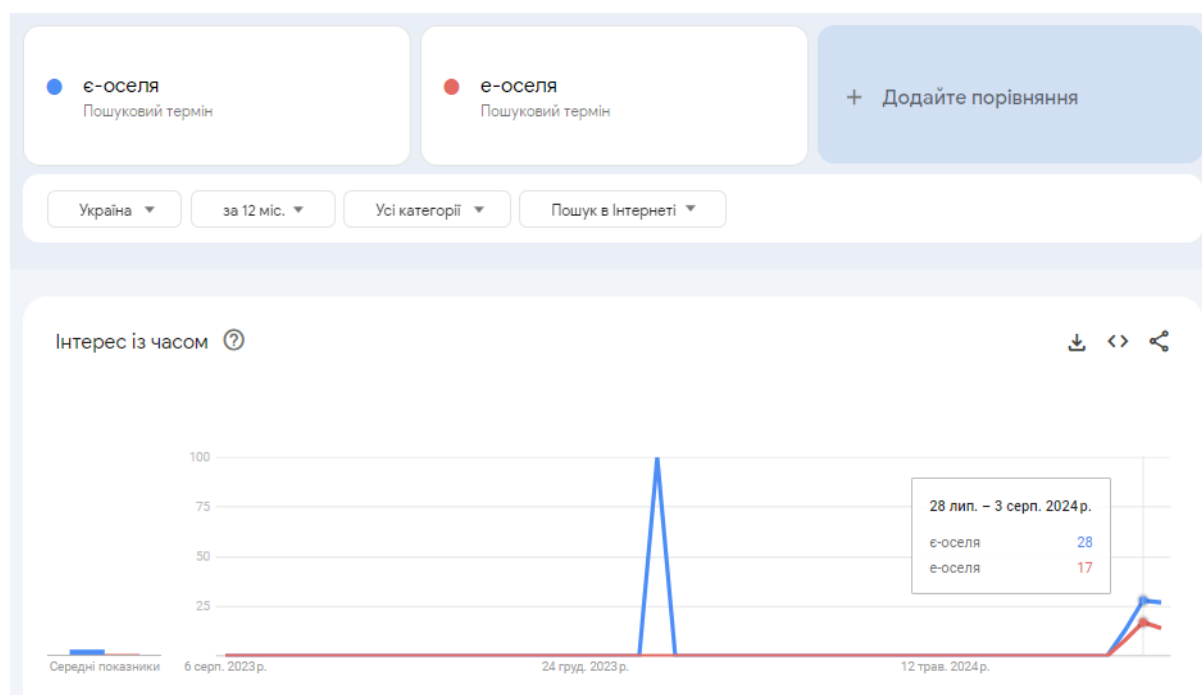

Рис. 8. Динаміка популярності лексем *є-оселя* та *е-оселя* на платформі Google Trends

На сторінках державних урядових сайтів, банків, провідних медіа функціонують різні варіанти написання композиту *єОселя* (написання разом з «є-», у лапках та без лапок). *«єОселя: з 1 серпня українці зможуть взяти іпотечний кредит за програмою під 7% (УП МЕУ, 05.07.2023). « “єОселя” – все, що потрібно знати про пільгову іпотеку від держави у 2024 році (Мінфін, 01.05.2024).*

На офіційному сайті Міністерства охорони здоров'я України, даючи дефініцію поняттю *електронна охорона здоров'я*, поруч із нею в лапках наводять відповідники *e-здоров'я, eHealth*. *«Електронна охорона здоров'я (e-здоров'я, eHealth) є екосистемою інформаційних відносин учасників медичного середовища держави, які базуються на економічно ефективному та безпечному використанні інформаційно-комунікаційних технологій, спрямованих на підтримку системи охорони здоров'я...» (МОЗ).*

Міністерство цифрової трансформації України (за погодженням з Міністерством фінансів України) запустили державну програму електронного резидентства для іноземців з метою ведення підприємницької діяльності, що має назву *Е-резидентство/e-residence* та варіант *Е-громадянство* (у знач. процесу). *«Кабінет Міністрів України прийняв постанову, яка визначає механізм отримання іноземцем статусу **е-резидента** онлайн. **Е-резидентство** — це наша цифрова відповідь на глобалізацію» (ДСУ УП, 05.09.2023). «В Естонії «**е-громадянство**» оформили вже 6 000 українців – міністр» (Укрінформ, 22.09.2022).*

Загальний вплив цифровізації та події війни породили необхідність у швидкому доступі до документів та відновленні втрачених паперових версій документів. Таким чином, досить швидко у політичному дискурсі укріплюються номінації *єДокумент / єДокумент*. *«У "Дії" з'явився "**єДокумент**" — він замінить втрачений через війну паспорт» (УП, 11 березня 2022); «Тимчасовий **е-документ** періоду воєнного стану у Дії» (ДСУ МСТГ, 23.03.2022). З'являється українська державна програма, розрахована на ліквідацію російських окупантів «**єМогила**». «Українська державна програма*

для російських вбивць *«ЄМогила»*. На цю мить вже 3 500 підключень! – зазначив глава Мінцифри» (24 канал, 26.02.2022). «Як розумієте, звідси й інший неологізм *«Е-могила»*. Нею називають українську державну програму зі знищення рашистських загарбників» (Укрінформ, 23.05.2022). Ще одна державна програма на підтримку літніх людей отримує назву *«Є-бабуся»*. Про неоднозначність номінації *«Є-бабуся»* пише А. М. Нелюба у своєму дослідженні «результати такого словотворення є досить цікавими і водночас протилежними за значущістю. Передусім дериват має недвозначну брутальну звукову натяковість...у чемному товаристві озвучувати, мабуть, не треба» [Нелюба 2023: 33]. Ініціював програму з такою назвою В. Зеленський, що мала на меті видачу смартфонів громадянам України, віком старшим за шістдесят років. Попри суперечливість назви, програма укріпилась й функціонування такої номінації знаходимо у сучасних медіа: *«Є-бабуся: чи готують українців до виборів через смартфони, або для чого пенсіонерам гаджети»* (5 канал, 09.02.2022). Поруч із *«Є-бабуся»* з'являється і номінація *«Є-дідусь»*: *«"ЄБабуся", "ЄДідусь". Чи стануть ініціативи Мінцифри каталізатором розвитку виробництва гаджетів»* (Суспільне, 14.02.2022).

Процеси цифровізації захоплюють і сферу освіти, спершу через карантинні обмеження, згодом через безпекові вимоги в умовах війни. Цифровий освітній режим отримує назву *«Е-освіта»*. *«Е-освіта: як Горохівська громада диджиталізувала процес навчання»* (Децентралізація, 11.07.2023).

На офіційних державних урядових сайтах, сторінках міністерств функціонує цілий ряд номінацій, що позначають електронний варіант підпису: *Е-підпис, КЕП / кваліфікований електронний підпис, електронний підпис, ЕЦП / електронний цифровий підпис*. Усі наведені одиниці практично рівнозначно функціонують у мові медіа та державних документах. Різниця між КЕП і ЕЦП полягає у вдосконаленні останнього: *«Кваліфікований електронний підпис (КЕП) за правовим статусом прирівняний до власноручного підпису або печатки, та є удосконаленим аналогом Електронного цифрового підпису*

(ЕЦП)» (Ukrsibbank). Закони України прирівнюють за юридичною силою електронні документи, що підписані КЕП, і документи з власноручним підписом або печаткою, а також створюють правову основу для застосування КЕП (ДМСУ). *«Спрощуємо використання вдосконалених **e-підписів**: Уряд ухвалив постанову»* (МЦТУ, 12.12.2023); *«Постанова значно спростить отримання та використання вдосконалених **електронних підписів**»* (МЦТУ, 12.12.2023); *«Щоб скористатися цифровими сервісами або **e-документообігом**, вам треба мати **електронний підпис**»* (МЦТУ, 23.06.2020).

Рис. 9 демонструє, що упродовж останніх п'яти років користувачі активно використовували обидва варіанти пошукових запитів: *e-підпис* та *електронний підпис*, надаючи перевагу то одному, то іншому в окремі часові проміжки.

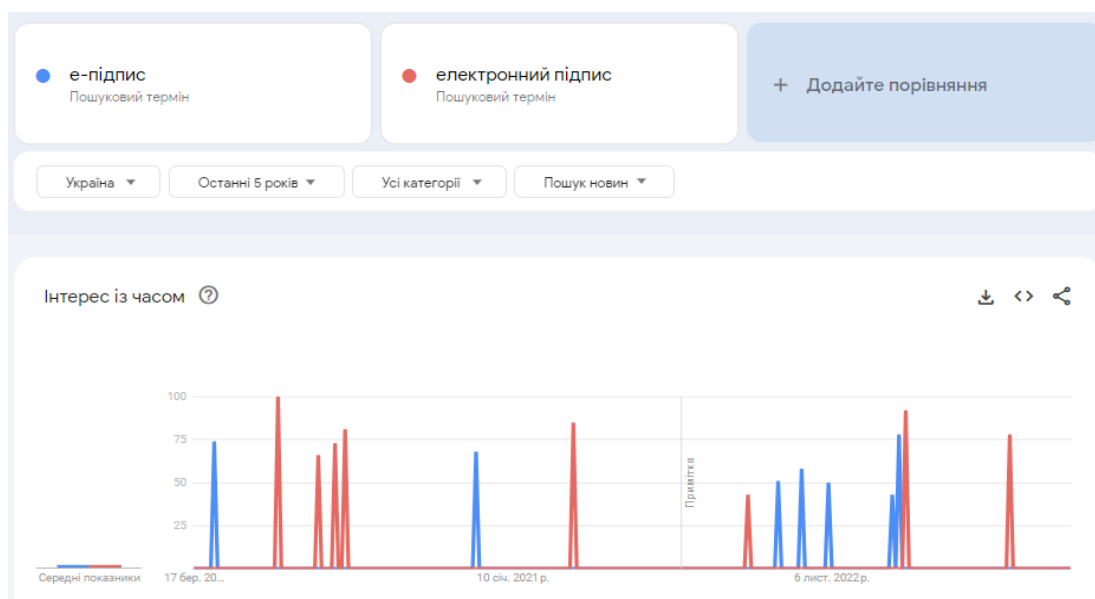

Рис. 9. Динаміка популярності лексем *e-підпис* та *електронний підпис* на платформі Google Trends

Загалом активно вживаних композитів з *e-/e(є)* налічується більше тридцяти й, враховуючи розвиток процесів цифровізації й динаміку появи новотворів, їх кількість зростатиме.

Семіопідгрупа «Віртуалізація держави»: *цифрова держава, електронна держава (e-держава), електронне урядування (e-урядування), держава в смартфоні, віртуальна держава, кібердержава.*

Віртуалізація держави (процес) → Цифровізація держави (процес)

Віртуальна держава (явище) → Цифрова держава (явище) → Електронне урядування, Електронна демократія (компоненти цифрової держави)

Поява нових номінацій, пов'язаних із цифровою трансформацією держави, засвідчує формування нової терміносистеми в межах лексикону політики. Базуючись на дослідженнях сучасних науковців, зокрема Н.М. Хоми, О.О. Потерейко, О.О. Заславської та аналізі сучасних контекстів можемо встановити чіткі семантичні межі та ієрархічні відношення між ключовими поняттями, що позначають процеси цифрової трансформації держави. У нашому дослідженні ми розмежовуємо поняття *цифровізація держави* як процес впровадження цифрових технологій у державне управління і *цифрова держава* як результат цього процесу. Відповідно за такою ж схемою диференціюємо поняття *віртуалізація держави* як процес перенесення функцій держави у віртуальний простір і *віртуальна держава* як результат цього процесу. Це дозволяє чіткіше прослідкувати синтагматичні відношення одиниць в тексті й визначити місце понять в загальній ієрархії.

Гіперонімом серед номінацій на позначення процесів виступає поняття *віртуалізація держави*, що охоплює не лише технологічні аспекти, але й соціокультурні та політичні компоненти трансформації держави. Процеси віртуалізації держави досліджує О. Потерейко й розуміє це явище як «перенесення всіх основних ознак та функцій держави до інформаційного простору (кіберпростору)» [Потерейко 2019: 60]. Процес *віртуалізації* тісно пов'язаний із медіатизацією політики, який дослідниця характеризує як «своєрідний процес інтеграції політичного простору та медійної сфери, в результаті чого відбувається взаємна трансформація політичного дискурсу та медіа-дискурсу» [Потерейко 2019: 49]. *Цифровізація держави* є гіпонімом до *віртуалізації держави*, позначаючи більш конкретний процес впровадження цифрових технологій у державне управління.

До номінацій на позначення результатів аналізованих процесів відносимо *віртуальна держава* та *цифрова держава*. У своєму дослідженні

Н.М. Хома дає таке визначення *віртуальної держави* (лат. *virtus* — потенційний, можливий) — тип держави, особливістю якої є те, що центр її влади та суспільного життя, а також джерело суверенітету знаходяться у віртуальному просторі, у т. зв. «хмарі»; також зустрічається назва «цифрова держава» (англ. *digital*) [Хома 2015: 65]. Хоча у своєму дослідженні Н. М. Хома ототожнює поняття *віртуальна держава* та *цифрова держава*, ми диференціюємо ці номінації. Етимологічно поняття «віртуальний» пов'язане з латинським словом «*virtualis*», що означає «потенційний, можливий», тоді як англійське «*virtual*» означає «фактичний, не номінальний, дійсний». Така семантична поляризація відображає дуальну природу віртуальної держави, яка є одночасно і реальним, і потенційним явищем.

Цифрова держава є гіпонімом до *віртуальної держави* і результатом процесу цифровізації. О.О. Потерейко характеризує *цифрову державу* як результат еволюції: «Якщо раніше йшлося про е-демократію, е-урядування, то нині мова йде про повноцінну розбудову цифрової держави», водночас розглядає *віртуальну державу* як «загальна назва для будь-яких утворень, які заявляють про свою державність» [Потерейко 2019: 55]. Таким чином *цифрова держава* є більш конкретизованим поняттям, ніж *віртуальна держава*, і орієнтована на практичне впровадження цифрових технологій. Пор.: «Серед головних досягнень на шляху до побудови **цифрової держави** в 2021 році — Україна стала першою країною у світі, яка узаконила електронні паспорти й прирівняла їх до паперових» (МЦТУ, 20.05.2021); «У світі існує понад 400 так званих мікронацій — крихітних **віртуальних держав**, більшість з яких офіційно не визнані» (Еспресо, 28.05.2015).

Електронне урядування (е-урядування) та *електронна демократія (е-демократія)*, *e-goverment* виступають компонентами *цифрової держави*, орієнтовані на оптимізацію взаємодії між органами державної влади та громадянами. Ці поняття позначають конкретні напрями реалізації цифрових технологій у державному управлінні: «Якщо раніше йшлося про е-демократію, е-урядування, то нині мова йде про повноцінну розбудову

цифрової держави» [Потерейко 2019: 108]. *«На разі до інструментів е-демократії в Україні можливо віднести електронні петиції, бюджет участі або громадський бюджет, електронні декларації, портали відкритих даних, освітні портали тощо.»* (ЛТГ, 21.04.2023). *«Е-урядування – ключ до реформ в Україні. Реалізація проектів електронного урядування відбувається у співпраці всіх державних структур. Найважливішим напрямом у сфері електронного урядування є електронні послуги»* (ДСУ УП, 30.01.2019).

Особливе місце у системі номінацій займає поняття *кібердержава*. За визначенням Н. Хоми «кібердержава – тип е-держави (її еволюційна форма), яка надає можливість будь-кому з дієздатних осіб стати е-резидентом цієї держави (для доступу до низки базових послуг е-держави через ID-карту, яка дозволяє здійснювати дистанційні операції за допомогою електронного підпису) [Хома 2015: 65]. О.О. Потерейко розуміє *кібердержаву*, як «всю державу, що певною мірою існує в інформаційному просторі» уподібнюючи її із *віртуальною державою* [Потерейко 2019: 58]. Ми співвідносимо поняття *кібержава* та *кіберпростір*, *кібербезпека* й розуміємо номінацію *кібердержава* як таку, що акцентує увагу на безпековому та технологічному аспектах функціонування держави в кіберпросторі. *«Україна вперше отримала нагороди Європейського форуму з кібербезпеки...наша ІТ-спільнота спростувала міф про Росію як найсильнішу кібердержаву»* (Суспільне, 17.05.2022); *«Фахівці з кібербезпеки з компанії IntSights назвали Китай найсильнішою кібердержавою світу...зазначається, що китайські хакери використовують агресивний підхід до здійснення кібероперацій, чим відрізняються від США, Росії та Ізраїлю»* (Корреспондент.net, 29.08.2020).

Номінація *держава в смартфоні* вживається як особливий різновид цифрової держави з певним метафоричним характером (з написанням у лапках), що підкреслює зручність і доступність державних послуг через мобільні пристрої: *«Перспективою вбачається надання сервісу без наявності державної бюрократії, побудова цифрової держави, "держави у смартфоні"»* [Потерейко 2019: 108]. Окрім цього номінація *держава в смартфоні*

функціонує як назва програми Президента: *«Перші у світі паспорти у смартфоні, найшвидша реєстрація бізнесу — усе це стало можливим завдяки програмі Президента «Держава у смартфоні», яку впроваджує Мінцифра разом із іншими міністерствами та міжнародними організаціями (МЦТУ, 20.05.2021); «"Держава в смартфоні": уряд презентував проект єдиного порталу громадянина» (УП, 27.08.2019).*

Частотність вживання досліджуваних номінацій корелюється з суспільно-політичними процесами в Україні: президентськими виборами 2019 року, запуском порталу «Дія», законодавчими ініціативами щодо цифрової трансформації.

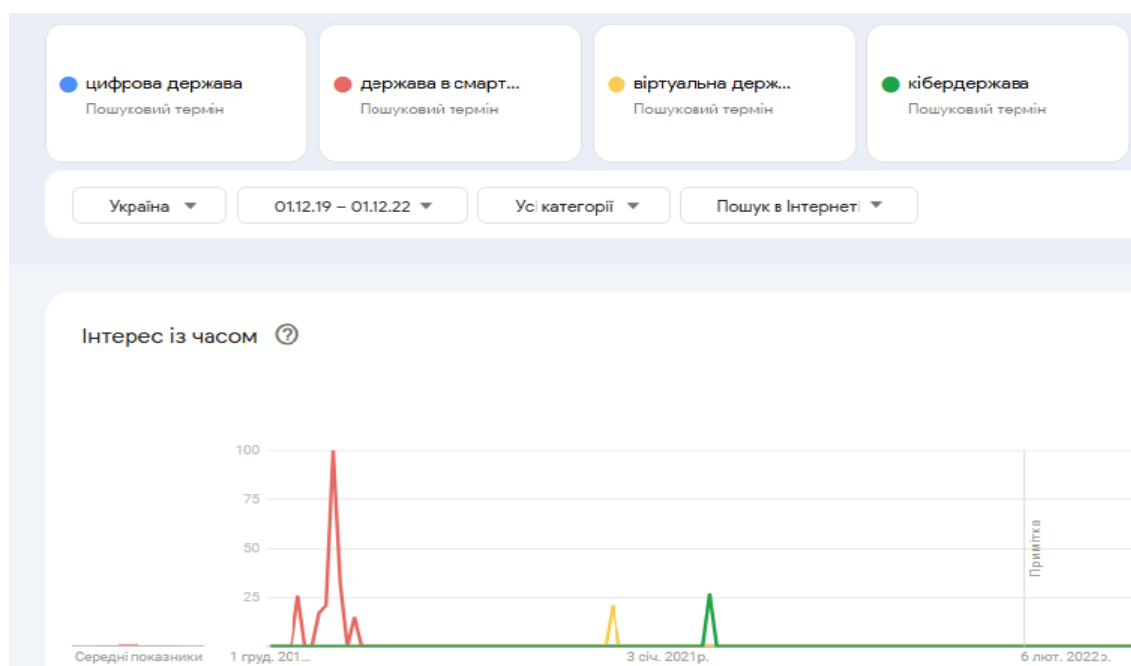

Рис. 10. Динаміка популярності номінацій *цифрова держава, держава в смартфоні, віртуальна держава, кібердержава* з грудня 2019 по грудень 2022 на платформі Google Trends

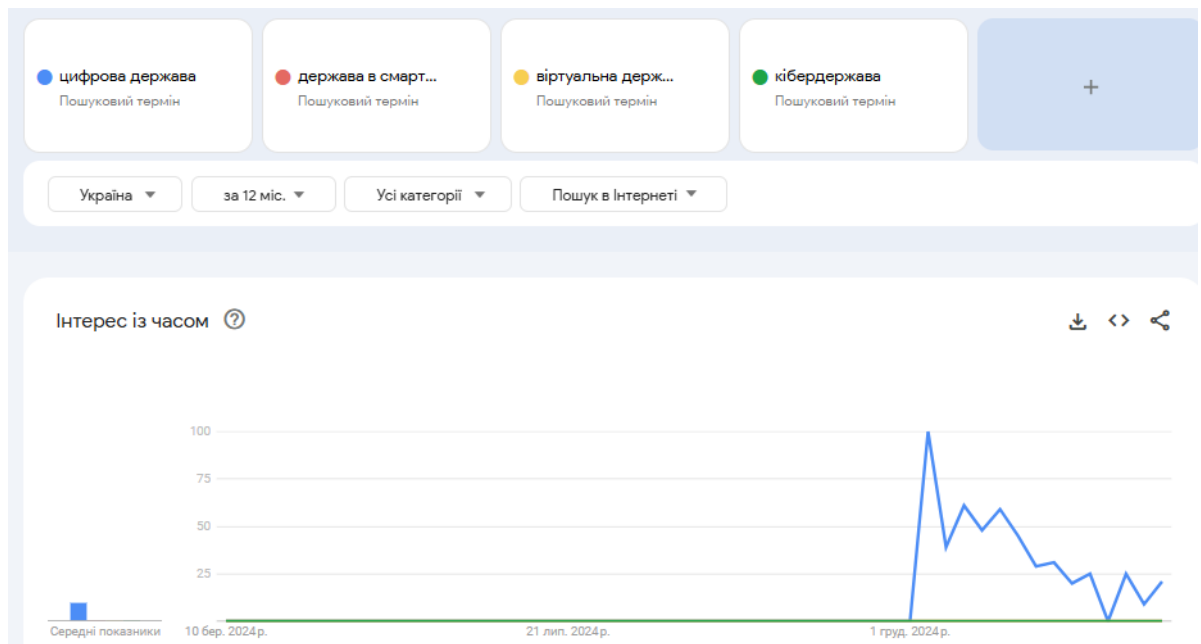

Рис. 11. Динаміка популярності номінацій *цифрова держава*, *держава в смартфоні*, *віртуальна держава*, *кібердержава* за останні 12 місяців (2024-2025рр.) на платформі Google Trends

Найвищу популярність серед пошукових запитів демонструє *держава в смартфоні*, з фіксацією найвищої точки графіку (100 одиниць) у другій половині 2019 року — час президентських виборів та початок реалізації програми. Пошуковий запит *віртуальна держава* виявляє значно нижчу частотність з нерегулярними невеликими піками активності. Найнижчу популярність серед аналізованих одиниць демонструє номінація *кібердержава*, що свідчить про периферійне становище цього поняття в українському медіапросторі. Найвища активність номінації *цифрова держава* припадає на кінець 2024 року і продовжує виявляти популярність, на відміну від інших аналізованих одиниць.

Порівняльний аналіз демонструє, що політично маркована номінація *держава в смартфоні* мала найбільший суспільний резонанс, особливо в період її активного просування як частини політичної програми. Однак з часом більш нейтральна номінація *цифрова держава* демонструє стабільнішу популярність, що свідчить про її укріплення в лексиконі політики.

Динаміка функціонування досліджуваних номінацій відображає загальну тенденцію до технологічної модернізації державного управління в Україні та свідчить про формування нового лексико-семантичного поля в межах лексикону політики. Про віртуалізацію усіх державних процесів й самої держави як такої пише О. Заславська. Досліджуючи політичну інтернет-комунікацію, дослідниця вказує на те, що нині актуалізація політичної комунікації у державі відбувається через «оцифровування владно-управлінського процесу; реалізацію концепцій «електронний уряд» і «електронна демократія»; використання інтернет-технологій в сфері політики самими службовцями» [Заславська 2016: 96]. Також у праці знаходимо покликання на дослідження Організації Об'єднаних Націй з електронного урядування (E-Government Survey 2016), яке ми проаналізували детально за першоджерелом (Рис 12). Це дослідження демонструє, що «у рейтингу країн за ступенем розвитку «електронного уряду» Україна займає 62-е місце серед 193 країн світу з показниками – загальний індекс розвитку електронного уряду в Україні становить 0,6076, в світі – 0,4922; ...за 2 роки вона набрала 25 позицій в сфері електронного урядування і на 23 відсотки перевищує світовий середній показник» [Там само: 96].

Станом на 2022 рік цей показник зріс до 0.8, у той час як світовий дійшов позначки 0,6, займаючи вже 46 місце серед 193 країн світу.

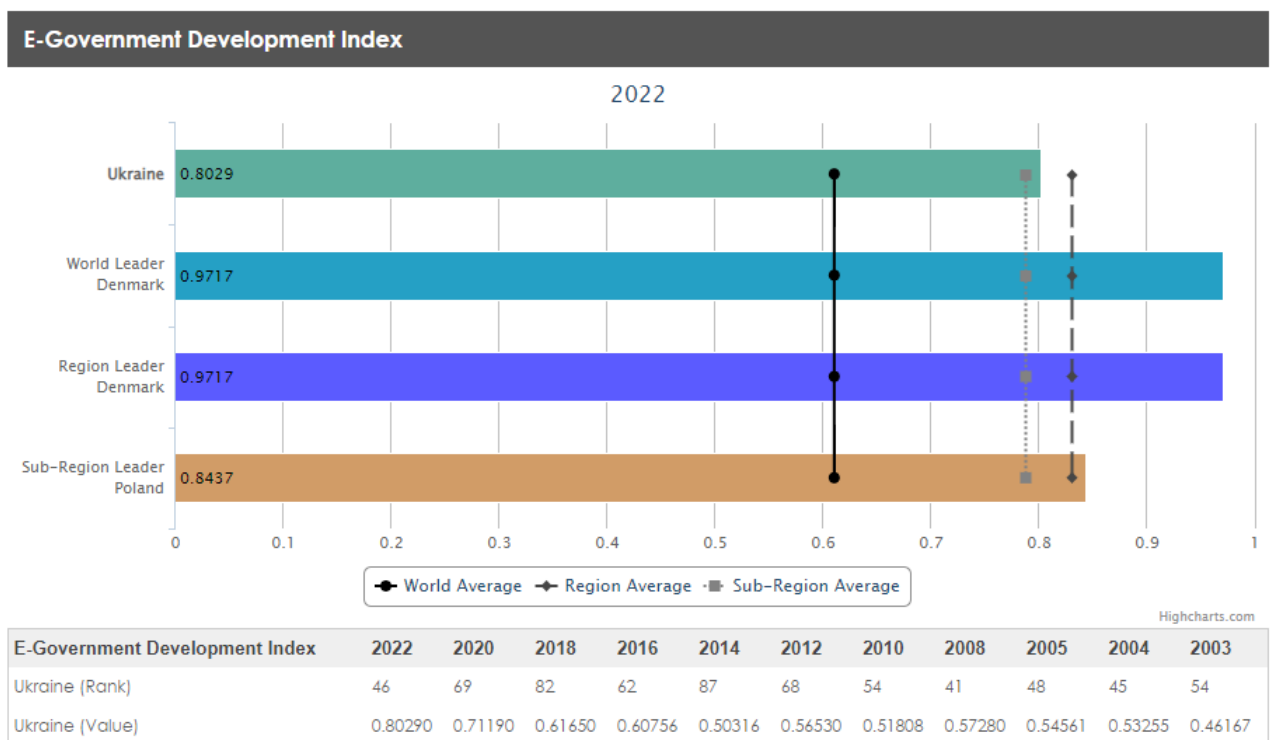

Рис. 12. Україна в дослідженні Організації Об'єднаних Націй з електронного урядування 2022. The United Nations E-Government Survey 2022 (<https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine>)

Про культурний масовий вплив таких змін, пише В. Жалай: «Цифрова революція за своєю сутністю носить більшою мірою культурний, а не лише технологічний характер...» [Жалай, Линник, Пархоменко, Рубашова 2019: 25]. Завдяки омолодженню уряду і парламенту України, з їхнім інтересом до комп'ютерних технологій і певним знанням англійської мови, поширення набувають і нові лексеми, які є прямими запозиченнями з американського варіанту англійської мови [Там само: 25].

Аналіз номінацій на позначення цифрової трансформації держави виявляє формування динамічної лексичної системи з чіткими ієрархічними зв'язками. Ця система не лише демонструє мовні інновації, але й відображає концептуальні зміни в розумінні процесів державотворення в умовах інформаційного суспільства. Інтенсивний розвиток засобів електронної комунікації, особливо інтернету, створює нові параметри суспільної взаємодії. Віртуальна сфера пропонує дедалі досконаліші інструменти комунікації, що проникають у всі аспекти життя. Глобальна мережа перетворюється на

багатовимірний феномен сучасності – технологічний, економічний, культурний, соціальний і політичний. Україна демонструє значний прогрес у сфері цифровізації державного управління. За індексом розвитку електронного урядування наша держава піднялась на 25 сходинок серед 193 країн світу та перевищивши світовий середній показник на 23%. Цифровізація стає визначальним чинником трансформації політичного інституту держави, модернізуючи його функції та сутнісні характеристики. Паралельно відбувається медіатизація політики, внаслідок якої державні інституції перетворюються на комплекси символічних репрезентацій у громадській свідомості, змушені конкурувати за увагу аудиторії та відстоювати свій авторитет в інформаційному полі.

Такі виклики спонукають сучасну державу розробляти нові механізми взаємодії з громадянами, забезпечувати швидкість і простоту комунікації з державними органами, розвивати нові компетенції бюрократичного апарату та захищати національний інформаційний простір. Здійснення державної влади дедалі більше залежить від ефективності комунікаційних процесів, що виявляється в трансформації форматів спілкування між громадянами та державними структурами. Це відображається у формуванні нової лексики, що охоплює різні аспекти цифровізації: від загальних концептів (*цифрова трансформація, діджиталізація*) до конкретних інструментів (*електронна держава, е-послуги, е-демократія*).

2.3. Семіогрупа «Влада»

До аналізованого семантичного поля входять номінації на позначення осіб, які беруть безпосередню участь у політичних процесах та державному управлінні. Ця семантична група відображає державу як «спосіб організації влади в суспільстві, форми управління певною спільнотою», що є однією із базових словникових дефініцій. Дослідники визначають «Владу» як суб'єкт політики та відносять сюди «владні структури, керівні органи політичних і громадських організацій, політичні лідери, які беруть безпосередню участь у

прийнятті та виконанні політичних рішень» [Гетьманчук, Грищук & Турчин, 2010]. Досліджуючи лінгвософію тексту Ліни Костенко, С.Я. Єрмоленко до ключових слів мислеобразу ВЛАДА дослідниця відносить: *держава, президент, парламент (Верховна Рада), політика, суд, засоби масової інформації, вибори* та протиставляє його поняттям «суспільство», «люди»: «протиставлення МИ (*суспільство, народ*) і ВОНИ (*влада, президент, депутати, політики*) зафіксоване в різних мінітекстах з багатовимірною семантикою ключових лексем» [Єрмоленко 2023: 44]. Дослідниця фіксує негативний лінгвопрагматичний зміст поняття «влада», що виражене через контекстуальні синоніми «режим», «примус», «наси́льство» та вказує на те, що інтерпретація та декодування цих образів змінюється та залежить від закладеної в текст історичної пам'яті мови, а також від досвіду читачів. Їх вербалізацію наводить у таких контекстах: *«Всі гарні люди у цій частині світу завжди мусили жити абияк, задурені черговою владою, черговим режимом. Абияк жити я більше не хочу»* [Там само: 65]. Серед ключових понять у ЗМІ, що виражають лінгвософію буття українського соціуму, Т. Коць виділяє і ВЛАДУ як протиставлення поняттю НАРОД й вважає їх «наскрізними знаками у ЗМІ... семантико-стилістичний потенціал яких постійно оновлюється, відповідно до суспільно-політичних і культурних тенденцій часу». Владу, народ та Україну дослідниця визначає як «синхронні коди суспільного досвіду, маркери часопросторової динаміки мовомислення, що забезпечують передавання інформації від покоління до покоління, реалізуючи кумулятивну функцію публіцистичних текстів» [Коць 2023: 229]. Т.А. Коць зауважує, що публіцистичні тексти «є традиційним орієнтиром інтерпретації знаків конкретно-часової мовної свідомості...й орієнтовані на забезпечення суспільної комунікації, на передавання, поширення в національно-мовному просторі соціально-політичної, наукової, культурної інформації» [Коць 2023: 229]. За спостереженнями авторки у сучасних текстах «влада» у суспільстві асоціюється з безмежною жагою до багатства, а народ – з безпросвітною бідністю й вербалізується у таких словосполученнях *«кланово-олігархічна,*

*бандитська, антиукраїнська, корумпована, перевтомлена, деструктивна, зденаціоналізована» [Там само: 251]. Наведені словосполучення свідчать про високий рівень прагматичного, здебільшого негативно-оцінного забарвлення у номінаціях, які характеризують владу, що є прямим виявом негативної оцінки діяльності влади у ЗМІ. Такий самий прагматичний потенціал одиниці *влада* відображений і в сучасній художній прозі: «**Влада** зосереджується в руках вузької еліти, яка ВІДБИРАЄ ресурси в решити суспільства» (Щербак: 92); «...**влада** може чути тільки голос Майдану, а до того вона завжди глуха» (Шкляр: 278).*

Лексичний склад семіогрупи «Влада» характеризується динамічністю, особливо в періоди політичних змін, виборчих кампаній та соціальних трансформацій. Динаміка виявляється у появі нових номінацій суб'єктів політичного процесу, неологізмів на позначення політичних об'єднань, okazіональних дериватів від прізвищ політиків тощо, які швидко укріплюються в мові політики та ЗМІ. Важливим аспектом є також функціонально-стилістична неоднорідність лексики, що входить до цього поля: від нейтральних термінологічних одиниць (*президент, депутат, міністр*) до експресивно-оцінних номінацій з різним ступенем стилістичного зниження (*кнопкодав, тушка, політична горила, політичний хамелеон*). Вважаємо за необхідне фіксувати у лексикографічних працях такі лексичні одиниці на позначення нових понять, з дефініціями та доббором ілюстративного матеріалу з сучасних джерел, що дозволить у майбутньому правильно трактувати та використовувати нові слова та терміни, що виникли у зв'язку з початком російсько-української війни.

Семіопідгрупа «Образ Президента як складова образу держави» посідає особливе місце в структурі семантичного поля, оскільки президент як глава держави є ключовою фігурою в системі державної влади. Ця тема вирізняється різноманітністю номінацій, що відображають офіційний статус президента (*глава держави, верховний головнокомандувач*), а також численними перифрастичними найменуваннями та дериватами. Особливу

увагу привертають номінації шостого Президента України Володимира Зеленського, що демонструють виразну динаміку від початку його каденції до воєнного періоду: від зневажливо-іронічних (*комік-президент, верховний блазень*) до нейтральних та позитивно забарвлених (*лідер у воєнний час, людина року*). Особливо показовою є динаміка номінацій президента В. Зеленського, що відображає зміни в суспільному сприйнятті цього політика під впливом історичних обставин, насамперед повномасштабної війни. Ця динаміка демонструє особливість суспільно-політичної лексики швидко реагувати на зміни в суспільно-політичному житті та відображати їх у лексиконі політики.

Аналізована семіопідгрупа характеризується широким спектром номінативних одиниць за походженням і структурою: непохідні одиниці (*президент, лідер*), деривати (*зеленськівець, зеленофіл, зеленень*), композити (*головнокомандувач*), юстапозити (*комік-президент, актор-комік, президент-реформатор*), аббревіатурні утворення (*ZeEND, ZeКанали*); за функціонально-стилістичними характеристиками: офіційні номінації (*президент, глава держави, гарант Конституції, верховний головнокомандувач*), перифрастичні найменування (*перший громадянин, лідер країни, лідер нації, український лідер*), експресивно-оцінні номінації (*верховний блазень, головний блазень 95 кварталу*), зокрема, okazіональні (*членограй, пісюаніст, рояліст, Цюцюрон*). Аналізовані одиниці утворюють синонімічні ряди, для яких є характерною наявність шкали прагматичного забарвлення, пор.: *лідер нації, президент-реформатор* (позитивна прагматика) – *лідер, президент* (нульова прагматика) – *комік-президент* (слабо виражена негативна прагматика) – *верховний блазень, членограй* (сильно виражена негативна прагматика). Таку групування за знаком прагматичного заряду спостерігаємо й у парах антонімів: *верховний головнокомандувач* – *верховний блазень*; *президент-реформатор* – *комік-президент*.

Дослідженню образу Президента й появу нових лексичних одиниць у контексті правління Володимира Зеленського знаходимо у працях мовознавців, (що охоплюють переважно етап допрезидентських перегонів й ранній етап правління). А.М. Нелюба у праці «Епоха Зеленського в ономастичному словотвірному вимірі» досліджує дериваційні інновації, що виявляються в таких групах номенів: президент і його іпостасі-амплуа, президентське оточення, антураж, атрибути, ознаки і властивості, дії і наслідки, підконтрольна територія. [Нелюба 2021]. М. І. Степаненко у праці «Оновлення українського політичного лексикону: 2018–2019 рр.» аналізує лексичні новотвори, мотивувальною базою яких є прізвище Володимира Зеленського, зокрема, специфіку семантики, конотативний потенціал цього розряду слів. [Степаненко 2019]. Образ Зеленського, висвітлений у телеграм-каналах, досліджують В. В. Борищук та Н. О. Стеблина у праці «Лексичний образ В. Зеленського та В. Путіна в інформаційних телеграм-каналах: контент-аналіз». У роботі досліджено, як інформаційні телеграм-канали висвітлюють Володимира Зеленського з погляду лексичної риторики [Борищук, Стеблина 2022]. Промови Президента України Володимира Зеленського до українського народу за період перших двох місяців російсько-української війни аналізують С. А. Креховецька, Д. М. Мицан у праці «Звернення Володимира Зеленського до народу в період війни» [Креховецька, Мицан 2022]. Л. В. Завальська аналізує публічні промови і звернення Президента України Володимира Зеленського, виголошені за 2019–2021 роки в лінгвопрагматичному аспекті, виділяючи основні вектори комунікативної поведінки в президентському дискурсі [Завальська 2021].

«Деривати, мотивувальною базою яких є прізвище Президента»:
Зеленський → зеленськівець, зеленофіл, зелень, зеля.

Досліджуючи лексичні новотвори (та їх деривати) на позначення шостого Президента України Володимира Зеленського, М. І. Степаненко вказує на розлогу мотивувальну базу таких новотворів, появу нової ономасіологічної бази, що є «адекватною мовною рефлексією на обіцянки

кандидата...реальні досягнення, прорахунки» [Степаненко 2021: 13]. У номінаціях на позначення Зеленського (та його прихильників) відслідковуємо як і дериваційну традицію – формування нових слів на базі прізвища Президента України (пор: Ющенко – *ющенківець*, *ющенкізм*, *ющенкобот*, *ющенколюб*; Янукович – *януковець*, *януковщина*, *янукофіл*, *янукофоб*, *янукобот*; Порошенко – *порошенківщина*, *порошенкофіл*, *порошенкофоб*, *порохобот*, *порошенківець*), мотивувальною базою яких є прізвище кандидата на пост Президента України: Зеленський – *зеленськівець* (*зеленськівці*) ('член(и) команди Володимира Зеленського, член(и) політичної партії "Слуга народу"',), *зеленофіл* (*зеленофіли*) ('прихильник(и), симпатик(и) Володимира Зеленського') [Степаненко 2019: 2], так і деривати різні за способами творення та прагматичним забарвленням. У працях А. Нелюби наведено переважно okazіональні деривати, серед них: *зелепень*, *слугонародівець*, *сталевоїцевий*, *зебобік* та ін. [Нелюба 2023].

Семіопідгрупа «Образ В. Зеленського – динаміка номінацій»: *актор, шоумен, продюсер "Кварталу 95", комік-президент, актор-комік, верховний блазень, головний блазень 95 кварталу, Зе!президент, пан Зе, президент-реформатор, лідер у воєнний час, головнокомандувач, людина року, мрійник року*

Динаміка номінацій Президента Володимира Зеленського від початку каденції і до її завершення (що припадає на воєнний час) яскраво відображає зміни в суспільних реаліях. Про вагомість фіксації у слові суспільних явищ, подій, персоналій та дослідження таких інноваційних дериватив пише А. М. Нелюба, вказуючи, що саме вони «малюють мовну картинку» та мають примітну роль у «слівному відображенні політичного (і навколо нього) життя спільноти» [Нелюба 2023: 29].

Темогніздо «Номінації допрезидентського періоду»: *актор, шоумен, продюсер "Кварталу 95", слуга (та похідні деривати).*

Словотвірне гніздо «Слуги народу»: *слуга → слуга / головний слуга, слугонародівець, слугонародівка, слугонародівський*

На пост президента України Володимир Зеленський заступив, маючи образ актора, шоумена та продюсера «Кварталу 95». Найпопулярнішою роллю президента став герой телесеріалу «Слуга народу» Василь Голобородько як уособлення людини з народу. Одноійменною з телесеріалом стала і партія «Слуга народу», від якої Зеленський брав участь як висуванець на пост президента, а згодом і був обраний на посаду президента України. Власна назва політичної сили «Слуга народу» стає твірною основою на позначення як власне президента *слуги/головний слуга*, так і дериватів-позначників депутатів: *слугонародівець, слугонародівка, слугонародівський*. Пік активності таких номінацій припадає на 2015–2019 рр. Це рік випуску однойменного українського комедійного серіалу «Слуга народу». У 2017 році ця назва стала офіційним найменуванням політичної партії «Слуга народу». Загальновживане слово *слуга* в політичному лексиконі набуло ознак експресивної назви, розширило свій семантичний обсяг і його вживають переважно у множині, пор.: *І я кажу, що це є цинізм, особливо, коли «слуги народу» заявляють, що коронавірусний фонд був створений для будівництва доріг* (КВРУ, 2020); *Трупи лежать серед живих, бо нема машини, щоб вчасно вивозити. І щоб дороги «слуги» не перекручували потім мої слова, я хочу наголосити, що це – цитата з випуску ТСН на каналі, який привів вас до влади* (КВРУ, 2021). Словосполуку *доріги «слуги»* у цьому контексті вжито із сарказмом, оскільки йдеться про негативні суспільні явища. У політичних текстах років повномасштабної війни лексему *слуга* та словосполуку *слуга народу* стали використовувати значно менше.

За допомогою платформи Google Trends, яка проводить аналіз за матеріалами електронних видань (книжки, журнали, статті), соціальних мереж та популярного відеохостингу YouTube, виявлено, що найактивніше словосполуку *слуга народу* використовували у 2015 році (Рис. 13).

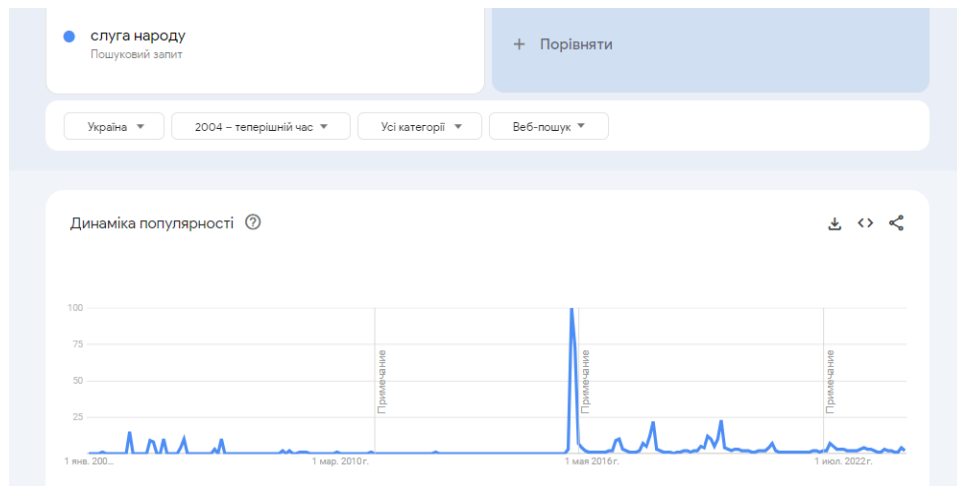

Рис. 13. Динаміка популярності словосполучи *слуга народу* на платформі Google Trends

Зіставний аналіз семантичного обсягу лексики *слуга* за тлумачним «Словником української мови» (далі – СУМ) та сучасними текстами, виявив розширення сфери її функціонування та набуття в політичних текстах нових конотацій та значень, не зафіксованих у словниках. Очевидно, що поштовх до розширення сфери його функціонування й появи нових конотацій дало засвідчене в СУМ друге значення багатозначного іменника *слуга*: ‘людина, яка служить кому-, чому-небудь, захищає чийсь інтереси’ (СУМ IX: 376). У текстах сучасного політичного дискурсу лексема *слуга* функціонує як неосемантизм зі значенням ‘збірне поняття на позначення членів політичної сили, а також однієї особи – члена партії «Слуга народу»’ та у словосполучі *головний слуга* зі значенням ‘президент’ і ‘голова партії «Слуга народу»’ (подаємо власне тлумачення за сучасними контекстами). За текстовими матеріалами сформовано словникову статтю неосемантизму *слуга*, яка містить тлумачення, граматичну інформацію, стилістичну інформацію (синоніми), ілюстративний матеріал із паспортизацією джерела:

Слуга – збірне поняття на позначення членів політичної партії «Слуга народу», у мн. *слуги*; член партії «Слуга народу». Синоніми: член партії, партієць, депутат, можновладець; президент і голова партії «Слуга народу» у словосполучі *головний слуга*. *Шановні українці, на жаль, «слуги» не спромоглися навіть вчасно прийняти необхідну заяву Верховної Ради України до річниці закінчення Другої світової війни в Європі, як це пропонувала*

«Європейська солідарність» зробити ще минулого тижня (КВРУ, 9 скликання, 3 сесія, 13.05.2020); *Як уряд міг подати бюджет, у якому на 40 відсотків піднімають видатки на офіс головного «слуги» – Зеленського?...це бюджет «слуг», а не народу* (КВРУ, 9 скликання, 4 сесія, 15.12.2020). Написання загальної назви в тексті в лапках є ознакою нової семантики порівняно зі словниками, а також – наявності так званого «прагматичного ореолу» – додаткового емоційного навантаження, оцінності номінації в текстах, які за визначенням мають бути стилістично нейтральними. Подання синонімів у словникових статтях увиразнює семантичний обсяг і новизну семантики аналізованих лексем.

Словосполуку *Слуга народу*, що її вживають зі значенням ‘назва політичної сили’, проаналізував М.І. Степаненко в монографії «Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік» і подав синонімічні перифрастичні найменування із виразним негативним забарвленням, використовувані переважно в медіа, пор.: *віртуальна партія кіношного походження зі сталінською назвою; найбільша біда України* (Степаненко 2020: 217). Наш матеріал засвідчує нейтральне її функціонування. Зважаючи на варіанти написання в текстах словосполучення *Слуга народу* як назви партії, пропонуємо таку словникову статтю:

Слуга народу – назва політичної партії, з великої літери, у лапках; збірне поняття на позначення членів політичної сили, у мн. і з малої літери *слуги народу*; член партії «Слуга народу», з малої літери. *Партія «Слуга народу» має намір на початку лютого 2022 року ухвалити перші рішення щодо застосування імперативного мандату до місцевих депутатів від політсили* (УП, 27.12.2021); *На відміну від повноцінної партії, члени якої перевіряються спільною роботою і доводять на ділі свій творчий хист, у «Слуги народу» не було жодної можливості випробувати власних кандидатів* (УТ, 18.07.2019).

Тексти ЗМІ та соцмереж засвідчили функціонування похідних okazіonal'nykh лексем *слугонародівець, слугонародівка* – назви осіб членів однойменної партії – та прикметника *слугонародівський*. Спостерігаємо різне

написання дериватів цих одиниць: як у лапках, так і без них. Наприклад, словникова стаття *слугонародівець* містить такі дефініцію, синоніми та ілюстрацію:

Слугонародівець – член партії «Слуга народу». Синоніми: член партії, партієць, депутат: *У Верховній Раді «слугонародівець» Тищенко вирішив «скрутити» колегу Гео Лероса якраз в момент, коли той розповідав про відповідальність у зриві спецоперації щодо «вагнерівців»* (UAZMI, 09.08.2021).

Виявлено синонімію у функціонуванні аналізованих лексем зі значенням ‘член партії «Слуга народу»: *слуги і слуги народу* (у множині), та *слуга народу, слуга*, композит *слугонародівець* (в однині).

Матеріали корпусу ГРАК засвідчили вживання словосполучки *слуги народу* (у множині) наприкінці ХХ ст. на позначення владної групи людей, що впливають на долю держави (без прив’язування до конкретної політичної сили чи особи) з негативною конотацією: *Мені прикро говорити сьогодні про те, що окремі політичні діячі, депутати, з дозволу сказати, **слуги народу** починають перекручувати факти* (СЗВРУ, 1996). Натомість, коли цю словосполучку використовують не в політичному контексті, спостерігаємо позитивну конотацію, наприклад, у текстах М. Рильського: *Мені як науковому робітникові і літераторові особливо радісно відзначати, що представниками світових конгресів захисників миру є в великій кількості наші вчені, наші письменники, – діти народу і **слуги народу*** (ГРАК). У текстах початку ХХІ ст. (газета Високий Замок) засвідчено яскраво виражену негативну конотацію словосполучки: *Не подобаюся цій нікчемній політичній шпані, яка прийшла як **слуги народу**, а насправді – щоб розкрадати майно і землю в місті* (ГРАК).

Сьогодні ж у мовній практиці спостерігаємо зниження активності політичної партії «Слуга народу» та неосемантизму *слуга*, які активно функціонували в мові української політики до початку великої війни, що унааявнює процеси оновлення лексичного складу семантичного простору «Держава».

Темогніздо «Початковий період президентства. Емоційно-оцінні номінації»: *комік-президент, актор-комік, верховний блазень, головний блазень 95 кварталу.*

Розглядаючи початковий період правління Зеленського, фіксуємо у мові медіа та публічному дискурсі такі номінації на позначення Президента: *комік-президент*; звукосполуку «Зе», представлену різними графічними варіантами й похідними від неї; *Зея* та ін., що відображають суспільні настрої недовіри та іронічне ставлення до новообраного президента «*Настала епоха політичної шпани, серед якої наш комік-президент, міні-шпанюк, повзає таким маленьким-маленьким хробачком, якого може роздушити будь-хто*» (ГРАК, 2019); «*"Зелю геть!"*: протестувальники з Майдану пішли на Банкову» (УП, 06.10.2019). У праці М.І. Степаненка у розділі «Суспільно-описові найменування сьогодення: лексикографічний вимір» окремий розділ присвячений номінаціям Володимира Зеленського, серед них і *актор-комік із хриплавим голосом*. Поруч із ними *верховний блазень, головний блазень 95 кварталу, актор і піарник* [Степаненко 2021: 110, 118].

Темогніздо «Оказіональні деривати»: *членограй, пісюаніст, рояліст, Цюцюрон.*

Цікавою для аналізу, в контексті образу Президента, є алегорія «*Україна – не рояль*». У медіа й працях мовознавців зафіксовані такі номени як «членограй», «пісюаніст», «рояліст», «Цюцюрон», зокрема, у праці А.М. Нелюби. Усі ці деривати утворені як наслідок і нагадування про один із пікантних номерів Зеленського із Кварталу 95, де зображено уміння «дивним-нетрадиційним способом видобувати звуки з фортеп'яно» [Нелюба 2023: 31]. «Пізніше учасники почали скандувати "*Зелю геть!*", "*Україна – не рояль*" та "*Імпічмент*"» (УП, 06.10.2019). «За таких умов деривати повертають до тієї чи тієї події, вчинку Зеленського-шоумена [Нелюба 2023: 31]. Ці деривати класифікуємо як стилістично знижену, негативно-оцінно забарвлену лексику, яка перебуває на периферії лексикону політики, однак є показовою з погляду своєї прагматичної функції у текстах на політичні теми. Деривати утворені

різними способами: конфіксальним, контамінуванням, суфіксацією з елементами ігрового словотворення. Вони функціонують у розмовному й публіцистичному стилях й виконують суто прагматичну функцію в текстах, виражаючи негативне ставлення учасників соцмереж: «...народне кримінальне провадження №1» за «обвинуваченням» Зеленського Володимира Олександровича (він же, за повідомленням соціальних мереж — «Янелох», «Маленьке зелене чмо», «Зелебобик», «Цюцюрон», «Пісюаніст», «Членограй»... (УМ, 11.08.2020).

Про функціонування таких одиниць у мові медіа пише Б.О. Коваленко, «все частіше в газетному узусі трапляється розмовна та просторічна лексика, жаргон (сленг, аргі), «суржик», варваризми, вульгаризми, які вводяться в текст з певною стилістичною метою» та виділяє такі функції стилістично зниженої лексики в мові ЗМІ: 1) оцінна та експресивні функції, 2) сприяння реалізації принципу діалогічного мовлення, 3) засіб привернення уваги читача [Коваленко 2010: 81, 100 – 101]; Н.Ш. Кравцова мотивує використання зниженої лексики у медіа бажанням автора «вплинути на реципієнта через почуття» [Кравцова 2010: 1]. За визначенням Л.О. Ставицької функції стилістично зниженої лексики в мові журнальних статей полягають у тому, що вона, використовується як: 1) зображувальний засіб; 2) експресивно-оцінний засіб; 3) засіб відтворення мовної характеристики; 4) джерело збагачення журнальної лексики [Ставицька 2000: 7]. Така кількість okazіональних та експресивно-оцінних номінацій у традиційно нейтральному політичному лексиконі свідчить про демократизацію публічної комунікації та стирання стилістичних меж, а мовна гра стає продуктивним механізмом творення нових номінацій.

Темогніздо «Номінації із звукосполюкою Зе-»: *Зе!президент, пан Зе, ЗеEND, ЗеКанали, "Чорне Зе!"*

Продуктивність у словотворенні виявила звукосполюка Зе-, представлена різними графічними модифікаціями: *Зе, ЗЕ, Зе!, ЗЕ!!!, "Зе", "ЗЕ", Зе*. Утворена сполюка від початкового складу прізвища ЗЕленський – ЗЕ.

Перебуваючи в ролі субститута антропоніма Володимир Олександрович Зеленський, сполука функціонує як самостійно, так і виявляє сполучуваність із іменниками: *президент, кандидат, пан, депутат*. «Особливо смакуючи простий і зрозумілий поділ на біле та чорне, ми не стидаємося окликати одне одного **«зе-»** та **«порохоботами»** (ГРАК, 2019).

У вже згаданій праці М.І. Степаненка серед номінацій на позначення Президента знаходимо і **«Його Величність Зе»** [Степаненко, 110]. **«Новий Зе!президент: що від нього чекати»** (Телеграф, 22.05.2019) / **«Серед цих колишніх кандидатів є, безперечно, люди притомні, такі, які чудово розуміють, що чекатиме на Україну в разі перемоги пана Зе»** (ГРАК, Інтернет-газета «Україна молода», 2019). / **«...професори Київської школи економіки провели їм інтенсивні курси молодого депутата, суміщені з тімбілдингом - "Школу Зе! Депутата" (ВВС, 02.08.2019).** Ці одиниці є результатом ігрової графодеривації та виконують прагматичну функцію в текстах медіа на політичні теми.

Темогніздо «Групи осіб, об'єднані компонентом "зе"»: зекоманда /«Зе! Команда» / «зе- команда», зезграя, зебанда / ЗЕбанда, зе!офіс, кандидат Зе-, зе- депутати.

Також відслідковуємо сполучуваність сполуки Зе-, утвореної від першого складу прізвища президента, зі словами на позначення політичної групи чи об'єднання осіб, здебільшого з негативно-оцінною прагматикою: **зекоманда / «Зе! Команда» / «зе- команда», зезграя, зебанда / ЗЕбанда, зе!офіс.** **«2021: як і чому ЗеКоманда другий рік ухиляється від реформи СБУ»** (УП, 27.12.2021); **«"Зе! Команда" відповіла соратникам Порошенка на "безпорадну" дискредитацію»** (УП, 04.04.2019). / **«Як тільки нова «зе-команда» здасть позицію і на Донбасі (який контролює українська влада) відбудуться вибори до обласних рад усіх подібних дейнегів делегують в легітимні органи влади»** (ГРАК, 2019); **«ЗЕбанда не боїться зламувати електронну систему парламенту і фізично знищувати підписи депутатів, що**

є злочином» (Твіттер, Олег Леусенко, 20.06.2024); *«Зе!офіс у Черкасах: чим і як живе штаб Зеленського»* (18000, 18.04.2019).

Як компонент номінації представника політичної партії В. Зеленського: *«Шевченко, який вже заявив, що молиться за перемогу кандидата Зе- НЕ ГОЛОСУВАЛИ ЗА ЖОДЕН»*, — *зазначила депутатка*» (ГРАК, 2019); *«15-го жовтня відбулися зйомки «Вечірнього кварталу», на який завітали зе-депутати Давид Арахамія, Жан Беленюк та Юрій Корявченков або Юзік.*» (ГРАК, 2019). Згодом елемент Зе- набуває ознак універсальної поєднуватості та доєднується до основ слів різної мовної й частиномовної належності, аббревіатур: *ЗеEND, ЗеКанали, Зе!YouTube, "Чорне Зе!"*. *«Велика помилка зі сторони Діми»*, або *«ZEend»* (РС, 06.10.2021); *«За цей період відео «ЗеКаналів» були в трендах раз на два-три дні»* (УП, 10.03.2020); *«Зе!YouTube. Початок»* (УП, 10.03.2020); *«"Чорне Зе!" Чому і як перемагають технології на виборах-2019»* (УП, 11.04.2019). Як бачимо, емоційно-оцінний компонент із переважно негативною прагматикою у текстах ЗМІ посилений використанням латинських літер, великих літер (капслоку) для написання частин слів або речень, застосування знаків оклику всередині слова, – тобто різноманітних прийомів ігрового словотворення, більше властивих рекламі, аніж політичному тексту

Темогніздо «Президент у воєнний період (з 2022 року)»: *президент-реформатор, лідер у воєнний час, головнокомандувач, людина року, мрійник року*

До наступної групи відносимо деривати, що позначають епоху/етап правління Зеленського (від 2021 року і до цього часу), що відзначається появою у суспільно-політичному лексиконі нейтральних та позитивно оцінних номінацій на позначення Президента та його політики. Особливо це виявилось, починаючи із 2022 року (рік початку російсько-української війни), й позначено міжнародною похвалою за стійкість та лідерство під час війни. У лексиконі політики з'являються: *президент-реформатор, лідер країни, український лідер, верховний головнокомандува, лідер у воєнний час,*

головнокомандувач, людина року, мрійник року. «Шостий президент увійде в історію як **президент-реформатор**» (ТСН, 20.05.21); «Ми можемо сказати, що **Зеленський** поводить себе як **лідер країни**, яка відстоює свою незалежність, — каже політолог. (NV, 25.01.2023); «**Українського лідера** запитали, чи не сприймає він як розчарування рішення саміту НАТО». (ТСН, 11.07.24); «**Зеленський** став "мрійником року" Європи за версією Politico» (BBC, 28.11.2023); «**Зеленський і Дух України** стали "людиною року" за версією журналу Time» (Суспільне, 07.12.2022).

Дослідження образу Зеленського у вітчизняних й міжнародних медіах і соцмережах зробила журналістка Суспільного Олеся Котубей-Геруцька у статті «Від "хто я?" до "великий народ великої країни". Як трансформувався образ Зеленського у попкультурі». Тут дослідниця демонструє більше десяти номенів на позначення президента, підкріплені ілюстративним матеріалом: *слуга народу, свій хлопець, людина з народу, Я ж не лох, Хто я? людина року, «президент війни», I'm Ukrainian* (Суспільне, 25.01.2023).

Як зазначають медіа: «За майже рік повномасштабного вторгнення ім'я очільника України вивчив увесь світ, **Зеленський** побував на перших шпальтах провідних видань та неодноразово отримував титул "**людини року**"». (Суспільне, 25.01.2023). Британська газета Financial Times назвала "Людиною року" Володимира Зеленського, а американський журнал Time назвав Зеленського та «дух України» символами 2022 року.

Вважаємо, що образ Президента є ключовим складником семіогрупи «Влада» через його семантичне, символічне та когнітивне значення. Дослідження цього образу дозволяє глибше зрозуміти, як формується та змінюється уявлення про владу й, зокрема, президента в мовному та культурному контекстах. Аналіз мовних засобів, що використовуються для опису президента, сприяє виявленню важливих тенденцій у політичному дискурсі та суспільній свідомості. Динаміка номінацій відображає еволюцію суспільного сприйняття президента: від іронічно-зневажливого ставлення на початку каденції (*комік-президент, верховний блазень*) до визнання його ролі

як національного лідера в умовах війни періоду (*лідер у воєнний час, головнокомандувач, людина року*). Різноманітність структурних типів номінацій (від непохідних одиниць до складних okazіональних утворень) свідчить про активність словотворчих процесів у лексиконі політики.

Семіопідгрупа «Безпосередні суб'єкти політики»

«Суб'єкти політики за діяльністю/поведінкою»: *депутат, кнопкодав, піаніст, нардеп-прогульник, нардеп-втікач, тушка, депутат-перебіжчик, політичний хамелеон, політична шльондра, блазень, політичний бомонд, політична еліта, сирій кардинал, політична горила*

До цієї групи зараховуємо назви політичних партій, фракцій, коаліцій та їхніх представників. Ця тема характеризується активними словотвірними процесами, зокрема утворення дериватів від назв політичних сил та прізвищ політичних лідерів: (Пор: *слуга* → *слуги, слуги народу, слугонародівець, слугонародівка*; *Порошенко* → *порохобот, порошенківець*; *Ющенко* → *ющенківець, ющенкізм, ющенкобот, Зеленський* → *зеленськівець, зеленофіл*), високим ступенем неологізації та okazіональності. За спостереженнями А.М. Нелюби, саме інноваційні деривати «малюють мовну картину часу та мають примітну роль у слівному відображенні політичного (і навколо нього) життя спільноти» [Нелюба 2023: 29].

Номінації цієї групи демонструють розмивання меж між політичною термінологією та загальнозживаною лексикою, перехід експресивно забарвлених одиниць до сфери суспільно-політичної лексики. Пор.: номінації *тушка, кнопкодав*, які первинно функціонували як жаргонні, а нині укріпились та активно функціонують в політичному медіадискурсі. Значна частина номінацій цієї групи утворена, базуючись на мовній грі та метафоричному переосмисленні (*політичний хамелеон, сирій кардинал, політична горила*). Як зазначає Ю.М. Костюк, в аналізований період в інтернет-комунікації зафіксовано активне вживання як емоційно нейтральних, так і стилістично забарвлених одиниць. Зближення мови інтернет-видань і соціальних мереж, які беруть витoki із різних функціональних стилів, узгоджується з тенденцією

до взаємопроникнення стилів. Обидва види інтернет-платформ тяжіють до оцінності, емоційності, експресивності й образності. Учасники інтернет комунікації використовують неолексику з метафоричним потенціалом, неозапозичення і гібридні лексеми, пропріальні суспільно-політичні новотвори, застосовують прийоми стилістичної детермінації, контрасту, інтердепенденції, констеляції тощо. Демократичність мови сучасної політичної комунікації уможливорює зближення літературних і позалітературних елементів [Костюк 2021: 180].

У нашому дослідженні обмежуємось аналізом групи назв народних депутатів Верховної ради, оскільки депутат є суб'єктом державної політики і водночас особою публічною, на яку спрямована критика й оцінка суспільства. За класифікацією Л.В. Туровської депутат належить до виборних посадових осіб. Як уже зазначали, вважаємо за необхідне фіксувати у лексикографічних працях такі лексичні одиниці на позначення нових понять, з дефініціями та добором ілюстративного матеріалу з сучасних джерел, що дозволить у майбутньому правильно трактувати та використовувати нові слова та терміни, що виникли у зв'язку з початком російсько-української війни. Одиниці аналізованої тематичної групи, зібрані за текстами сучасних ЗМІ, класифікуємо за стилістичним та прагматичним навантаженням на три групи:

1) терміни, засвідчені в спеціальних словниках та загальнолітературній мові (*депутат, політичний бомонд, лобі, сірий кардинал*);

2) одиниці суспільно-політичної лексики: стилістично нейтральні (*народний обранець*) та з деякими прагматичними конотаціями (*нардеп, тушка*);

3) прагматично забарвлена лексика з додатковими характеристиками депутатів:

а) за діяльністю (*кнопкодав, піаніст, нардеп-прогульник, нардеп-втікач, депутат-втікач*);

б) поглядами (*політик-мастодонт, політичний мастодонт*);

в) поведінкою (*політична горила, політичний хамелеон, політична шльондра*);

г) за належністю до партії чи прихильністю до політика (*порохобот, опоблокер*).

До першої аналізованої групи увійшли терміни, засвідчені в спеціальних та нормативних словниках. Це, насамперед, термін *депутат*, зафіксований у політичній енциклопедії: «*особа, обрана у законодавчий або інший представницький орган держави чи місцевого самоврядування і представляє у цьому органі певну частину населення – виборців свого округу або всю націю*». (ПЕ, 2011: 191). У «Словнику української мови» в 11 томах *депутат* витлумачено як «*член органу державної влади, обраний виборцями*» (СУМ І 1971: 245). Термін функціонує у наукових та публіцистичних сучасних текстах, офіційних та законотворчих документах: «*Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних **депутатів** України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років*» (Конституція України, Розділ IV, Стаття 76). «*До повномасштабної війни ми виступали за те, щоб **депутати** місцевих рад отримували компенсацію за свою роботу, адже це зменшує корупційні ризики*» (УП, 01.08.2022).

Політологічний словник подає також термін *народний депутат*: «*народний представник у парламенті – Верховній Раді України, який має мандат, депутатські повноваження та статус депутата*» (ПС, 2005: 506). Загальноприйнятим і широкоживаним термін є в текстах ЗМІ: «***Народний депутат** Андрій Холодов отримав офіційний дозвіл перетнути державний кордон України для виконання гуманітарної місії*» (УП, 03.04.2022).

Політичні терміни нерідко виникають внаслідок метонімічних та метафоричних перенесень значень загальноновживаних слів, за якими стоїть цілий комплекс політичних уявлень, понять та асоціацій. Терміносполука на позначення представників політичної влади *політичний бомонд* подана в енциклопедичному словнику-довіднику Н.М. Хоми: «***Бомонд політичний***

(фр. *beau monde* – вищий світ, вишукане товариство) – причетність групи осіб до «вищих кіл» політикуму. Поняття Б.п. є неологізмом у сучасній політичній мові. Слово «бомонд» використовувалося в спілкуванні, літературі починаючи з XIX ст. і позначало вишукане аристократичне товариство. Б.п. часто вживається у політичній публіцистиці разом зі словосполученнями **«політична богема»**, **«політична тусовка»** та под. За своїм значенням Б.п. близький до поняття **«політична еліта»** та **«політична аристократія»**. Сучасний Б.п. – це відомі політики, посадові особи, політичні та громадські діячі, успішні бізнесмени, медійники, які мають значний вплив на політичне життя суспільства. У вітчизняних ЗМІ термін Б.п. використовують як означення представників політичної еліти будь-якої країни» (Хома 2015: 29). В українській мовній практиці ця терміносполука є неологічною, наприклад, нещодавно з такою назвою з'явився тематичний блок новин **«Політичний бомонд»** на ютуб-каналі Першого регіонального, який розповідає про життя українських політиків (Youtube, 10.12.2020). У публіцистичних текстах сполука вживається як стилістично нейтральна, однак уживання в лапках може свідчити про іронічність вислову, натяк на несправжність такої «політичної еліти»: **«Політичний бомонд»** провів першу сесію Херсонської обласної ради» (ПР, 06.12.2020).

На сторінках періодичних видань натрапляємо на активізовані суспільно-політичні терміни *лобі*, *лобіст* (від англ. Lobby – «кулуари»). Вони функціонують в українській мові давно, але якщо раніше їх використовували тільки в окремих наукових спеціальних текстах, то сьогодні термін *лобі* є таким же поширеним, як і термін *парламент*. Дефініції словників іншомовних слів, укладені з різницею у понад півстоліття, виявляють динаміку політичного життя нашої країни через різницю в тлумаченнях терміна, порівняймо, *лобі* «в США – високооплачувані закулісні ділки, агенти великих банків і монополій, що мають великий вплив у кулуарах конгресу (парламенту) на конгресменів (членів конгресу) і спрямовують їх дії за вказівками монополістів шляхом підкупу і хабарів при проведенні законів, розміщенні

урядових замовлень, призначенні «своїх людей» на вигідні пости» (СІС, 1955: 428) та «безпосередньо депутати законодавчого органу влади, які таємно чи відкрито представляють інтереси тієї чи іншої фінансової, промислової чи національної групи» (НСІС, 2007: 427). У сучасних медіа лобі використовують на позначення певної владної групи людей, об'єднаних спільними поглядами: «ОПЗЖ та інші: чи буде проросійське **лобі** в українській політиці після війни?» (РС, 29.03.2022).

Ще одна розчленована номінація на позначення сучасного представника політичної влади – *сірий кардинал* – означає людину, що впливає на політичну ситуацію приховано, опосередковано. За політологічним словником «**Сірий кардинал** ("grey cardinal"; power behind the throne) – впливова особа у державі, в партії, яка бажає, хоче керувати, залишаючись у тіні (за лаштунками), не привертаючи до себе особливої (помітної) уваги» (ПС, 2005: 670). Спостерігаємо її активізацію в сучасних медіа у такому ж значенні: «На прийняття рішень у Зеленського лише одна людина сьогодні впливає – це Андрій Єрмак. Це не зовсім «**сірий кардинал**». Думаю, багато рішень – що показує абсолютну слабкість президента – за нього приймає Єрмак» (5 канал, 13.11.2021).

До другої аналізованої групи зараховуємо стилістично нейтральні одиниці суспільно-політичної лексики, такі як *народний обранець*, який активно функціонує в текстах ЗМІ: «**Народний обранець** привозить захисникам нову техніку та смаколики» (ГУ, 14.07.2022).

Суспільно-політична лексика включає й одиниці з різними прагматичними конотаціями. Термін *нардеп* зафіксовано у словнику нових слів на значень Л.В. Туровської та Л.М. Василькової як скорочення від *народний депутат* зі значенням «член органу державної влади, обраний народом» (НСЗ, 2008: 160) та у Додатковому томі СУМу зі стилістичною ремаркою *розм.* (розмовне) та тлумаченням «Скорочення: народний депутат (перев. Щодо народних депутатів Верховної Ради України)» (СУМД II, 2017: 576). Якщо словники у тлумаченні не подають негативної конотації до

складноскороченого іменника нардеп, то в текстах ЗМІ цей негативний прагматичний ореол виразно відчутний, оскільки лексему використовують, коли йдеться про одіозних або проросійських політиків: «*Нардена з батальйону Монако Столара не випустили з України* лапки (УП, 21.02.2023).

Назву *кнопкодав* у текстах ЗМІ використовують на позначення політиків, які під час засідання голосують за іншого представника політики та цим зреалізують факт «неособистого голосування», що є злочином та порушенням Конституції України: «*У ВР встановили камери і ввімкнули сенсорну кнопку проти **кнопкодавів***» (УП, 1.03.2021). Так само, як і *кнопкодав*, виявом політичної корупції є *тушка*. Так позначають депутата, який переходить із однієї політичної сили в іншу, до якої його не обирали, з особистих, зазвичай корисливих мотивів. Номінації *тушка*, *депутат-перебіжчик* містять негативну оцінку такого явища, що відтворено у текстах: «*Тушки*» Ахметова: *люті агітатори та депутати-перебіжчики* (SaveDnipro, 20.07.2021). Поширену в мові політики номінацію *тушка* вважають претендентом на термін політичної сфери, який прийшов із біологічної галузі, але функціонує й у неспеціальних текстах зі значенням «*тіло убитої тварини, дичини і т. ін. невеликого розміру*» (СУМ Х: 331). Юкстапозит *депутат-перебіжчик*, який є синонімом до *тушка*, також містить додаткову негативну характеристику представника українського парламенту, який, з особистої матеріальної чи іншої зацікавленості, вийшов з фракції, від якої він балотувався до Верховної Ради України.

До третьої аналізованої групи відносимо прагматично забарвлену лексику. Такі лексеми не засвідчені у словниках чи офіційних документах, тому що вони подають додаткові емоційні характеристики народних обранців, зазвичай із негативною їх оцінкою. Це може бути журналістська характеристика недобросовісної депутатської діяльності (*нардеп-прогульник*, *нардеп-втікач*), застарілих поглядів (*мастодонт*) чи непрофесійної або ж непатріотичної поведінки депутатів (*політична горила*, *політичний хамелеон*,

політична шльондра). Тут важливу роль відіграє мотиваційна ознака, що лягає в основу найменування: *«концептуальна ознака, закріплена у слові»* (Голянич, 2008: 175). Серед найменувань є різні за походженням та словотвірною будовою (прості похідні, композити та юкстапозити) слова та словосполучки. Наприклад, недобросовісне ставлення депутатів до своїх обов'язків засвідчують юкстапозити: *«Нардени-прогульники у Верховній раді – проблема ще довоєнного часу* (Слово і Діло, 03.11.2022); *«Нарден-втікач Львовчкін повернувся до Ради та голосував проти своїх колег»* (Главком, 02.03.2023).

Демократичність, певна вседозволеність мови сучасної публіцистики стає джерелом надмірної експресивності у текстах про політику: *«Тенденція до експресивності мовних форм у суспільно-політичній лексиці пов'язана із наявністю у значної кількості одиниць ідеологічного компонента»* (Струганець, 2018: 212). Така лексика має оцінно-експресивне навантаження з метою привернення та утримання уваги читача або ж формування ставлення у суспільстві до тих чи інших суб'єктів політики: *«Корисними для Росії були й такі відверті блазні, як Ілля Кива, і такі «мастодонти» української політики, як Андрій Портнов чи Віктор Медведчук»* (УНІАН, 28.02.2023); *«Політик-мастодонт Борис Колесніков програв Валерію Гнатенку»* (Бабель, 24.07.2019). Термін *мастодонт* прийшов у суспільно-політичну лексику із біологічної сфери та зафіксований у СУМ як *«величезний викопний ссавець третинного періоду, схожий на слона»* (СУМ IV 1973: 643). У текстах він вжитий у переносному значенні на позначення як тривалого перебування в українській політиці, так і певною мірою застарілих політичних поглядів того чи іншого політика.

Дослідники мови ЗМІ вказують на загальне стилістичне зниження її рівня, на використання розмовних та просторічних одиниць, що виправдовують певною стилістичною метою, з якою створюють текст: *«все частіше в газетному узусі трапляється розмовна та просторічна лексика, жаргон (сленг, аргі), «суржик», варваризми, вульгаризми, які вводяться в текст з певною стилістичною метою»* [Коваленко 2010: 81]. На нашу думку, такий

журналістський прийом посилює прагматичний вплив тексту на читача, що відмічають дослідники: *«сильну експресію створює характерне для мови газети поєднання мовних засобів різного стилістичного забарвлення: нейтральних, офіційних, з одного боку, та знижених – з другого»* (Там само). Використання експресивно забарвлених номінацій на позначення тих чи інших суб'єктів української політики формує суспільне ставлення до них та дає оцінку їхній діяльності: *«Автори репресивних законопроектів Колесніченко і Олійник – це професійні політичні шльондри»* (UA Info, 19.01.2014). Підкреслюючи нестабільність політичних поглядів представника влади, журналісти використовують словосполучуку *політичний хамелеон*: *«Ігор Панасюк. Політичний хамелеон. Змінити партію і друзів для цього кандидата не складно»* (Погляд, 15.10.2020). Складноскорочене слово *політхамелеон*, утворене від словосполучки *політичний хамелеон*, засвідчене у словнику А. Нелюби та Є. Редька *«Лексико-словотвірні інновації»* (2015–2016): *«Так само безапеляційно спритний політхамелеон лає своїх колишніх соратників, називаючи їх діяльність – увагу – «фарсом хамелеонів»* (ukrinform.ua, 17.09.2016) (ЛСІ, 2015–2016: 139). Розчленовану номінацію *політична горила* подано в СМТО як авторський новотвір із тлумаченням *«грубий, примітивний у словах і вчинках політичний діяч»* та ілюстрацією з роману О. Забужко: *«Сама невеличка на зріст, вона мала звичку підступатися до співрозмовця майже впритул, одним плавким балетним па, з вигнутим станом і задертою голівкою, мов підкрадалася знизу вгору, розкручуючись як ласо чи як кицька, що збирається заскочити на дерево, від чого першої миті задкували навіть найнезворушніші політичні горили»* (О. Забужко, Музей покинутих секретів, 2015 (2009), 32), (СМТО, 2022: 145).

Серед суб'єктів політики за партійною належністю чи на позначення прихильників того чи іншого політика є назви з виразною експресивною оцінкою, такі як *опоблокер*, *порохобот*. Використання неофіційної лексики у політичному середовищі мовознавці засвідчували і раніше, зауважуючи динаміку від офіційних назв до розмовних: *«у повідомленнях про діяльність*

парламенту на початкових засіданнях Верховної Ради домінували офіційні назви партій і фракцій; згодом, коли процес обрання його керівництва почав іменуватися спікеріадою, коли затягнувся процес формування коаліції, більшою мірою почала використовуватись і неофіційна лексика (розмовна, з яскраво вираженою конотацією» (Голянич 2008: 17).

Такі okazіональні прагматично забарвлені назви засвідчують словники нової лексики: *Шокобот* – шоко-ладний бот (Нелюба 2016: 196); *порохобот* – бот Порох(а) (Там само: 140); *опоблокер* (*Опоблоківець*, *Опоблочник*) – *Опоблок* (Там само: 126). Ці номінації активно функціонують у статтях на політичну тематику: «Бірюков: **"порохоботи"** нашкодили самому Порошенку своєю агресивною риторикою» (LB.UA, 24.04.2019); «Сьогодні на нашій землі дві наддержави вирішують свої питання, а у нас скоро і землі не залишиться, тому що її продадуть, – наголосив під час пропагандистського ефіру **"опоблоківець"**» (Канал 24, 23.11.2019).

Отже, аналіз фрагменту українського лексикону політики на позначення депутатів Верховної ради, належних до тематичної групи «Безпосередні суб'єкти політики», засвідчив дифузність стильових меж мови політики та динаміку семантики аналізованих одиниць у сучасних політичних текстах. Досліджуваний матеріал показав, що серед номінацій суб'єктів політики функціонують терміни, засвідчені в політологічних словниках і політичній енциклопедії (*депутат*, *народний депутат*, *політичний бомонд*, *сірий кардинал*), слова, належні до суспільно-політичної лексики (*народний обранець*, *нарден*), серед них і ті, яким журналісти дають зазвичай негативно-оцінну характеристику (*кнопкодав*, *тушка*) та експресивно-оцінні, стилістично знижені назви (*блазень*, *політик-мастодонт*, *політичний хамелеон*, *політична горила*, *політична шльондра*). Назви суб'єктів політики за партійною належністю чи на позначення прихильників певного політика теж можуть мати виразне негативне прагматичне забарвлення (*порохобот*, *опоблокер*). Джерелами поповнення складу суспільно-політичної термінології залишаються запозичення, актуалізація питомих та запозичених одиниць, що

раніше були на периферії мовної системи (іноді з оновленням їхньої семантики), використання розмовних і просторічних одиниць, які вживаються в тексті з прагматичною метою.

Особливістю наповнення семіогрупи «Влада» є прагматичне навантаження його одиниць, що виявляється у функціонуванні чималої кількості експресивно-оцінних номінацій, спрямованих на формування певного ставлення до політичних суб'єктів та явищ. Ця лексика виконує не лише номінативну, а й оцінну, експресивну, дискредитаційну, розважальну функції. Лексичний склад семіогрупи «Влада» характеризується широким спектром номінацій, серед яких:

1. Загальновживані слова, що набувають спеціалізованого значення в політичному контексті: *слуга* (у значенні 'член партії "Слуга народу"'), *тушка* (у значенні 'депутат-перебіжчик'), *перезавантаження* (у значенні 'докорінна зміна владних структур').

2. Суспільно-політична термінологія: *президент, депутат, міністр*

3. Експресивно-оцінні номінації суб'єктів політики: *політична горила, політичний хамелеон, політична шльондра, членограй, пісюаніст, Цюцюрон*.

4. Перифрастичні найменування: *віртуальна партія кіношного походження зі сталінською назвою; найбільша біда України* (про партію "Слуга народу").

5. Абревіатури та композити з абревіатурними компонентами: *ЗеEND, ЗеКанали, "Чорне Зе!", зе!офіс, зекоманда*.

Таким чином, семіогрупа «Влада» як складник семіохору «Держава» характеризується різноманітністю лексичного складу, динамікою, функціонально-стилістичною дифузністю та прагматичною насиченістю. Воно відображає різні аспекти системи державної влади, її суб'єктів, інститутів та форм організації, а також демонструє здатність мови швидко реагувати на суспільно-політичні зміни через появу нових номінативних одиниць.

Висновки до розділу 2

Лексичний склад семіохору «Держава» характеризується динамічністю та відображає нові суспільно-політичні події та ключові тенденції розвитку лексикону сучасної української політики, зокрема під впливом воєнних подій та цифровізації держави й об'єднує у своєму складі як ядерні одиниці (стабільні, усталені, переважно термінологічні), так і периферійні (одиниці суспільно-політичної, загальнонавчальної та розмовної лексики).

У семіогрупі «Країна» виявлено активне функціонування лексики, пов'язаної із державним устроєм, територіальною цілісністю, національною ідентичністю та міжнародними відносинами. Події війни актуалізували лексику, що стосується державного суверенітету (*незалежність, суверенітет, державний кордон*), безпеки (*безпека України, національна безпека*), територіальної цілісності (*деокупація, державний суверенітет*), патріотизму та відмежування від агресора (*дерусифікація, декомунізація, деколонізація*). Виявлено розширення семантики традиційних номінацій і появу «державницьких конотацій» (*нація – одна нація; народ – один народ, держава – єдина держава, наша держава*) та номінацій, що відображають ціннісні орієнтири та національні символи: *державність, державна мова, державне самовизначення, державотворення / державотворчість, державницька позиція/мислення/дії* і т. ін.) як вияв позитивно зарядженого прагматичного забарвлення лексики в цій семіогрупі.

Сучасне явище цифровізації суспільно-політичних процесів вербалізоване і на мовному рівні: засвідчено появу новотворів, які вже встигли стати важливою частиною сучасного політичного та суспільного лексикону: *електронна держава (е-держава), електронний підпис (е-підпис), електронний кабінет (е-кабінет), електронне голосування (е-голосування), держава у смартфоні, цифрова трансформація, віртуальна держава, електронне урядування, е-демократія* тощо.

Аналіз пошукових запитів за платформою Google Trends виявив зростання суспільного інтересу до цих номінацій, що корелюється із впровадження нових підходів до державного управління. Застосування парламентського корпусу ParlaMint, що фіксує пряму мову політиків зі стенограм засідань Верховної Ради України як спеціалізованого джерела для аналізу політичної комунікації дало змогу простежити функціонування одиниць семіохору «Держава» в офіційному політичному дискурсі. Аналіз контекстів лінгвістичного корпусу ParlaMint виявив, що поняття цифрової держави, цифрової трансформації та електронних послуг стають дедалі активнішими у мові політиків, що свідчить про їхнє усталення в лексиці сучасної української політики.

Лексичний склад семіогрупи «Влада» характеризується динамічністю, особливо в періоди політичних змін, виборчих кампаній та соціальних трансформацій. Динаміка виявляється у появі нових номінацій суб'єктів політики, номінацій на позначення політичних об'єднань, okazionalnih дериватів від прізвищ політиків тощо, які швидко укріплюються в мові політики та ЗМІ. Важливим аспектом є також функціонально-стилістична неоднорідність лексики, що входить до цього поля: від нейтральних термінологічних одиниць (*президент, депутат, міністр*) до експресивно-оцінних номінацій з виразним негативним зарядом (*кнопкодав, тушка, політична горила, політичний хамелеон*), що виражає традиційно критичне сприйняття українцями представників влади.

У межах досліджуваного поля детально проаналізовано образ президента як центральної постаті в політичній системі України. Виявлено динаміку функціонування номінацій упродовж президентства В. Зеленського: від іронічно-скептичних номінацій початкового періоду (*комік-президент, верховний блазень, головний блазень 95 кварталу*) до нейтральних офіційних (*президент, глава держави, гарант Конституції, верховний головнокомандувач*) і до позитивно забарвлених, під впливом суспільних змін, зокрема, повномасштабної війни (*лідер країни, лідер у воєнний час, людина*

року). Аналіз лінгвістичних корпусів та текстів медіа продемонстрував, що частотність використання емоційно-оцінних номінацій корелюється з ключовими подіями президентства, а поява нових характеристик відображає трансформацію сприйняття інституту президентства в українському суспільстві.

Аналіз функціонально-прагматичного потенціалу одиниць семіохору виявив у ньому активне формування синонімічних рядів (*держава-партнер*, *держава-союзник*) і антонімічних пар (*держава-жертва* – *держава-агресорка*), зокрема й за наявності в них прагматичного заряду (*лідер нації*, *президент-реформатор* (позитивна прагматика) – *лідер*, *президент* (нульова прагматика) – *комік-президент* (слабо виражена негативна прагматика) – *верховний блазень*, *членограй* (сильно виражена негативна прагматика).

РОЗДІЛ III. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЛЕКСИКИ СЕМІОХОРУ «АРМІЯ»

3.1. Структурування лексичного пласту семантичного простору «Армія»

Мова воєнного часу як особливий лінгвістичний феномен потребує комплексного аналізу з урахуванням когнітивних і прагматичних аспектів її функціонування. Як зазначає Г. Яворська, «війна породжує зміни в існуванні людей і спільнот, впливаючи на мову як один з основних вимірів індивідуальної та соціальної екзистенції» [Яворська 2024: 212]. Вплив російсько-української війни на сучасний український лексикон досліджено у працях К.Д. Глуховцевої [Глуховцева 2023], С.П. Гриценко [Гриценко 2022], Г.М. Сюти [Сюта 2023], О.О. Тараненка [Тараненко 2023], Л.А. Чередник [Чередник 2022] та ін. Функціонування в сучасному українському лексиконі розмовної лексики, її роль у тексті та визначення норми розглядали С.П. Бирик [Бирик 2011], Б.О. Коваленко [Коваленко 2010], М.І. Навальна [Навальна 2011], О.О. Тараненко [Тараненко 2003]. Розвиток української мови під час російсько-української війни, на думку С.П. Гриценко, пов'язаний «з комунікативною функцією мови, із прагненням реалізувати свої можливості в забезпеченні потреб суспільства в спілкуванні, що сприяє пошукові найбільш влучних і семантично ємних засобів номінації» [Гриценко 2022: 9].

Особливістю аналізованого пласту лексики, що входить до семантичного простору «Армія» є розмитість меж військової термінології і загальноновживаної лексики, що спричинена динамікою змін лексичного складу мови під впливом екстралінгвальних чинників, а також генезою української військової термінології, що твориться, як зазначає Я. П. Яремко, не еволюційно, а фрагментарно [Яремко 1997: 1]. Окрім того, Я.П. Яремко вказує на неможливість уніфікації термінів у політичній сфері так само, як це можливо у термінології інших наук. Розуміння одиниць політичного лексикону залежить від системи цінностей та ідеології (пор. «якщо комп'ютер і в Африці комп'ютер, то семантизація, наприклад, політичних термінів

(політонімів) *свобода, демократія* та ін., їх розуміння є нетотожними не те що в різних етноспільнотах, але й у межах єдиної мовної спільноти (між різними політичними партіями, соціальними групами, індивідами)) [Яремко 2009: 65].

Мовознавці розмежовують поняття «військова лексика» і «військова термінологія». Литовченко І. вказує на те, що «військова лексика» є ширшим поняттям, ніж «військова термінологія», оскільки включає як власне військові терміни, так і частину загальнонавчальної лексики, що може функціонувати у військовому контексті [Литовченко 2016: 36]. На думку Я.П. Яремка, військова термінологія функціонує у спеціальних наукових текстах, у той час як військова лексика — у художній літературі та засобах масової інформації. У свою чергу розділяючи військову термінологію на власне військову (спеціальні слова вузької сфери використання) і загальновійськову (спеціальні слова з військової сфери загалом). Проте, як зауважує Н.О. Яценко, загальнонавчальна лексика, позначаючи реалії вузькопрофесійної сфери, набуває ознак терміна: «однозначність, дефінітивність, обмеженість певною сферою вживання, відсутність емоційно-експресивного та стилістичного забарвлення» і переходить до галузевої терміносистеми [Яценко 2009: 12]. Описуючи сучасну українську військову термінологію, Я.П. Яремко вказує на те, що «за даними мовознавців, 90 відсотків нових слів, що з'являються зараз у мові — це терміни» [Яремко 2013: 344]. Військову лексику нетермінологічного плану, Литовченко називає «субстандартними одиницями», що «характеризують сферу неофіційного професійного спілкування військових» [Литовченко 2016: 41]. Така лексика характеризується наявністю конотативного й емоційно-оцінного компонентів. У сучасних реаліях поширюється у мові медіа, соціальних мереж, а відтак функціонує і в мові політиків.

Критерієм відбору лексики аналізованого поля слугувала наявність семантичного компонента, пов'язаного з воєнними діями, у структурі лексичного значення слова. У нашому дослідженні ми зосереджуємось на аналізі нормативної лексики, кодифікованої в словниках. Разом з тим,

розглядаємо також й розмовні одиниці, стилістично забарвлені, експресивні, що функціонують в сучасних текстах і є засобом прагматичного впливу на читача.

В умовах російсько-української війни семантичний простір «Армія» стає центральним у текстах на політичні теми та зазнає істотних змін: відбуваються активні процеси поповнення, трансформації та переосмислення цього лексичного пласту. Останні три роки тема війни, зокрема міжнародної підтримки України у війні, є однією із центральних у виступах політиків та журналістів, у текстах суспільно-політичних видань. Сюди відносимо політичні та політологічні терміни *агресія, безпека, захист, надзвичайний стан, тероризм, штурм*, одиниці військової термінології: *фронт, армія, десант, генерал, артилерія, танк*; слова (нормативні та розмовні), словосполучення та аббревіатури, які стосуються безпосередньо воєнних дій на фронті (*агентура ворога, безпілотник, військова розвідка, гармата, дрон, ЗСУ, лінія фронту, нуль, передова, поле бою, ракетне озброєння, сили ППО* (протиповітряна оборона), *снаряд, штурм*), міжнародної політики, пов'язаної з війною в Україні (*антиросійські санкції, держава-агресор, збройні можливості, воєнна дипломатія*), життя цивільного населення України під час війни (*активність тактичної авіації, захист критичної інфраструктури, повітряна тривога, окуповані/деокуповані території, укриття*).

Систематизуючи одиниці суспільно-політичного лексикону, більшість мовознавців виділяють пласт військово-воєнної лексики, об'єднуючи її у окремий концепт (тематичну групу або опорну категорію). Структуруючи суспільно-політичну лексику за семантико-поняттєвим принципом А.А. Бурячок виокремлює «Загальну військово-воєнну лексику» як одну з восьми основних тематичних груп [Бурячок 1983: 26]. За класифікацією Л.Л. Михайленко, до опорних категорій політичного дискурсу належить «військово-воєнна сфера» як окрема категорія поряд із такими, як суспільство, держава, влада, політика, економіка, право, мораль, міжнародні відносини [Михайленко 2009: 22]. Ю.М. Костюк у моделюванні сучасного суспільно-

політичного неолексикону виділяє «Військову справу» як окрему тематичну групу разом із групами «Суспільство. Держава», «Політика», «Право», «Економіка» [Костюк 2021: 3]. Бінарні концептосфери «Війна» і «Мир» у період гібридної війни Росії проти України виділяє та досліджує О.В. Данилейко, поєднуючи когнітивний (сигніфікативний та фреймовий), прагматичний та експериментальний підходи [Данилейко 2022]. Л.В. Зіневич, В.В. Красавіна також виокремлюють концепт «Війна» у сучасному суспільно-політичному дискурсі та аналізують вербалізацію цього концепту в сучасній мовній картині світу українців [Зіневич, Красавіна 2017].

Номінаціями «концепт Війна» в аналізі семантичного поля війни послуговуються й інші мовознавці: Є. Васянович у праці «Структурно-семантичне наповнення концепту «війна» у лінгвістичних дослідженнях» [Васянович 2018], Т. Вільчинська у дослідженні «Концепт “війна”: особливості мовної об’єктивації у газетному тексті» [Вільчинська 2017], Г.М. Яворська «Концепт “війна”: семантика і прагматика» [Яворська 2016], Мельник С. М., Назаренко О. М., Сікорська В. Ю. у праці «Мовна репрезентація концепту “війна” в сучасному українському медіадискурсі» [Мельник, Назаренко 2023]. У цих дослідженнях концепт «Війна» розглянуто передусім, як ментальну категорію, адже як стверджують дослідниці Л.В. Зіневич, В.В. Красавіна «концепт «війна» ...є найбільш менталізованим, що зумовлено мілітарною історією кожного народу» [Зіневич, Красавіна 2017: 70].

Мовознавці застосовують різні підходи до класифікації військової лексики, беручи за основу різні критерії відбору: структурно-семантичний (за походженням, за словотвірною структурою); функціонально-стильовий (за сферою та активністю вживання); лексико-семантичний (виділяючи тематичні/семантичні/лексико-семантичні групи/розряди); прагматичний. У нашому дослідженні застосовуємо комплексний підхід до аналізу військової лексики, що об’єднує усі вище зазначені.

Досліджуючи принципи систематизації військової лексики у працях мовознавців, І.О. Литовченко вказує, що дослідники по-різному називають об'єднані групи лексем: «лексико-тематичні групи, предметно-термінологічні групи, тематичні групи, семантичні групи, тематичні об'єднання, тематичні розряди...від чого сутність класифікації номенів не змінюється» [Литовченко 2016: 27]. Л.В. Зіневич і В.В. Красавіна виділяють такі ЛТГ (лексико-тематичні групи): зброя та військова техніка, назви воїнів, військових звань, чинів, посад, збройні сили, військові підрозділи, тактика бойових дій та військових операцій, назви воєнних об'єктів, військова амуніція, спорядження. Л.М. Томіленко аналізує військову лексику представлену в СУМ-11 та виділяє такі основні тематичні групи: найменування військовослужбовців; назви на позначення військової техніки, зброї та її частин; назви на позначення дій, маневрів бійців; найменування на позначення будівель, військових споруд; назви на позначення військових одиниць [Томіленко 2020].

Аналізований матеріал підтверджує думку А.А. Бурячка про те, що «виділені тематичні групи й підгрупи СПЛ не є замкненими, різко відмежованими: кожна з них містить слова, які за значеннями можуть одночасно належати до двох і більше лексико-тематичних груп і підгруп...одна й та сама назва, часто без зміни лексичного значення, є точкою, в якій перехрещуються різні лексико-тематичні групи й підгрупи СПЛ, утворюючи складну систему взаємозв'язаних компонентів [Бурячок 1983: 30].

У нашому дослідженні за основу беремо класифікацію Г.А. Бучиної, яка диференціює військову лексику на три основні тематичні групи: «Армія як інструмент держави»; «Армія як соціальний інститут»; «Озброєння та технічне оснащення армії», які, у свою чергу, поділяються на підгрупи [Бучина 2003]. Вважаємо, що така структуризація добре збалансована й дозволяє врахувати критерії взаємозв'язку лексико-семантичних полів «Держава» – «Армія» – «Суспільство», формуючи єдину систему взаємопов'язаних понять у сучасному політичному дискурсі. Як зазначає В.Ж. Богайчук: «Для армії

зв'язок з політикою має визначально суттєвий характер. Армія є частиною конкретного суспільства. Вона розвивається і функціонує в системі певних економічних, соціально-класових, духовних, політичних та інших суспільних відносин. Отже, армія – це цілеспрямовано, свідомо утворений провідною соціально-економічною структурою суспільства силовий інструмент для реалізації внутрішньої і зовнішньої політики» [Богайчук 2005: 32]. Ця взаємопроникність особливо чітко простежується у функціонуванні термінів, які мають спільні семантичні компоненти, що дозволяє їм функціонувати на перетині кількох просторів. До прикладу, на офіційному сайті Міністерства оборони України, *територіальна оборона* визначається як *«цілісний механізм, що об'єднує військові підрозділи, органи місцевої влади та громадянське суспільство для забезпечення безпеки та оборони на місцевому рівні»*, вказуючи на взаємодію влади як складової семантичного простору «Держави», війська як компонента «Армії» та громадянське суспільство як складник «Суспільства» (МОУ, 19.02.2025). Лексема *мобілізація* як складова Закону України – належить до семантичних просторів «Держава» та «Армія»: *«мобілізація – комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду»...* (ЗУ МП, 01.01.2025). *Мобілізація* як компонент суспільних процесів – до семантичного простору «Суспільство»: *«З якого віку мобілізація не торкнеться чоловіків»* (УНІАН, 21.03.25).

Спостерігаємо й утворення нових термінів на межі різних семантичних просторів й розширення семантики військових термінів: *інформаційна війна, економічний фронт, волонтерський батальйон*.

Динаміку військової лексики фіксують новітні словники війни, серед них: «Термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості» [Упорядники: О. О. Резнікова, К. Є. Войтовський]; «Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991—2022 рр.)». Автори: уклад.:

І.А. Казимиrowa, О.І. Петрова, Л.В. Туровська, Л.А. Халіновська, Н.О. Яценко; «Російсько-український та українсько-російський словник військової справи» Л. В. Туровської» (2018); О. Сливинський «Словник війни»; О. О. Пархоменко, А. А. Шевченко «Словник військового жаргону України: поняття, терміни, вирази» та ін.

Для моделювання аналізованого семіохору залучаємо різні типи лексем.

1. Непохідні (базові слова словотвірних гнізд): *війна, бій, воїн, зброя, армія, штаб, фронт, тил*.
2. Похідні:
 - прості: *військовий, бойовий, збройний, фронтовий*
 - композити: *військовослужбовець, військовозобов'язаний*
 - юстапозити: *військово-повітряний, дрон-камікадзе*
 - аббревіатури: *ЗСУ, ППО, ВПО*
3. Запозичення: *мобілізація, операція, батальйон, штаб*
4. Розчленовані номінації: *бойові дії, військова операція, лінія фронту, передова лінія, збройний конфлікт*.

Схожий підхід для аналізу та класифікації застосовує Я.П. Яремко: «Послідовне включення слів нижчого рівня абстракції до вищого надає терміносистемі чіткої ієрархічності, сприяє впорядкованості» [Яремко 2015: 248]. Досліджуючи українську військову термінологію, Я.П. Яремко вказує на системність військової термінології й «ієрархічні, чітко структуровані відношення» [Яремко 2015: 246]. Таким чином, дослідник виділяє 13 лексико-тематичних груп, які своєю чергою діляться на ще менші за обсягом семантичні об'єднання (лексико-семантичні категорії), а саме: синоніми *бій, баталія; фронт, чоло; командир, старшина*; антоніми *перемога – поразка, напад – відступ, озброєний – беззбройний, оборона – атака* та ін.; гіпоніми (видові слова), які включають у себе зміст гіпероніма (родового слова) і відрізняються одне від одного певними семами. [Яремко 2015: 248].

Концепція семіохору є особливо ефективною для систематизації військово-воєнної лексики, адже дозволяє охопити словотвірні гнізда,

композиціюгрупування і темогнізда – це ті об’єднання, що є одиницями семантичного простору, упорядкованого, в свою чергу, абстрактнішими від них лексичними центрами – абстрактними поняттєвими темами [Клименко 2017: 78]. Реалізація концепції семіохору «Армія» унаочнена на рисунку.

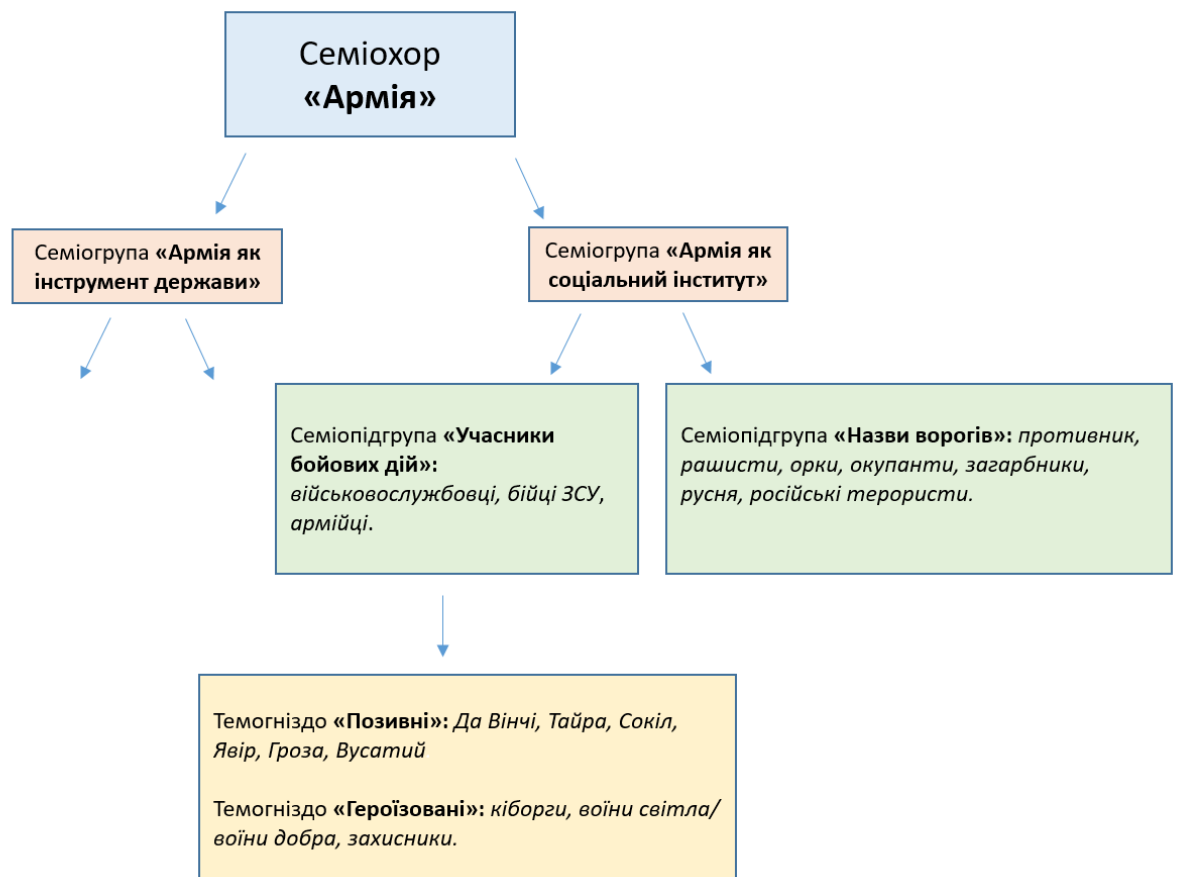

Рис.14. Фрагмент моделювання семіохору «Армія»

3.2 Семіогрупа «Армія як інструмент держави»

Семіогрупа «Армія як інструмент держави» відображає особливі відношення між цими двома просторами політичного дискурсу «Армія» та «Держава». Як зазначає В.Ж. Богайчук, «армія, як специфічний інститут держави, відіграє важливу роль в політичній системі суспільства. Вона пронизана політикою і є її об’єктом та важливим інструментом, а також може за певних умов виступати й самостійним суб’єктом політики» [Богайчук 2005: 38]. Схожої думки дотримується і Н.О. Яценко «українська армія – складний державний організм. Вона була і є своєрідним індикатором політичної історії України» [Яценко 2009: 10]. Саме такі трактування дають підстави розглядати

цю специфічну структуру передусім як інструмент реалізації державної політики.

Традиційне визначення армії як «організованого об'єднання озброєних людей, що створюється та утримується державою для ведення наступальної чи оборонної війни, яка і являє собою особливу політику цієї держави у формі озброєного протиборства» [Богайчук 2005: 32] акцентує на її інструментальній функції. В сучасному політичному дискурсі це підтверджується активним функціонуванням таких термінів як *воєнна політика держави, воєнний стан, національна безпека, збройний захист* і в мові медіа: «*Право на збройний захист від США треба заслужити*» (Главком, 16.04.2024); «*Рада продовжила воєнний стан і загальну мобілізацію в Україні до 9 травня 2025 року*» (УНІАН, 15.01.25).

Особливого значення набуває теза про те, що «армія є цілеспрямовано, свідомо утворений провідною соціально-економічною структурою суспільства силовий інструмент для реалізації внутрішньої і зовнішньої політики» [Богайчук 2005: 32]. Це визначення увиразнює зв'язки у тріаді «державна – армія – суспільство», де армія постає спільним елементом, що пов'язує державу й суспільство.

У контексті повномасштабної війни, М. Галушак вказує на те, що державна політика і армія як інструмент тісно пов'язані між собою: «Питання про війну як інструмент у руках політиків у наш час є особливо актуальним. Теперішня російсько-українська війна яскраво ілюструє, що збройний конфлікт та політика нерозривно пов'язані між собою, попри те нерідко їх розглядають як окремі явища» [Галушак 2019: 203].

Ядерними складниками семіогрупи «Армія як інструмент держави» є терміни військової галузі, які широко представлені у праці М. Галушака. До них зараховуємо: *військово-політична думка, воєннополітична думка, союзник, воєнна доктрина, спосіб ведення війни, захист державного суверенітету, захист територіальної цілісності, військова політика держави й воєнна політика держави, військове мистецтво й воєнне мистецтво,*

мистецтво війни, військова стратегія, військова наука, стратегія національної безпеки та ін.

Політична енциклопедія, видана НАН України 2011 р., визначає термін «*воєнна політика держави*» як складову «загальнодержавної політики, безпосередньо пов'язаної зі створенням воєнної організації, її підготовкою та застосуванням для досягнення політичної мети, яка є втіленням нових політичних інтересів» (ПЕ, 114). М. Галушак подає дефініцію терміна «*військова наука*» з радянського словнику військових термінів за 1988 р., де вказано, що («*военная наука*») – система знань про закони і військово-стратегічний характер війни, будівництво та підготовку збройних сил і держави до війни, а також про методи ведення збройної боротьби. Фіксуємо активність цих термінів у сучасних медіатекстах: «*Відбиття збройної агресії РФ є основним завданням **воєнної політики України** - Воєнна доктрина*» (УНІАН, 24.09.15); «*Безтурботний марш. Як велика війна Росії проти України змінила **військову науку***» (Аргумент, 30.12.2024).

Сам автор дає таке визначення терміна «*військово-політична думка*» – це система поглядів, спрямованих на досягнення політичної мети за допомогою використання військових засобів. Також зазначає, що суміжним терміном до «*військово-політичної думки*» є термін «*воєннополітична думка*», однак у своєму трактуванні останній є звуженим і стосується лише ведення бойових дій, натомість перший розглядає і питання розбудови армії. [Галушак 2019: 202].

Як зазначає дослідник, в українській науці одним із перших, хто почав аналіз військово-політичної історії в аналітичному контексті, був член ОУН, полковник Михайло Колодзінський, який між 1935–1937 рр. написав фундаментальну працю «Українська воєнна доктрина». У ній автор вживає термін «*воєнна доктрина*», яким характеризує «спосіб ведення війни» [Галушак 2019: 208]. Сьогодні цей термін функціонує на державних урядових сайтах: «***Воєнна доктрина України** є сукупністю цільових настанов, керівних принципів і поглядів на забезпечення воєнної безпеки України*» (ДСУ УП).

Суміжними є терміни: «*військова стратегія*» (military strategy) – мистецтво та наука використання збройних сил нації, яка має на меті забезпечення безпеки національної політики шляхом застосування сили; «*національна військова стратегія*» (national military strategy) – мистецтво та наука про розподіл та застосування військової сили для досягнення національних цілей у міжнародній політиці та у війні; «*стратегія національної безпеки*» (national security strategy) – мистецтво та наука про розробку, застосування та координацію інструментів державної влади (дипломатичні, економічні, військові та інформаційні) для забезпечення національної безпеки; «*національна стратегія*» (national strategy) – мистецтво та наука про розвиток та використання дипломатичних, економічних та інформаційних сил держави разом з її збройними силами під час миру та війни; «*велика стратегія*» (grand strategy) – поєднує у собі зазначені вище терміни «*стратегія національної безпеки*» та «*національна стратегія*» [Галушак 2019: 208]. Представлені терміни виявляють активність в сучасних ЗМІ: «*Україна представила на «Рамштайні» військову стратегію на 2025 рік. Які її пріоритети*» (Forbes, 10.01.2025); «*Четвертий рік Великої війни: актуальна воєнна стратегія для України*» (Укрінформ, 28.02.2025); «*Охорона держкордону: Зеленський вніс зміни до Стратегії національної безпеки*» (Укрінформ, 06.01.2025).

Семіопідгрупа «Військова політика». Сюди зараховуємо лексику, пов'язану з адміністративно-правовими аспектами військової служби та комплектуванням збройних сил. Також до цієї групи зараховуємо значну кількість ядерних термінологічних лексем, які наводимо вище. Серед них офіційні терміни концепції оборони: *національна безпека, оборонна політика, стратегія національної безпеки, територіальна оборона, обороноздатність держави* та терміни, що належать до військової стратегії: *військова стратегія, стратегічне планування, військове мистецтво, військова тактика, військова перевага. «Черги під пунктами запису до територіальної оборони.*

Протитанкові їжаки на вулицях. Укріплені дзоти з наповнених піском мішків. Люди з мисливськими карабінами на блокпостах» (Прохасько: 263).

Також сюди відносимо терміни на позначення міжнародного партнерства у межах воєнного стану: *військово-політичний союз, військово-технічна співпраця, колективна безпека, міжнародна військова допомога, стратегічне партнерство, воєнна дипломатія. «Військово-політичний союз України і Польщі та майбутнє ЄС: прогнози після виборів» (РС, 22.10.2023); «В Офісі Президента обговорили перспективи поглиблення **військово-технічної співпраці** з країнами-партнерами» (ОП ПУ, 09.04.2025); «Сучасна система **колективної безпеки** переживає сьогодні глибоку кризу, спричинену збройною агресією Росії проти України» (РС, 26.05.2022); «Тепер українсько-румунські відносини не тільки покращились, а й рухаються в бік **стратегічного партнерства**» (Главком, 06.07.2024); «Воєнна дипломатія Володимира Зеленського не подобається «класичним» європейським дипломатам. Вона зухвала, часом настільки агресивна, що межує з нечемністю, дуже публічна та диджитальна» (Forbes, 24.08.2023).*

Ця семіопідгрупа відображає офіційно-ділову сферу військової діяльності, демонструє взаємодію держави та суспільства у військовій сфері, містить як усталену термінологію, так і нові номінації, породжені сучасними реаліями війни. Лексика цієї групи активно взаємодіє з іншими семіопідгрупами військової сфери, формуючи цілісну систему номінацій військової сфери. Термін *військове мистецтво* функціонує як з позитивною конотацією, для опису військової стратегії України, так із негативною, іронічною (написання у лапках «*військове мистецтво*») для відображення стратегії РФ:

Пор: *«Закінчується третій рік повномасштабної війни. Які інновації вона привнесла у **військове мистецтво**?» (Аргумент, 30.12.2024); ««**Військове мистецтво**» росіян полягає в сумнівній тактиці вбивства своїх солдатів під час «м'ясних штурмів», яку бездарні генерали вибрали для задоволення гіперболізованої гордині російського диктатора» (Главком, 23.09.2024).*

«Військово-адміністративні процеси»: Темогніздо «військовий обов'язок»: *військовозобов'язаний, військовослужбовець; резервна служба → резервіст, резерв, резервувати/зарезервувати, резервна армія, військовий резерв, резервні війська, резервна служба, резервні сили, резервний батальйон, «Резерв +»; призовник, строковик, мобілізація → мобілізація, мобік*. Військові документи: *військовий квиток, повістка, «білий квиток», військовий облік*. Нові номінації: *ухиянт → ухиянтство; добровольці → доброволець → добробат*. М. І. Степаненко досліджує вербальні лінгвомаркери «слова року» сучасного періоду, що відображають найпомітніші суспільні зміни й зафіксовані у авторитетних лексикографічних працях різних країн. Мовознавець вважає, що «лінгвомаркери чітко визначеного хронологічного зрізу можуть відображати світові та локальні (континентальні, державні) проблеми та надпроблеми [Степаненко 2024: 752]. В Україні таким лексикографічним джерелом слугує словник «Мислово». За версією цього словника «мобілізація» стало словом 2023 року. Таку тенденцію підтверджують і дані платформи Google Trends (Рис. 15) Це слово активізувалось як у політичному, так і суспільному лексиконі, розширивши своє значення та поповнивши новими елементами вже наявне словотвірне гніздо: мобілізація → назви виконавців: *мобік (чмобік), мобілізований; прикметник: мобілізаційний; дієприкметник: мобілізований; дієслова: мобілізувати/демобілізувати, композит: самомобілізація*. Досліджуючи номінативний інвентар війни, О.О. Тараненко подає таке значення *мобік* із ремаркою *зневажл.* – мобілізований, у субстантивованому значенні (на відміну від військовослужбовців-контрактників; поширилося з самої РФ) [Тараненко 2024: 25]. У мові медіа такі одиниці функціонують із іронічно-зневажливою конотацією на позначення представників армії рф: «*псковський чмобік*» установив неймовірний рекорд швидкості потрапляння в полон» (АІ, 05.11.2022).

За СУМ *мобілізація* «призов військовозобов'язаних на службу в діючу армію у зв'язку із запровадженням воєнного стану» (СУМ IV: 767). Цей термін

стає широковживаним разом із оцінно-оказіональними синонімом *могілізація* (з негат. конотацією) і похідними від нього: *могілізатор*, прикметник: *могілізаційний*; дієприкметник: *могілізований*; дієслова: *могілізувати*, *могілізувати*. Вказуючи на тип мобілізації «по-російськи», а саме відправлення непідготовлених до бойових дій солдатів російської армії й ставлення до життя бійців: **«"Мобілізація" РФ: Путін готовий "проковтнути" втрати в пів мільйона людей»** (УНІАН, 30.09.22). Оказіональний новотвір із негативно-оцінною прагматикою *могілізація* формує антонімічну пару: *могілізація* – *мобілізація здорового глузду*, де опозиційним виступає словосполучення «*мобілізація здорового глузду*», що стає популярним у медійному просторі серед журналістів та політиків. **«Мобілізація здорового глузду. Як карати ухилянтів і втікачів за кордон?»** (Главком, 11.08.23).

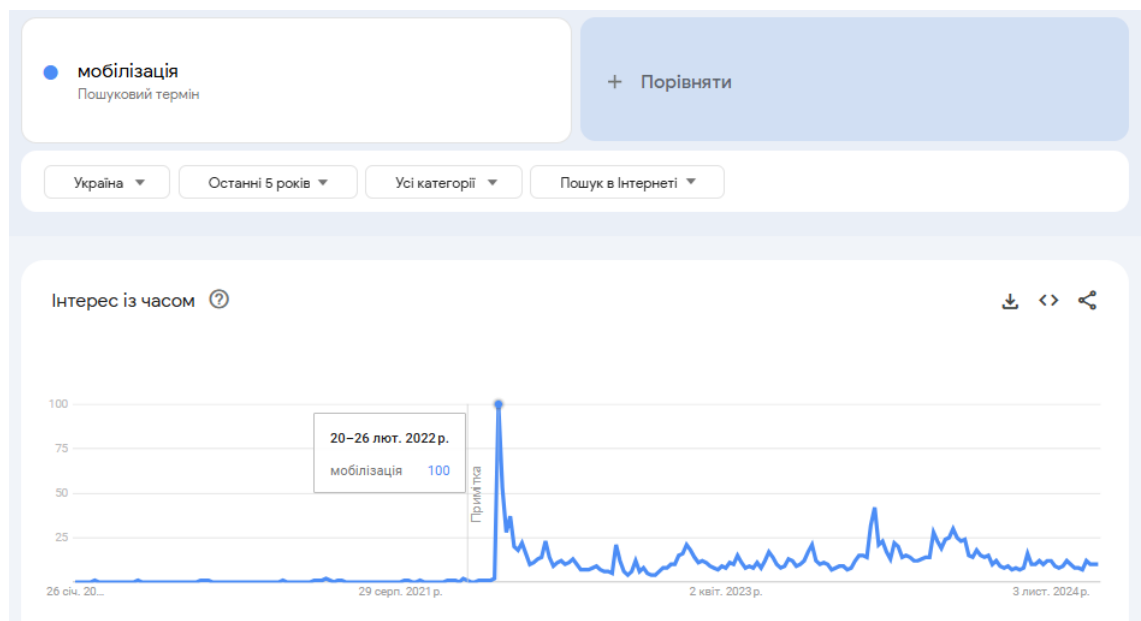

Рис. 15. Активність лексеми *мобілізація* за даними пошукового запиту Google Trends

Виділяючи вербальні маркери 2023 року, М. І. Степаненко згадує і не зареєстровану у Словнику української мови лексему *ухилянт*, що має «безпосередню семантичну спорідненість» з іменником *мобілізація* (динаміка популярності підтверджена на рис. 16). Та наводить такі дефініції: 1) «той, хто

намагається уникати призову на службу в армію у зв'язку із запровадженням воєнного стану», 2) «різного рангу посадовець, який відмовляється брати на себе відповідальність за складні рішення в умовах воєнного часу, намагається перекладати свої обов'язки на інших», 3) «особа, стосовно якої набрав законної сили вирок суду за ухилення від призову на військову службу, обліку чи зборів (ст. 335-337 КК України)» [Степаненко 2024: 42] Такі дефініції номінації *ухилянт* виявляються у численних медійних контекстах: «**Мобілізація** в Україні: у Нацполіції пояснили, хто такий **ухилянт** та яке покарання йому загрожує» (ТСН, 16.02.24). У багатьох меідатекстах *ухилянт* висвітлюється із саркастичною конотацією «**Горе-ухилянт** добу блукав лісом, а потім подзвонив рятувальникам» (УП, 14.08.2023). Водночас у ставленні українського суспільства відслідковуємо різні настрої й ставлення до особи, яка ухиляється від служби: «**Майже половина українців вважають, що бути ухилянтом не соромно – опитування**» (УП, 15.07.2024). А. М. Нелюба фіксує такі деривати від мотиватора *ухилянт* → *ухилянець*, *ухилянтич* [Нелюба 2025: 96].

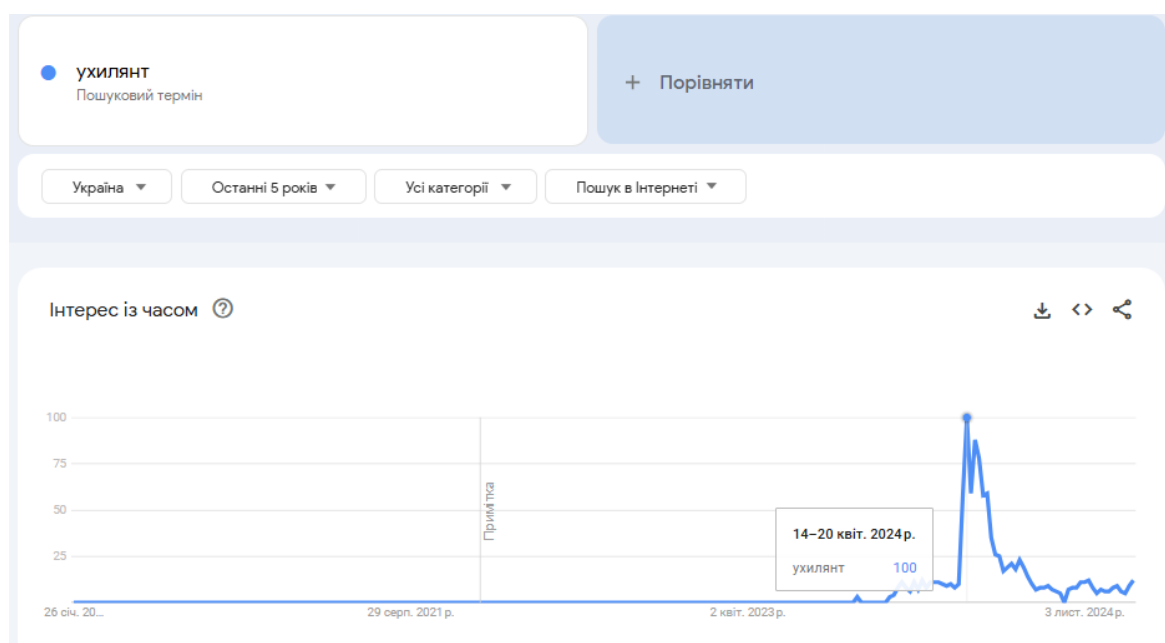

Рис. 16. Активність лексеми *ухилянт* за даними пошукового запиту Google Trends

Резервна служба, резервіст, резерв, резервувати/зарезервувати, резервна армія, військовий резерв, резервні війська, резервна служба, резервні сили, резервний батальйон, «Резерв +».

За СУМ *резерв* має 4 дефініції: 1. Запас чого-небудь, який спеціально зберігається для використання в разі потреби. 2. Джерело, звідки беруться нові сили для кого-, чого-небудь. 3. Частина військ, залишена в розпорядженні командира і призначена для використання в разі гострої потреби в бою. 4. Категорія громадян, які перебувають на військовому обліку і призиваються в армію в разі необхідності (СУМ VIII: 486).

У сучасному політичному лексиконі лексема *резерв* реалізується у останньому значенні «категорія громадян, які перебувають на військовому обліку і призиваються в армію в разі необхідності» та виявляє словотвірний потенціал: прикметник: *резервний*, дієслова: *резервувати/зарезервувати* (активність саме у військовому контексті), розчленовані номінації: *резервна армія, військовий резерв, резервні війська, резервна служба, резервні сили, резервний батальйон*, з'являється мобільний застосунок для військовозобов'язаних та електронний кабінет призовників на сайті Міністерства оборони України «Резерв +»: «Міноборони запускає мобільний застосунок **Резерв+** для **військовозобов'язаних, призовників та резервістів**» (МОУ, 17.05.2024); «Хто такий **військовозобов'язаний** в Україні та хто такий **призовник** - розповідаємо, у чому відмінність цих двох категорій і коли не можуть призивати на військову службу» (УНІАН, 29.03.2024).

Темогніздо «Типологія армій за політичними критеріями»

Це темогніздо включає лексеми, що позначають різні типи армій залежно від політичних характеристик держави: *армії класові, армії національні, армії партійні, армії коаліцій держав, армії унітарних держав, армії федеративних держав, армії диктаторських держав, армії ліберальних держав.*

М. Галушак пропонує класифікацію армій «відповідно до характеру соціального суб'єкта, чию політику здійснює військова машина» [Галушак

2019: 209]. В. Богайчук розширює цю типологію, виділяючи такі типи армій як: *армії класові* - "характерні для суспільства з чітко вираженою класовою структурою" [Богайчук 2005: 33]; *армії національні* – «характерний для суспільств, які вирішують проблему звільнення від національного гніту або захищають національну незалежність від зовнішніх зазіхань» [Богайчук 2005: 33]; *армії партійні* – «утворюються безпосередньо політичними партіями для реалізації власних інтересів» [Богайчук 2005: 33].

Така класифікація демонструє зміни у типології, порівняно із тією, що представлена у Російсько-українському словнику для військовиків (1995 р.): *дійова армія; кадрова армія; масова армія; міліційна армія; наймане військо; польова армія; постійна армія; регулярна армія, регулярне військо; суходільна армія* (РУСВ 1995: 29).

Семіопідгрупа «Номінації війни»: Офіційні номінації: *російсько-українська війна, повномасштабне вторгнення; повномасштабна війна РФ проти України; характеристики за масштабом: вітчизняна, глобальна, світова; за характером: визвольна, загарбницька, громадянська, екзистенційна; за типом: гібридна, інформаційна, економічна; евфемізми: спеціальна військова операція, конфлікт на сході, заходи з денацифікації; метафори: м'ясорубка.*

У СУМі лексема *війна* представлена двома значеннями: прямим «1. Організована збройна боротьба між державами, суспільними класами тощо» і переносним «2. *перен.* Стан ворожнечі між ким-небудь; суперечка, сварка з кимсь; боротьба» (СУМ I, с. 669). Словник синонімів С. Караванського подає такий синонімічний ряд: *брань, пря, кровопролиття, м'ясорубка; поет. погуляння; переносне: сварка, суперечка, сутичка, конфлікт, боротьба, змагання, суперництво, ворожнеча* (Караванський, с. 54).

У додатковому томі з'являється номінація *гібридна війна* «війна, основним інструментом якої є ініціювання з боку держави-агресора систематичного поглиблення внутрішніх протиріч та конфліктів усередині держави, обраної для агресії, з подальшим їх використанням для реалізації

політичних цілей, які раніше досягалися перемогою у звичайній війні (СУМД: 166). Така номінація виявляє активність у сучасному політичному лексиконі, риторичі політиків, медіа, художніх текстах: *«Гібридна війна Росії проти Заходу»* (НАТО, 26.04.2024); *«Росія розв'язала гібридну війну, окупувавши Крим і створивши на території українських Донецької та Луганської областей дві квазідержави»* (Боднар).

Словник сучасної суспільно-політичної лексики охоплює межі 1991-2022 рр. та подає 16 дефініцій з компонентом *війна*, які демонструють сучасні форми/види війни, опираючись на поточні медіаконтексти й політичну ситуацію у країні та світі. За цим словником *війна* (доповнене стиліст. ремарками *військ., політ.*) – збройний конфлікт, боротьба між двома та / або більшою кількістю сторін, який зазвичай має політичну мету (СССПЛ: 63).

Серед них: *бактеріологічна, біологічна, газова, гібридна, громадянська, інформаційна, мережева, нова холодна, політична, політологічна, російсько-українська, сучасна, терористична, торговельна, холодна, ядерна*.

Засоби, методи війни змінюються, а відповідно й номінації. Це демонструє порівняння із словником «Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки», датований 1994 р. Тут знаходимо 36 компонентів зі складником *війна*, серед яких тільки 3 збігаються із сучасним словником: *бактеріологічна, холодна, ядерна* (РУСНТ: 75).

До 2014 року у політичному лексиконі слово *війна* функціонувало у переносному (метафоричному) значенні: *інформаційна війна, війна за владу, війна поколінь*. У прямому значенні – лише на позначення історичних подій чи згадок або ж передбачень збройних конфліктів. З 2014 року частково, і вже повноцінно з лютого 2022 у текстах на політичні теми та медіапросторі актуалізувалось перше значення – пряме, зафіксоване у СУМі. У інформаційно-новинних випусках, радіомовленні та телебаченні, виступах політиків підіймається тема війни, а номінації війни закріплюються у суспільно-політичному лексиконі: *російсько-українська війна, велика війна* (у порівнянні з «меншою» 2014–2021 рр.), *визвольна війна українського народу*

(Д. Шмигаль, прем'єр-міністр України – див.: УП, 31.03.2022), *національно-визвольна війна, російська війна проти України, терористична війна*.

Через відсутність єдиного визнаного правового статусу війни та задля запобігання гострих емоційних реакцій суспільства — медіа та політики використовували різноманітні синонімічні відповідники чи евфемізми: *агресія/російська агресія, конфлікт/збройний конфлікт, протистояння*. І навіть услід за російською пропагандою - *спеціальна воєнна операція*. Сьогодні у зверненнях Президента України В. Зеленського, офіційному дискурсі фіксуємо: *повномасштабна війна РФ проти України, повномасштабне вторгнення РФ в Україну, російсько-українська війна, війна росії проти України*. **«Війна Росії проти України завершиться тому, що запрацює Статут ООН – виступ Президента під час засідання високого рівня Ради Безпеки ООН»** (ОІП ПУ, 24.09.2024).

За лінгвістичним корпусом ГРАК частотність сполучуваності лексеми *війна* з попереднім словом у тексті видає такий результат: *світова* (55 тис.), *повномасштабна* (28 тис.), *вітчизняна* (17 тис.), *громадянська* (9 тис.). Терміни *світова війна, вітчизняна війна, громадянська війна* відображені у Російсько-українському словнику наукової термінології (РУСНТ: 75).

Семіопідгрупа «Військові дії»

Це комплексне лексико-семантичне утворення охоплює номінації різних аспектів збройного протистояння. Включає як військову термінологію (*наступальна операція, оборонна операція, контрнаступальна операція, антитерористична операція, спеціальна операція, окупація/ деокупація*), загальноновживану лексику (*наступ, атака, штурм, прорив, перемога, поразка, успіх*) так і новотвори, серед яких і евфемізми та okazіоналізми, породжені сучасною російсько-українською війною (*бавовна, жест доброї волі, піти за російським кораблем, відірпінити, забучити, дискотека, м'ясорубка, м'ясні штурми*). Характеризується активними процесами детермінологізації, метафоризації та появою okazіональних утворень.

У цій групі лексики спостерігаємо активні процеси детермінування військової лексики «*оточення*» військовий термін → загальновживане «ізоляція», «*прорив*» військовий термін → загальновживане «успіх», «*наступ*» військовий термін → «активні дії в будь-якій сфері». Метафоризації семантики «*дискотека*» (бій), «*бавовна*» (вибух), «*фесрверк*» (обстріл), «*салют*» (вибухи), «*приліт*» (про обстріл). Евфемізми: «*жест доброї волі*» (вимушений відступ) «*оптимізація лінії фронту*» (втрата позицій) «*від'ємний наступ*» (відступ) та військовий сленг. «*Цілі можуть бути різні - виведення військ з-під удару, оптимізація лінії фронту, нарешті, відступ може бути обманним маневром для того, щоб заманити супротивника в пастку*» (ВВС, 11.11.2022).

Активно функціонують у публіцистичних текстах одиниці розмовної лексики – новотвори, серед яких метафори, евфемізми та okazіоналізми, породжені сучасною російсько-українською війною (*бавовна, жест доброї волі, піти за російським кораблем, відірпінити, забучити, дискотека, м'ясорубка, м'ясні штурми*). Метафоричне вживання: «*дискотека*» – метафора, побудована на асоціативному зв'язку (спалахи від вибухів), за такою ж асоціативною моделлю побудовані «*фесрверк*», «*салют*», «*концерт*». «*ЗСУ влаштували "нічну дискотеку" окупантам на Запоріжжі*» (ТСН, 03.08.23); «*Святковий "салют" по орках: Українська добровольча армія привітала Порошенка з днем народження*» (5.ua, 26.09.2023).

«*Бавовна*» - метафорична номінація, що виникла як іронічний переклад з російської мови: рос. "хлопок" (вибух) → укр. "бавовна". Стосується вибухів на військових об'єктах РФ, успішні атаки ЗСУ. Досліджуючи нову лексику воєнного часу, Л.П. Кислюк серед одиниць виділяє та аналізує й лексему *бавовна*, порівнюючи дефініцію, засвідчену у словниках та функціонування у сучасних контекстах. За СУМ *бавовна*, и, ж. 1. Те саме, що бавовник. 2. Волокно бавовнику, з якого виробляють пряжу і т. ін. // Нитки з цього волокна (СУМ І: 77). Опираючи на семантику функціонування в сучасних текстах, дослідниця дає таку дефініцію: «*бавовна, -и, ж., розм. Вибух на окупованій або російській території*». Та подає такі контексти

уживання: *Повіdomляють про «бавовну» у Новій Каховці* (oZSU, 13.08.2022); *У т. о. [тимчасово окупованому] Донецьку палає бавовна* (oZSU, 16.10.2022); *У Криму спостерігається бавовна* (IN, 18.08.2022) [Кислюк 2024 ЛБ: 34]. Аналізована одиниця утворює словотвірне гніздо: *бавовна* (вибух), *бавовнити* (вибухати), *забавовнити* (підірвати), *бавовнятко* (зменш.-пестл.). Окрім цих дериватів, Л.П. Кислюк демонструє «розвиток міфологічного складника значення» та появу «тріади міфічних істот, градуйованих за потужністю вибуху: *Бавовк – Бавовна – Бавовнятко*» [Карпіловська, Кислюк, Клименко 2024: 289].

Метафора «*м'ясні атаки*» побудована на перенесенні значення за схожістю (пор. відомий вислів «гарматне м'ясо») також стала мотиватором для розвитку словотвірного гнізда: «*м'ясорубка*», «*м'ясний штурм*» - про атаку російських військ зі значними втратами. «*Російська "м'ясорубка": BBC підтверджує, що рф втратила понад 50 тис. військових в Україні*» (Sd.ua, 17.04.2024).

«*Приліт*» – метафора від «прилетіти». Цю одиницю також аналізує Л. Кислюк та дає таку дефініцію, оприючись на тексти художні та публіцистичні: **приліт**, -льоту, ч. Влучання бойових ракет, снарядів, дронів у цивільний або військовий об'єкт. «*На Сумщині стався приліт у будинок, є жертви*» (Кореспондент, 19.11.2024).

«*Приземлити*» (з позит. конотацією для української сторони) щодо збиття ворожої авіації/дронів. «*ЗСУ «приземлили» одразу три ворожі винищувачі*» (Главком, 17.02.2024).

Евфемізм «*піти за російським кораблем*» – фразеологічна одиниця, що виникла від нецензурного вислову українських прикордонників на острові Зміїний. Базується на метонімії: російський корабель = російська армія/держава. Вживається як емоційний заклик до ворога з побажанням поразки. «*"Пішов за російським кораблем": у ЗСУ підтвердили знешкодження Дар'ївського мосту на Херсонщині*» (ТСН, 06.09.22).

Евфемізми російської пропаганди: *«Жест доброї волі»* – у знач. відступ. Вислови росіяни у публічному просторі, що вживають для пом'якшення повідомлень про свої воєнні провали. *«Мова "жестів доброї волі": яких тільки евфемізмів не вдається російська пропаганда, щоб замаскувати поразки своїх військових»* (LB.ua, 15.09.2022).

Щодо лексикографування таких одиниць у воєнний час, Л. Кислюк зауважує, що «нова лексика (новозапозичення, новотвори) й okazіональна потребує тривалішого часу, щоб підтвердити свою усталеність у сучасному українському лексиконі або ж залишитися ефемеризмами й бути засвідченою лише в спеціальних словниках (іншомовних слів, нової лексики, okazіональної лексики тощо)» [Кислюк 2024 ЛБ: 34].

3.3. Семіогрупа «Армія як соціальний інститут»

Відображає організаційну структуру військових формувань. У складі семантичного поля функціонують як одиниці військової термінології (*доброволець, батальйон, рота*) так і професіоналізми (*добробат, мотопіхота, артдивізіон*). Також лексичний склад поля характеризується появою нових номінацій, які укріплюються в політичному лексиконі і формують словотвірні гнізда (*тероборона, мн. тероборонівці, одн. тероборонівець, тероборонівський, ТрО*).

Семіопідгрупа «Структура армії»: «Військові підрозділи»: *армія, бригада, полк, батальйон, рота, взвод, ЗСУ, Сили спеціальних операцій*. «Військові звання»: *генерал, полковник, майор, капітан, лейтенант, сержант, солдат*. «Військове управління»: *Генеральний штаб, штаб, командування, командир, начальник*. «Військові формування»: *Збройні сили України, українська армія, Національна гвардія, Сили спеціальних операцій, армія, бригада, полк, батальйон, рота, взвод*

Згідно Закону України *Збройні Сили України* – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності (ЗУ ЗСУ).

«Військові підрозділи»: *армія, бригада, полк, батальйон, рота, взвод, ЗСУ, Сили спеціальних операцій*. За СУМ батальйон має два значення: пряме (1. Військовий підрозділ, що складається з кількох рот) та переносне (2. перев. мн., перен. Лави, загони). Поруч із українцями, які приймають рішення на добровольчих засадах йти у військо, існує й інша категорія громадян. Таким чином розвивається і закріплюється в інтернет-комунікації друге значення (перен.) та вживається іронічно (з негат. конотацією) як демонстрація соціального явища і критики тих, хто уникає військового обов'язку, перебуваючи в престижних місцях відпочинку за кордоном: батальйон «Монако», батальйон «Відень», батальйон «Буковель». **«Батальйон "Монако", ТРО Лазурового берега: що відомо про елітних українських біженців-чоловіків у Франції та Монако»** (ТСН, 01.06.23); **«Батальйон Буковель: на курорті підготувалися до вручення повісток»** (DailyLviv, 13.02.2023). М. І. Степаненко цьому фразеологічному словосполученню батальйон «Монако» дає таке визначення: «українські народні депутати, політики, бізнесмени й інші привілейовані особи, що виїхали за кордон перед початком або під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну» [Степаненко 2024: 91].

«Добровольчі формування»: *3-й окремий батальйон УДА «Волинь», Добровольчий батальйон «Кавказ», 518-й окремий батальйон спеціального призначення «Дике Поле»*. Починаючи з 2014 року й особливо з лютого 2022 інтенсифікувалась громадянська активність українського суспільства й розвиток добровольчого руху. У медіапросторі, політичній комунікації та художніх текстах почали активніше функціонувати номінація *доброволець*, назви українських добровольчих батальйонів/формувань: **«Сашико зголосився добровольцем у сили ТрО на другий день повномасштабного вторгнення. Для нього не існувало інших опцій, аніж зі зброєю боронити нашу країну від російських окупантів»** (Мусаковська: 214); **«На війні в Україні загинув доброволець із Фінляндії – ЗМІ»** (УП, 15.04.2025).

За СУМ *доброволець* «той, хто вступає в армію з власного бажання, добровільно» (СУМ-11 II: 324). У РУСНТ зі стил. ремаркою *військ.* засвідчені терміни *доброволець, добровольчий, добровольство* (РУСНТ: 122).

Загальноприйняте розуміння добровольчих військових формувань України (Добровольчі батальйони або Добробати) містить військові, поліційні та парамілітарні формування, вступ до яких відбувався добровільно. Вони створені з 2014 року у відповідь на російську агресію з метою захисту територіальної цілісності та суверенітету України (Вікіпедія).

У суспільному й політичному житті країни лексема *доброволець* стала мотиватором до творення визначного дня: 17 січня 2017 року Верховна Рада України ухвалила Постанову, якою установила *День українського добровольця*, що відзначатиметься щорічно 14 березня: «...*Верховна Рада України постановляє: 1. Установити в Україні День українського добровольця, який відзначати щорічно 14 березня*» (Постанова ВРУ ДУД).

Композит *добробат* ← добро(вольчий) + бат(альйон) закріплюється у суспільно-політичному лексиконі як універсальна назва для всіх добровольчих формувань та виявляє словотвірний потенціал, утворюючи похідні *добробатівець, добробатівський*. Ці номінації фіксує А. Нелюба у словнику «Словотворчість незалежної України»: *Доброба́тівець* ← *доброба́т* (особа - учасник добробату); *Доброба́тівський* ← *доброба́т* (ознака за стосовністю до добробату) [Нелюба, Редько: 2017]. «Я приїхав в Україну, щоб присвятити своє життя допомозі іншим», – *добробатівець* Васіле Буд (ДоБроБат, 21.02.2023).

З'являються добровольчі батальйони, назви яких пов'язані з відродженням історичних військових назв (*518-й окремий батальйон спеціального призначення «Дике Поле»*), а також назви, утворені від топонімів/хоронімів (*3-й окремий батальйон УДА «Волинь», Добровольчий батальйон «Кавказ»*).

Семіопідгрупа «Учасники бойових дій». «Військовослужбовці» (офіційні назви): *військовослужбовці, бійці ЗСУ, армійці*. Темогніздо «Героїзовані»: *кіборги, воїни світла/ воїни добра, захисники*

Аналіз вторинних номінацій, виражених через метафору *воїни світла, воїни добра* досліджує А.А. Таран на матеріалі сучасних видань. Їх появу дослідниця пояснює, як «емоційне ставлення до військових ЗСУ, що зумовлює появу метафори *воїни світла*» та фіксує два значення пряме й переносне: 1) світлі українські патріоти, які воюють за правду; 2) військові, які здійснюють світломаскування [Таран 2025: 44]. Аналізуючи історію походження цієї метафори, авторка вказує на те, що «що *сини світла* і *сини темряви* – це ще біблійні метафори з Апокаліпсиса, Одкровення Іоанна Богослова, мають давню християнську традицію, а отже, переосмислені в сучасних реаліях пор.: «*Віруйте у світло, щоб **світла синами** вам стати!*» (Від Івана 12) й наводить сучасні медійні контексти функціонування цих одиниць: Українська журналістка Алла Хоцяківська так описує своє знайомство з добровольцем з позивним Ернесто: *Він вразив мене своєю безпосередністю, щирістю, такою фантастичною посмішкою. Про таких кажуть: **воїн світла***» [Там само: 44]. також А. Таран фіксує перехід загальної назви *воїн світла, воїн добра* у власну й наводить такий приклад: «У процесі онімізації загальна назва стає власною без змін своєї будови. Так, наприклад, Укрпошта на знак вдячності фахівцям спеціальних служб присвятила набір поштових марок «**Воїни світла. Воїни добра**» [Таран 2024: 45].

Темогніздо «позивні»: *Да Вінчі, Тайра, Сокіл, Явір, Гроза, Вусатий.*

Аналіз сучасних контекстів демонструє, що мова медіа послуговується, передусім, прізвиськами – позивними, які герої отримали, вступивши на службу, і які укріпились, як у розмовному, так і публіцистичному стилях. Нині кожен українець знає героя України з позивним «*Да Вінчі*» (Дмитро Коцюбайло), який став легендою українського добровольчого руху «*У Києві ім'ям Героя України "Да Вінчі" назвуть сквер*» (УП, 09.11.2023). Відома доброволиця і парамедик з позивним «Тайра» (Юлія Пасєвська), яка рятувала

життя сотням українських військових під час боїв на Донбасі. Нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня. «**Тайра** розповіла про російський полон і де її тримали» (УП, 01.07.2022).

Як зазначає українське видання *Ukrainer*, зараз українські військові обирають позивні за різними аспектами: професія, хобі чи тимчасовий вид заняття: *Інтерн, Менеджер, Моряк, Студент, Учитель, Шеф, Мер*; територіальне походження людини: *Українець, Циган, Чех*; назви людей за спорідненістю: *Батя, Брат, Дід, Дядя*; тварини та птахи: *Їжак, Лев, Баран, Кріль, Ворон, Орел, Сова, Сокіл*; ботанічні назви: *Береза, Клен, Осокір, Явір*; космічні об'єкти та позаземні елементи: *Зодіак, Сатурн*; топографічні об'єкти: *Долина*; явища природи: *Гроза, Крига*; частини тіла: *Ніс*; прикметники, які описують зовнішній вигляд: *Чорний, Рижий, Бородатий, Вусатий, Старий*; слова, які вказують на особливості вдачі або риси характеру: *Відважний, Правий, Тихий*; абстрактні поняття: *Блюз, Джаз, Ідеал*; числівники: *П'ятнадцятий, Двадцять четвертий*; інші предмети: *Прапор, Герб, Фура, Фургон* (*Ukrainer*, 27.02.204). Такі номінації в текстах функціонують зазвичай або з нейтральною, або з позитивною прагматикою, зумовленою позитивним ставленням до сучасних воїнів-захисників, посиленням історичною традицією.

Традицію надавання прізвиськ козацької доби, досліджує П.І. Білоусенко й називає їх «прізвищні назви» (додані до імен слова, що їх можна розглядати як прізвища). Про природу їх виникнення автор зазначає, що творились вони «мимовільно, стихійно, ніхто їх не творив спеціально». В основу прізвищевих назв часто закладалися жарт, гумор, насмішка. Тому ці прізвиська експресивні, емоційно-оцінювальні. Так, старий запорожець М.Корж розповідав, що своє прізвисько одержав тому, що, сходячи з могили Чортомлик, упав і скотився донизу, ніби корж [Білоусенко 2007]. Щодо основи, яка лягала в номінацію, П. І. Білоусенко зазначає «прізвищних найменуваннях козаків широко відображена укр. топонімія: *Грицько Боярський, Павло Фастовець*, етнічна належність (*Москаль, Донець*). Прізвищними назвами нерідко ставали заг. назви професій (*Желізник,*

Солодовик, Шаповал та ін.), побутових речей (Драбина, Куделя, Кухлик), страв (Каша, Куліш, Кулага) тощо [Білоусенко 2007].

Досліджуючи прізвиська учасників ОУН та УПА, Н.М. Павликівська називає їх псевдонімами й виокремлює такі визначальні ознаки: 1) ознаки лексичної семантики: а) вторинна назва особи; б) факультативна назва, нерегламентована законодавством; в) назва здебільшого позначена інформативністю та характеристичністю; г) назва, що залежно від сфери вживання може набувати певних конотацій та виконувати у зв'язку з цим додаткові функції (оцінну, символічну, естетичну та ін. Щодо їх творення і присвоєння, авторка зауважує «За свідченням учасників національно-визвольного руху, підпільники ОУН та УПА отримували псевдоніми від своїх командирів, коли приймали присягу, або ж від побратимів з боротьби». [Павликівська 2011: 275]. Про природу походження авторка вказує: «масовими в підпільників були псевдоніми зоофорного походження (*Бик, Вороний, Кіт, Пес, Хорт* та ін.), псевдоніми, основою для яких слугували лексеми на позначення лісових дерев (*Дуб, Береза, Явір, Бук, Верб, Смерека, Тополя, Липа, Ясен, Вільха* та ін.), топонімію України репрезентують назви гір (*Бескид, Чорногора, Маківка, Говерля* та ін.), населених пунктів (*Ворохта, Чоп, Чигирин, Київ, Одеса*), вирізняється група псевдонімів-ейдонімів, які характеризують носія з фізичного боку, вказують на особливості зовнішності (*Гарний, Білий, Рудий, Карий, Зелений, Бурий*) та ін. Популярні в учасників національно-визвольного руху псевдоніми, прибрані на честь діячів історичної доби Козаччини, Гетьманщини, ватажків народних повстань, отаманів повстанського руху 20-х років ХХ століття: (*Хмара, Орлик, Богун, Кармалюк* та ін.).

Таким чином, спостерігаємо збереження традиції найменувань героїв України, які боронять територіальну цілісність і незалежність країни з часів козацької доби, ОУН та УПА і до сьогодні, що активно функціонують у сучасному лексиконі.

Семіопідгрупа «Назви ворогів»: *противник, рашисти, орки, окупанти, загарбники, русня, російські терористи*

Офіційні назви: *противник, російська армія*. Експресивні: *рашисти, орки, окупанти, загарбники, противник, окупанти, російські терористи, російські загарбники, ординці, орда, русня, рузкі, рузкомірці, скрепоносці, крисіяни, ЧМОБік, чмоня, мобік, біомаса*.

У зв'язку з політичними змінами в нашій країні, початком повномасштабної війни мова наповнилась чималою кількістю новотворів на позначення ворогів під час російсько-української війни. Ці одиниці є переважно експресивними, оцінно-зниженими, які демонструють ставлення українського суспільства до ворога та функціонують здебільшого у мові медіа та соціальних мереж. Вважаємо за необхідне фіксувати у лексикографічних працях такі лексичні одиниці на позначення нових понять, з дефініціями та добором ілюстративного матеріалу з сучасних джерел, що дозволить у майбутньому правильно трактувати та використовувати нові слова та терміни, що виникли у зв'язку з початком російсько-української війни. Адже, як зазначає С. П. Бирик, саме «словник, як найавторитетніший законодавець норм слововживання, відображає мовну діяльність у певному соціально-суспільному періоді» [Бирик 2000: 53]. Очевидно, є потреба розмежовувати у текстовому викладі словникових видань власне наукові політологічні терміни та сленгові новотвори, які цілком виправдано можуть презентуватися задля збереження для нащадків колориту певної епохи» [Хома 2015: 6]. Перші увійдуть до словників політичних термінів, словників суспільно-політичної лексики та термінології, а різноманітні новотвори – до словників нової лексики. Для нормативного тлумачного словника важливим завданням вбачаємо дотримання балансу у відтворенні сучасної мовної практики і відповідності нормам літературної мови.

Матеріал аналізованої семіопідгрупи я відносимо до «розмовної лексики», що у «широкому розумінні охоплює стилістично нейтральні мовні одиниці, просторічні елементи, діалектизми, жаргонізми, суржикові елементи,

сленгові утворення, тобто кодифіковані (узаконені словниками) та некодифіковані (позасловникові) засоби розмовної експресії усного чи писемного висловлювання» [Бибик 2000: 55].

«Назви ворогів» класифікуємо за нормативним, стилістичним і прагматичним критеріями на:

1) нейтральні та емоційно-експресивні назви, які відповідають мовній нормі (*окупанти, рашисти*);

2) властиві розмовному стилю номінації, які можуть бути введені до реєстру нормативного тлумачного словника з відповідними стилістичними позначками (зневажливе (*зневажл.*) (*біомаса, орки*));

3) ненормативна, образлива лексика, яка не відповідає критеріям нормативного словника (*русня*) або ефемеризми, які не увійдуть в літературну мову (*путінці*).

До першої аналізованої групи «нейтральні та емоційно-експресивні назви, які відповідають мовній нормі» відносимо лексеми *окупант, рашист*. Активізованою лексемою *окупанти*, що була поширена у мовленні в час Першої та Другої світової війни, позначаючи сторону загарбника, сьогодні ми називаємо тих росіян, які реалізують загарбницьку політику в Україні (як правило, це сполука *російські окупанти*). Академічний тлумачний «Словник української мови» в 11 томах подає таку дефініцію лексеми *окупант* «той, хто бере (брав) участь в окупації; загарбник» (СУМ V: 686). У сучасному мовленні українців слово окупант співвідносно виключно з росіянами та їх вторгненням на територію України. Спостерігаємо не тільки повернення лексеми з пасивного складу мови, а й зміщення семантичного навантаження, що є одним із основних шляхів поповнення мовних багатств. Аналізуючи такі явища Л. С. Паламарчук підкреслював: «Таким чином, можна констатувати, що лексико-семантичний розвиток мови відбувається як шляхом оновлення лексичного складу, так і шляхом змін у значенні слів чи принаймні зміщення їх семантичного навантаження. Більш очевидними й легше фіксованими завжди

були й залишаються досі факти лексичного оновлення...» [Паламарчук 1982: 3]. Пропонуємо власне визначення лексеми *окупант*:

Окупант, а, чол. – російський загарбник, що здійснює загарбницьку політику на території України. *Ввечері 2-го квітня українські військові звільнили всю Київську область від російських окупантів* (УП, 02.04.22); *Російські окупанти згвалтували у Бучі щонайменше 25 дівчат, 9 з них вагітні, - уповноважена ВР з прав людини Людмила Денісова* (ТСН, 12.04.22); *...коли я пригадую всі ті телефонні перехоплення **російських окупантів**, які розмовляють зі своїми дружинами і сестрами, своїми друзями. Ті балачки повні телевізійних кліше. Навіть у розмовах з дружинами вони не вільні* (Сливинський); *Я думав, що це фантазія і надмірна дегуманізація **ворога**, поки сам наживо не побачив побут **російських окупантів** у всій красі* (Белей).

Актуалізацію пошукового запиту *окупанти* виявлено за допомогою платформи Google Trends, де початком виявлення в інтернеті (журнали, газети, блоги) є 26 лютого 2022 року і пік вживання припадає на 5 березня.

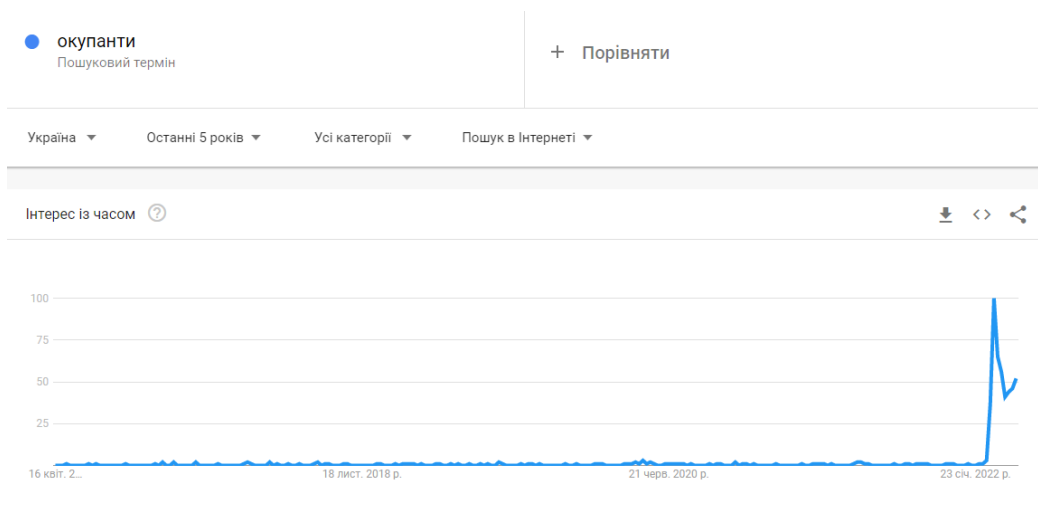

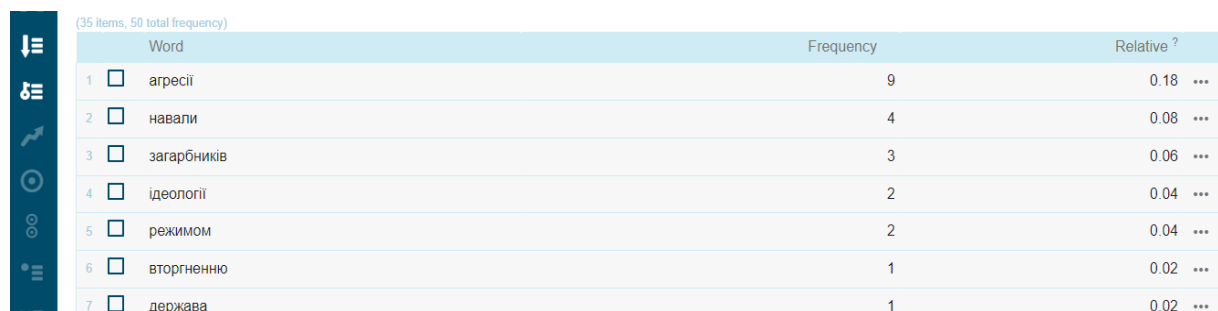
Рис. 17. Активність номінації *окупант* за даними платформи Google Trends

У сучасному політичному лексиконі активно функціонує термін на позначення російської ідеології *рашизм* (Russia+фашизм) та його похідні: *рашисти* (переважно у множині) й суфіксальний похідний *рашистський*.

Застосовуючи вказану методику, аналізуємо семантику та функціонування цих одиниць. У Термінологічному словнику російсько-української війни за ред. М.М. Слюсаревського знаходимо таку дефініцію: *рашизм* – термін, що походить від «раша» – англомовного звучання Russia (Росія). Означає ідеологічні засади та практичні дії нинішнього політичного режиму Російської Федерації, який є, з одного боку, спадкоємцем традиційного для всіх періодів російської історії великодержавного шовінізму, з другого – одним із сучасних різновидів фашизму (ТСРУВ, 2022: 7). Також словник подає й визначення поняття *рашисти*: *рашисти* – громадяни Російської Федерації, що ідентифікують себе з її нинішнім політичним режимом, підтримують його агресивні, експансіоністські наміри і дії щодо українського та інших народів (ТСРУВ, 2022: 7).

У Генеральному регіонально анотованому корпусі (далі – ГРАК) засвідчено функціонування номінації *рашисти* в текстах, датованих ще 2013 роком. Пік її активності припадає на початок російсько-української війни й не спадає дотепер. Іменник *рашисти* та прикметник *рашистський* функціонують у текстах медіа та мові політиків, зокрема, й з яскравим негативним забарвленням, як-от під час засідань ВР України у корпусі текстів ParlaMint: *Дозвольте вам, панове **рашисти**, кадебісти і комуністи (колишні і нинішні), шовіністи усіх мастей, різні тоталітарні збоченці, совкові активісти та інша імперська наволоч, дещо пояснити* (ГРАК, Антін Мухарський, 2013); *Найбільше руйнувань у Донецькій області – **рашисти** пошкодили 119 навчальних закладів* (УП, 2022). Синонімами до *рашисти* в сучасних медіатекстах та мові політиків виступають: *агресори, вороги, гітлерівці, злочинці, орки, російські вбивці*. Серед них більшість – давно відома нейтральна лексика, без стилістичної маркованості, але з негативною семантикою, яку перенесено на рашистів. У мові політики це зроблено з прагматичною метою закріпити сформовані негативні асоціації з часів II Світової по відношенню до нинішніх злочинів рашистів, які потребують нового Нюрнберзького процесу щодо геноциду українського народу, пор.: У

цьому **рашисти** та **гітлерівці** абсолютно ідентичні (НХ, 09.05.2022); Сьогодні **російські вбивці** «воювали» з беззбройними мирними мешканцями. **Рашисти** скинули авіабомбу на школу, в якій ховалося майже все село (ТСН, 07.05.2022); ...світ визнає, що **ворог, агресор, рашисти** вкотре показали знищенням, власне, цієї ГЕС, що вони хочуть знищити український народ (КВРУ, 9 скликання, 06.10.2023); Ми маємо створити всі умови правоохоронним органам щодо якісного документування злочинів, які скоюють **злочинці, рашисти** на території України, для того щоб в майбутньому це була доказова база щодо притягнення їх до кримінальної відповідальності (КВРУ, 9 скликання, 09.06.2022). Яскраво виражена негативна прагматика і в сучасних художніх текстах: Я була певна, що все найстрашніше залишилось у підручниках, у згадках про Голокост і Голодомор, що людство змінилося, звільнилося, очистилося. Але я не могла уявити, що між людьми й **рашистами** така велика різниця, тобто – нічого спільного, анічогісінько (Венгринюк: 62); Свій перший урок моя доня отримала від мене про те, що світ складається з людей і **рашистів** (Венгринюк: 62).

(35 items, 50 total frequency)

	Word	Frequency	Relative ?
1	☐ агресії	9	0.18 ...
2	☐ навали	4	0.08 ...
3	☐ загарбників	3	0.06 ...
4	☐ ідеології	2	0.04 ...
5	☐ режимом	2	0.04 ...
6	☐ вторгненню	1	0.02 ...
7	☐ держава	1	0.02 ...

Рис. 18. Частота сполучуваності лексеми *рашистський* з наступним словом у тексті (за даними корпусу ГРАК)

За допомогою інструменту корпусу ГРАК, що визначає частоту сполучуваності з наступним словом в тексті, виявляємо, що похідний прикметник *рашистський* найчастіше утворює словосполучення з такими словами: *рашистська агресія, рашистська навала, рашистські загарбники, рашистська ідеологія, рашистський режим* (Рис.18). Загалом ГРАК визначає

понад 300 словосполук із *рашистський*, що вказує на його активне функціонування.

Сьогодні термін *рашизм* – повноцінний науковий термін. До прикладу, у Вікіпедії стаття «Рашизм» перекладена вже 30-ма мовами, й очевидним є той факт, наскільки глибоко цей термін увійшов у громадсько-політичний і навіть науковий наратив. Лексема *рашизм*, яку тексти 2013 року засвідчують як розмовну одиницю, набула наскільки активного функціонування в мові політики, що народні депутати запропонували надати новій назві статус формальної та офіційної на позначення політичного режиму рф. Верховна Рада ухвалила постанову «Про використання політичним режимом Російської Федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких»: *«Понад пів року народні депутати всіх фракцій, експерти, науковці працювали над цією постановою. Робоча група всебічно дослідила це питання. І сьогодні ми пропонуємо визначити рашизм як новий різновид тоталітарної ідеології та суспільно-політичних практик, які використовуються режимом, сформованим Російською Федерацією за часів Путіна та ґрунтується на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму сталінської доби та німецького націонал-соціалізму»* (КВРУ, 9 скликання, 05.02.2023).

До другої аналізовані групи лексики «властиві розмовному стилю номінації, які можуть бути введені до реєстру нормативного тлумачного словника з відповідними стилістичними позначками (зневажливе (*зневажл.*))» відносимо лексеми *біомаса*, *орки*. Неосемантизм *біомаса* розвинув додаткове значення на позначення російських окупантів. Порівняймо з визначенням із Великого тлумачного словника сучасної української мови: «маса живих організмів, що припадає на одиницю поверхні суші (дна водойми) або об'єму води» (ВТССУМ 2005: 83). Спостерігаємо процес транстермінування, коли термін *біомаса* з біологічної сфери починає функціонувати в суспільно-політичній і набуває емоційно негативного забарвлення.

Біомаса, -и, ж., збірн., зневажл. Російські військові, тіла яких годяться як матеріал для добрива ґрунтів. *Вибачте за грубість, але не можу втриматися: росіяни – це не народ, а біомаса* (УНІАН, 21.03.22); *Геноцид українців... Це саме те, що відбувається по всій країні, це те що творила біомаса, яка чомусь називає себе людьми...* (ТСН, 04.05.22).

З початку повномасштабної війни в Україні, яка розпочалася 24 лютого, російські загарбники отримали зневажливу назву – *орки*. Тексти засвідчують, що так окупантів називають і високопоставлені політики.

Словник української мови у 20-ти томах подає таке визначення лексеми *орки*: «у міфології народів Західної Європи і сучасних творах жанру фентезі – невисока, зовні схожа на людину, але потворна та зла темношкіра войовнича істота з приплюснутим носом і великими іклами (СУМ-20: 2125).

Неологізм *орки* відносимо до перифрастичних номінацій. «У сучасному мовознавстві перифраз кваліфікується як описове образно-переносне найменування, що має метафоричний або метонімічний характер і несе в собі певну емоційну оцінку» [Красавіна 2016: 88]. Як правило, в основі перифрастичних зворотів лежить підкреслення якоїсь характерної риси, яскравої видільної ознаки особи, явища, предмета, що сприяє легкому розумінню й розшифруванню образних висловів [Онищенко 2005: 12].

Слово «*орк*» бере свій початок ще з давногрецької міфології: «ОРК (Orcus) – у римській міфології бог підземного царства, володар мертвих, ототожнювався з грецьким Аїдом, інколи символізував саме царство мертвих» [Миронова 2005: 146], позначаючи темні сили та суцільне зло. Аналізуючи ілюстративний матеріал, контекст та емоційну навантаженість, пропонуємо таке визначення зі стилістичною ремаркою «зневажливе»:

Орк - а, чол., зневажл. Російські військові, що чинять аморальні злочини в Україні під час війни. *Орки в Бучі під час окупації розстріляли машину з чотирма жінками: родичі розповіли історію загиблих* (Київ.MEDIA, 23.05.22); *Зараз всі роздивляються фото тих жахів, які відбувалися в Бучі, а у мене не було ніяких ілюзій. "Орки" вже як стадо ходили містом*» (УП, 06.05.2022).

У третій запропонованій групі лексем, аналізуємо такі «ненормативна, образлива лексика, яка не відповідає критеріям нормативного словника (*русня*) або ефемеризми, які не увійдуть в літературну мову (*путінці*)». Набуло поширення ще одне найменування російських окупантів – *русня* (зневажлива збірна назва для росіян). Утворився цей неологізм способом усіченням основи й додаванням суфікса збірності рус[ский] +-н-(я). Русня – первинно є російським словом, оскільки саме в російській мові росіян звуть "руськими" (рос. русские), тоді як в українській мові їх так ніколи не називають. З цього приводу, у соцмережах точаться суперечки користувачів з пропозицією заміни слова «русня» на «росня» для зближення з назвою країни Росія й віддаленням від середньовічної держави Русь.

Пропонуємо таку фіксацію лексеми «*русня*»:

Русня - і, збірн., зневажл. російський народ. Далі боятися відплати має *русня*, а не *українці*, – журналіст, засновник і головний редактор «Новинарні» Дмитро Лиховій (Новинарня, 15.04.22); *Русня* хвалиться нищівними успіхами в Маріуполі. І як доказ наводить фотку трофею, - радник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко (УНІАН, 05.04.22).

Оказіоналізм *путінці* – зневажливе збірне найменування росіян, як вербалізація поняття «тих, хто представляють інтереси Путіна». Твориться за допомогою суфікса –ц-(і).

Путінець - я, чол. Прибічник політики Володимира Путіна (президента росії) Для того, щоб розібратися, наскільки обґрунтованими є твердження російської влади, що в Україні панує нацистський режим, а також чи не намагаються **путінці** цим прикрити власні «гріхи», необхідно пригадати, що ж являє собою нацизм (Главком, 15.04.22); ...самі "**путінці**" кажуть, що єдина зброя, яку вони можуть використовувати для посилення своїх наративів, – це культура», - міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко (Укрінформ, 01.04.22);

Щодо норми використання стилістично зниженої, а надто обценної лексики у медіа Комісія з журналістської етики зазначила у виданні

«Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні»: «Впродовж останніх трьох місяців в українських медіа стилістично забарвлені слова і вирази часто трапляються не лише в публіцистичних жанрах, а й у заголовках новин: «*Рашисти* обстрілюють Миколаїв», «Пригоди *«орків»* у Чорнобаївці». Правомірність використання цієї лексики викликає дискусію в журналістському середовищі» (Кузьменко, Куц 2022: 15). Також Комісія з журналістської етики вказала, що зловживання такою лексикою неприпустиме – наприклад, використання обценної лексики у заголовках новин. Досліджуючи норму вживання розмовної лексики, С.П. Бибик зазначає, що «саме ж поняття норми передбачає як співвідношення «правильне – неправильне», властиве літературній мові, так і стилістичну диференціацію одиниць мови, закріплених чи то за усною/писемною формою спілкування, чи то за певним функціональним стилем мови, чи то за конкретною стилістичною ситуацією» [Бибик 2011: 59].

3.4. Семіогрупа «Озброєння та технічне оснащення»

Семіопідгрупа «Військове спорядження»

Одне із найдинамічніших лексико-семантичних утворень, що відображає матеріально-технічне забезпечення військових дій. Досліджуючи назви зброї в історичному аспекті, Литовченко вважає, що сучасна військово-технічна революція має значний вплив на лексичний фонд військової лексики, при цьому «значно збільшує її термінологічний фонд, збагачуючи літературний словник унаслідок детермінологізації» [Литовченко 2016: 13]. У складі поля функціонує як питома лексика (*зброя, набій, постріл*), так і великий пласт складають запозичені назви зброї «*Байрактар*», «*Джавелін*», «*HIMARS*», що слугували мотиваторами до творення дериватів: *джавелінити* → *заджавелінити*, *стінгерити* → *застінгерити*, *хаймарсити* → *відхаймарсити*, *хаймарсувати* → *відхаймарсувати*. Чималий пласт аналізованого поля займають одиниці розмовної лексики, а саме військових сленгізмів (*арта, беха, бронік, сушка, тушка, пташка* та ін.)

Темогніздо «Сучасні системи озброєння»: ППО, БПЛА, дрон; композити: дрон-камікадзе, дрон-розвідник (похідні: дронар/дронарка, дронарня, задронити); розчленовані номінації: ударний дрон, розвідувальний дрон, власні назви: «Байрактар», «Джавелін», «HIMARS», «CESAR»; розчленовані номінації: протитанковий комплекс, зенітно-ракетний комплекс. «А шоста метаморфоза дуже проста – наше **ППО**, що не стріляло навіть на навчаннях, за лічені дні навчилося збивати дохерастя відсотків тих клятих ракет» (Положій); «У Києві працювала **ППО** та підбила російський **дрон**» (УП, 21.01.2025); «За день через майстерню можуть пройти від 50 до 100 **БпЛА**, додав військовий на позивний **Астронавт**» (Суспільне, 13.03.2025).

Темогніздо «Амуніція та спорядження»: бронезилет, шолом, камуфляж, тактичні черевики; професіоналізми: піксель, мультік/мультікам. «Людина в **пікселі** одразу перетворюється на представника касти. Сказане нею потім кочує сайтами новин із заголовками з серії "Солдати розповіли, що їм подобається/не подобається/вбиває/робить сильніше"» (УП, 14.05.2023).

Темогніздо «Системи забезпечення»: тепловізор, рація; власні назви: "Старлінк" (Starlink). «США погрожують відключити Україну від **Starlink** у разі відмови від угоди про копалини» (УП, 22.02.2025).

Семіопідгрупа «Стратегічні об'єкти»: аеродром, склад боєприпасів, командний пункт, Чорнобаївка. «Топоніми»: Маріуполь, Чорнобаївка, Буча, Бородянка, Херсон, Вугледар, Гостомель, Ізюм, Ірпінь

Маріуполь, Чорнобаївка, Буча та інші топоніми сьогодні є символом героїзму та незламності українського народу. Як зазначає журналіст видання Українська правда М. Кригель: «Сьогодні на запит "Чорнобаївка" лише українською мовою Google видає пів мільйона посилань – у 50 разів більше, ніж мешканців 11-тисячного села...В Україні **Чорнобаївку** згадують постійно. Цей топонім став **символом опору** російській агресії та недолугості військового командування рашистів». (УП, 03.04.2022).

Функційним відповідником фразеологізму *ефект Чорнобаївки* є широкоживаний усталений зворот мови наступати на ті самі граблі та дієслово-неологізм *чорнобаїти*: «Ворог не перестав **чорнобаїти**: рахунок вже 12:0» (Facebook, 27.03.2022). Цей вербатив реалізує й інше значення – «нищити ворога». Він може сполучатися з префіксами, які конкретизують реалізовану семантику відтінком інтенсивності (на-, від- / од-), результативності (в- / у-, за-), пор.: *Ми будемо **чорнобаїти** орків аж до москви* (Україна молода, 04.04.2022). Хех.. класне слово – *відчорнобаїти* (Твіттер, 31.03.2022) і ***Вчорнобаїти** орків байрактаром* (YouTube, 2022). Значення «нищити ворога», «звільняти окуповані території від ворогів», «звільняти конкретну окуповану територію від ворогів» передають неолексеми з іншими мотивувальними топонімами – Бородянка, Буча, Вугледар, Гостомель, Ізюм, Ірпінь, Київ, Херсон, Харків та ін. відбородянити, за(є)бучити, відвугледарити, на(пере)гостомели(я)ти, відізюмити, відірпе(і)нити, відхерсонити, тощо.: Сьогодні орків ***відІрпінили***, залишилось ***заЄБучити*** і ***наГостомеляти!*** (rozdil.lviv.ua, 31.03.2022) [Степаненко 2024: 82].

Отже, зміни в суспільному житті українців, нові політичні умови, завдання й цілі влади та народу, зміна пріоритетів та боротьба за власну державність, спричинені повномасштабною російсько-українською війною, змінили звичну політичну риторику, тематику текстів і виступів на політичні теми і, власне, мову медіа та мову політиків. Це викликало появу нових слів і активізацію окремих груп загальноживаної лексики у політичному лексиконі, передусім, експресивних, оцінно-знижених, розмовних одиниць поруч із суспільно-політичною термінологією та лексикою. Тракуємо їхню появу як відповідь українського суспільства на пряму й непряму агресію в інформаційному просторі під час війни. Для виявлення міри усталення в сучасному політичному лексиконі таких новотворів, їх активності й ролі у процесах номінації та комунікації застосовуємо методику виявлення функціонального потенціалу ресурсу номінації. Правописні відхилення в

мовній практиці кваліфікуємо як тимчасові явища в житті політикуму та медіапросторі, які, однак, потребують особливої уваги.

Висновки до розділу 3

Особливістю аналізованого пласту лексики, що входить до семантичного простору «Армія» є розмитість меж військової термінології і загальноновживаної лексики. Семантичний, функціональний та прагматичний аналіз нормативної лексики, кодифікованої в словниках, а також розмовних одиниць, стилістично забарвленої, експресивної лексики, що функціонує в сучасних політичних текстах і є засобом прагматичного впливу на читача, показав, що в умовах російсько-української війни семантичний простір «Армія» стає центральним у текстах на політичні теми та зазнає істотних змін. Спостерігаємо активні процеси поповнення, трансформації та переосмислення одиниць цього семіохору. Аналіз охопив різні типи одиниць: непохідні та похідні лексеми, запозичення та розчленовані номінації), їхні взаємозв'язки та об'єднання – словотвірні гнізда, композитоутворення і темогнізда, структуровані в семіогрупи та семіопідгрупи.

Семіохор «Армія» охоплює значну кількість новотворів, що з'явилися від початку російсько-української війни. Серед воєнних новотворів засвідчено похідні слова із позитивною конотацією на позначення українських воїнів: *кіборги, залужнівці*, зокрема, представники ІТ-армії: *кіберкозаки, кіберпартизани*. Засвідчено актуалізацію й активізацію найменувань, які відтворюють воєнні реалії сучасної України, зокрема, її політичного життя (*доброволець, добробат*) та появу нових номінацій у лексиконі політики (як *тероборона*, що формує словотвірне гніздо). Спостерігаємо поновлення традиції найменувань воїнів у «позивних» військових ЗСУ, які беруть початок від козацьких прізвиськ періоду Козаччини та відтворені у псевдах воїнів УПА часів визвольних змагань. У номінації на позначення країни-агресора росії: *мордор, оркостан, раша, терраша*; ворогів *ваньки, орки, рашисти, русня, свинособаки, чмоні, чмобіки*; актуалізовані *орда, ординці* вкладено потужний

негативний експресивно-оцінний заряд. З'явилося чимало неосемантизмів – одиниць, які під час війни набули додаткового нового значення: *бавовна, консерва, мопед, нуль, приліт, пушкіністи, тривога* тощо.

У семантичному просторі «Армія» важливим залишається відтворення ідеологічних концепцій та їх «мовна репрезентація». Одним із основних тут виступає критерій «мовної репрезентації» ідеологічних концепцій, зв'язок із політично-ідеологічним життям і діяльністю суспільства. Спостерігаємо часткову переорганізацію функцій стилістично зниженої лексики: на першому місці залишаються її оцінна та експресивні функції, але якщо до повномасштабної війни така лексика виконувала функцію впливу на читача та привернення уваги реципієнта, то в умовах воєнних однією з важливих функцій стилістично зниженої лексики стає відтворення психологічного стану українців як засвідчення травми війни.

РОЗДІЛ IV. СЕМАНТИКА, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПРАГМАТИКА ОДИНИЦЬ СЕМІОХОРУ «СУСПІЛЬСТВО»

4.1. Стратифікація семантичного простору «Суспільство»

Семантичний простір «Суспільство» охоплює номінації на позначення діяльності та взаємодії окремих людей, соціальних груп і спільнот, учасників суспільно-політичного життя держави у сучасних українських суспільно-політичних текстах. У ряді номінацій «*суспільство-спільнота-соціум*» Н.Ф. Клименко виділяє *суспільство* як найзагальніший, що об'єднує спільноти, групи людей за багатьма ознаками [Клименко 2017: 194]. Особливу увагу зосереджуємо на неологізмах та нових значеннях уже відомих слів, що з'явилися в українській мові після 2014 року (із початком російсько-української війни на сході України).

Про умовність виділення опорних категорій сучасного політичного дискурсу як відокремлених утворень зазначає й І.В. Холявко та пояснює це продиктованою необхідністю впорядкування та систематизації фактичного лексичного матеріалу [Холявко 2004: 37]. Також дослідниця зазначає, що «в сучасній політичній науці зміст та обсяг таких понять, як, наприклад, суспільство і держава, держава і політика та інших частково перетинається, засвідчуючи складність системи суспільного устрою та створюючи певну дисперсію як між опорними категоріями, так і між тематичними групами» [Холявко 2004: 37]. Виділяючи опорні категорії політичного дискурсу («Суспільство. Держава», «Політика», «Соціальні класи та верстви», «Право», «Економіка», «Мораль») І.В. Холявко категорії «Суспільство» та «Держава» вміщує в одну тематичну групу, оскільки вважає, що «держава – це зорганізоване у відповідності до певного принципу, владно упорядковане суспільство (форма державного правління)», таким чином ототожнюючи державу та суспільство [Там само: 37].

Такого ж принципу при семантичній стратифікації суспільно-політичного неолексикону дотримується у своєму дослідженні й Ю. М. Костюк, виокремлюючи «Суспільство. Держава» в одну тематичну

групу та вважає «суспільство і державу нероздільними у перцепції учасників інтернет-комунікації» [Костюк 2021: 72]. Досліджуючи суспільно-політичну лексику української та англійської мов кінця XX – початку XXI ст. у структурно-семантичному аспекті на фоні міжмовних контактів, Я. Снісаренко виділяє лексико-семантичне поле «Суспільство. Держава» в українській та англійській мовах та вважає, що «державна – це владно упорядковане суспільство, установа для захисту інтересів її громадян, встановлення та дотримання законів у суспільстві» [Снісаренко 2012: 59]. Проте все ж аналізує опорні категорії «Суспільство» та «Держава» як окремі поняттєві одиниці з різним лексичним наповненням та структурою.

У нашому дослідженні пропонуємо новий погляд на стратифікацію цих семіогруп та диференціюємо семантичні простори «Суспільство» та «Держава». Така диференціація ґрунтується передусім на різній семантичній структурі та функціональному навантаженні просторів й зміні «навколо стрижневих слів» спричиненій суспільними зрушеннями: ядро семантичного простору «Держава» становлять суспільно-політичні терміни, що відображають сучасну організацію політичної системи держави, державний устрій, її ціннісні орієнтири, структуру органів та посад, номінації офіційних політичних об'єднань та їх суб'єктів, політику міжнародних відносин (*демократія, ідеологія, конституція, опозиція, парламентаризм, партія, суверенітет, депутат, президент, уряд*). Натомість до семантичного простору «Суспільство» належать одиниці, що відображають діяльність та взаємодію окремих людей, соціальних груп чи спільнот, учасників суспільно-політичного життя держави та їх номінації (*громада, спільнота, волонтер, активіст, електорат, біженці*). Про реорганізацію суспільства як цілісної системи, соціальних інститутів, що впливають на відносини особистості та суспільства й відбиття цих процесів на лексико-семантичному рівні мови пише Н.Ф. Клименко «мова оперативно реагує на соціодинаміку, забезпечуючи своїх носіїв новими словами, неосемантизмами, що відбивають нові стосунки, а також нові процеси в суспільстві, нові закономірності масової

поведінки людей» [Клименко 2017: 195]. Особливо ці зміни позначились на визначення ролі суспільства й окремого громадянина в системі держави: «ширшим стало правове поле позначень стану та ролі особи, впливу на неї громадянського суспільства, а також держави за допомогою різних інститутів управління. Кожне з цих ключових слів (суспільство, його сфери, розвиток, середовище, потенціал, зміни, кризи, виклики тощо) утворює та впорядковує свої темогнізда номінацій-словосполучень». [Там само: 195]. Таким чином ці зміни закономірно породжують і зміни в організації семантичних просторів.

Різниця простежується і в динаміці розвитку семіохорів. Якщо ядро семантичного простору «Держава» є відносно стабільним, базованим на усталеній термінології державного управління (*Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Офіс Президента*), то семантичний простір «Суспільство» активно реагує на соціальні трансформації. Наприклад, на позначення важливих змін у житті українського суспільства з'явилися терміни: *громадянське суспільство, територіальна громада, спільнота*, а після 2014 року активізувалися номінації: *внутрішньо переміщена особа, ВПО, переселенці, волонтерський рух*.

З лексико-семантичного погляду семантичний простір «Держава» репрезентований у більшій мірі термінологічною лексикою офіційно-ділового стилю (*законодавча влада, виконавча влада, судова система, державний апарат*), тоді як семантичний простір «Суспільство» охоплює ширший стилістичний діапазон: від термінів (*соціальна мобільність, середній клас, етнічна ідентифікація*) до розмовної лексики та okazіоналізмів (*зелебот, порохобот, сепар, ватник*). Це пояснюється тим, що суспільні процеси безпосередньо відображаються в мовній картині світу носіїв мови, породжуючи нові номінації для позначення актуальних явищ суспільного життя.

Важливо відзначити й функціональний аспект: лексика семантичного простору «Держава» функціонує переважно у сфері державного управління та офіційної комунікації (*нормативно-правові акти, законодавча ініціатива,*

державна політика), тоді як лексика семантичного простору «Суспільство» охоплює широкий спектр соціальної взаємодії, від побутового спілкування до громадсько-політичної діяльності (*волонтерський рух, громадська ініціатива, соціальна згуртованість*).

Суспільно-політична лексика, як зазначає І.В. Холявко, не лише відображає «картину світу» та є вираженням суспільної свідомості, але й, маючи відносну самостійність, здатна впливати на виникнення суспільних уявлень і поглядів людини, формувати її суспільну свідомість [Холявко 2004: 17]. Саме тому дослідження семантичного простору «Суспільство» є особливо актуальним для розуміння мовних процесів, що відображають суспільно-політичні трансформації.

На позначення важливих трансформацій у житті українського суспільства з'явилися терміни *громадянське суспільство, територіальна громада, спільнота*. Зміна відносин між владою і суспільством зумовила появу нових значень у давно запозичених із латинської мови одиницях суспільно-політичної лексики *волонтер, меценат*. Нові номінації з'являються на позначення великої кількості громадян України, які з початком війни 2014 року в Україні змушені були покидати місце свого проживання: спершу унаслідок російської окупації Криму в 2014, а від 2022 року в реаліях повномасштабного вторгнення та окупації значної території України: активними у суспільно-політичному лексиконі стають назви *тимчасово переміщені (особи), біженці, вимушені мігранти, вимушені переселенці* (як зазначає О.О. Тараненко, до цього останній раз ця назва *вимушені переселенці* вживалася щодо переселенців з Чорнобильської зони 1986 року) [Тараненко І 2023: 15]. Щодо переселенців у межах самої України – *внутрішньо переміщені особи (аббревіатура ВПО)*.

У ядрі активної лексики із початку війни 2014 року перебувають лексеми на позначення мільйонів українців, які:

1) захищають Україну як *доброволець, захисник*, а з 2022 року: *мобілізований, тероборонець, штурмовик*, пор.: *Чимало добровольців, які*

приходять укласти контракт, мають намір вступати до певної бригади: «Якщо людина бажає проходити військову службу в певній бойовій військовій частині, в певному підрозділі, отримує в цій військовій частині рекомендаційний лист. Це означає, що командування попередньо поспілкувалось з цим **добровольцем** і вирішило, що його погоджують як кандидата» (СН, 13.07.2023); В Україні триває воєнний стан та загальна мобілізація. **Мобілізованих** мають забезпечити речами та продовольством (там само); Ігор ХОРТ: «**Тероборонець** – це нова військова професія» (ЮВУ); Десантно-штурмові війська (ДШВ) ЗСУ – це окремий рід військ України, який виконує задачі під час воєнних дій. Попри промовисту назву **штурмовики** відповідають не тільки за атаки, а й за оборону та бойові дії в тилу ворога (ЧАС НБЮЗ, 06.03.2023);

2) допомагають захисникам і постраждалим як волонтер: Замовлень від захисників так багато, що **волонтери** не встигають виконувати всі замовлення (ВК, 18.10.2023);

3) позначають цивільне населення, яке постраждало від війни, як біженець, ВПО, переселенець, пор.: Європейський Союз нарешті продовжив тимчасовий захист для **біженців** із України до 4 березня 2025 року (ЛБ, 19.10.2023); Особи зі статусом **ВПО** мають право на щомісячну допомогу на проживання в розмірі 2000 грн на дорослу людину та 3000 грн на дитину. Якщо людина виїхала за кордон, вона не може претендувати на гроші як **ВПО** (РЗ, 08.10.2023); У разі виїзду за кордон **переселенці** з України втрачають допомогу на проживання (Там само, 21.03.2023).

Знизили активність за 2022–2023 роки, а подекуди відійшли до пасивної лексики назви, які характеризували виборців за їхніми партійними вподобаннями або їхньою роллю в передвиборчих процесах та у виборах, а також на позначення активних учасників Революції Гідності та війни з 2014 року: *активіст, атовець, майданівець, антимайданівець, всепропальщик, зелебот, порохобот, мітингувальник, тітушка, тушка* (Рис. 19).

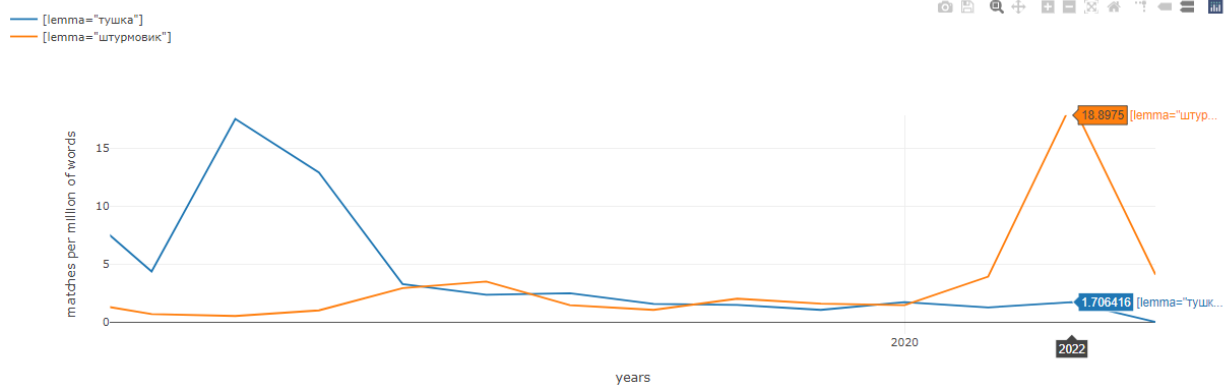

Рис. 19. Активність уживання одиниць лексикону сучасної української політики: *тушка* (зниження активності) та *штурмовик* (зростання активності) за корпусом ГРАК за 2014–2023 роки.

До лексичного пласту семантичного простору «Суспільство» зараховуємо:

- Суспільно-політичні терміни: усталені поняття, ядерні складники, що позначають функціонування суспільства як системи (*громадянське суспільство, інформаційне суспільство*), терміни, пов'язані із вимушеною міграцією суспільства (*внутрішньо переміщена особа, вимушений мігрант*), поняття етнічної ідентифікації (*етнос, нація, діаспора*), терміни соціальної стратифікації (*інтелігенція, середній клас, еліта*).

- Суспільно-політичну лексику: назви громадських активістів (*волонтер, активіст*), номінації осіб за соціальним статусом (*виборці, електорат*), розмовні назви переселенців (*ВПО, переселенці*), загальні назви об'єднань людей (*громада, спільнота*), абстрактні поняття суспільної консолідації (*єдність, згуртованість*).

- Загальноживану лексику, зокрема емоційно-оцінні номінації та okazionalizmi: назви прихильників політичних сил (*зелебот, порохобот*), експресивні характеристики політичних опонентів (*зрадофіл, тітушка*), зневажливі номінації на позначення осіб з проросійською позицією (*ватник, колорад, сепар*), номінації на позначення українців з російського боку (*укри, укропи*).

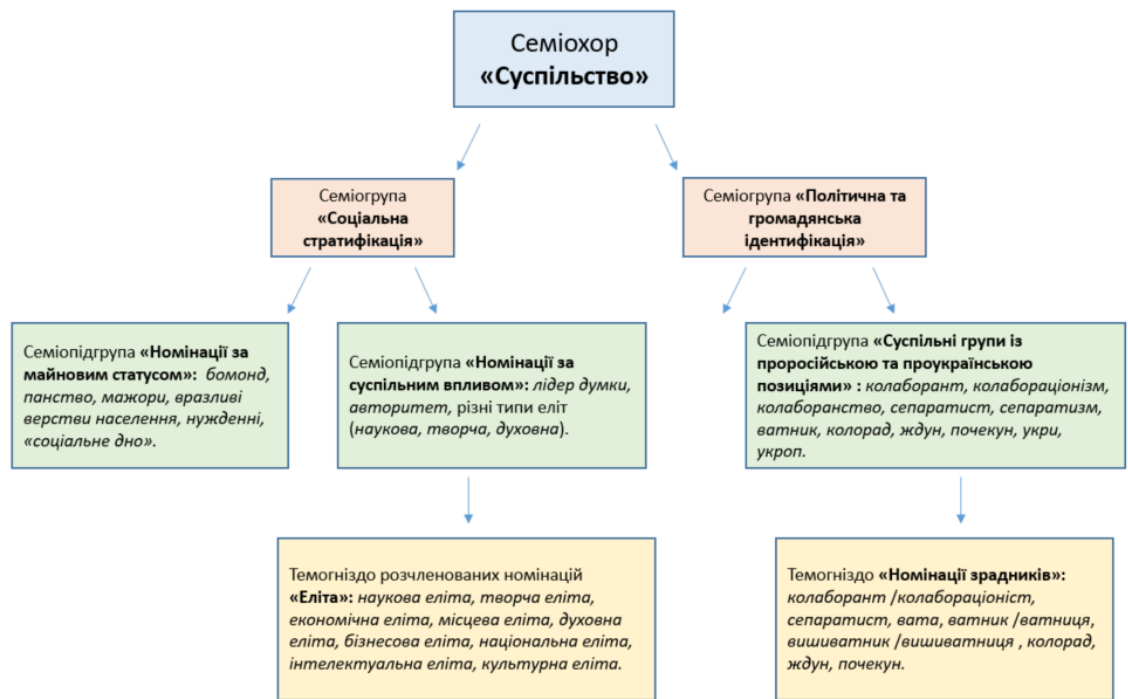

Рис.20. Фрагмент моделювання семіохору «Суспільство»

4.2 Семіогрупа «Соціальні спільноти»

Семіогрупа «Соціальні спільноти» охоплює номінації на позначення осіб, які об'єднані різними формами взаємодії та типами цих об'єднань: за територією, історичною та культурною спільністю, соціальними аспектами. Базові номінації представлені переважно питомою лексикою: *народ, спільнота, громада*. Наявні запозичення: *нація, соціум, етнос, діаспора*. Значну частину поля складають розчленовані номінації: *територіальна громада, об'єднана територіальна громада, місцева громада, релігійна громада* тощо.

Семіопідгрупа: «Номінації історично сформованих спільнот»: *нація, народ, етнос, нацменшина, діаспора, українці (українець / українка)*. З початком повномасштабної війни ці номінації дедалі більше переходять від нейтральних до емоційно забарвлених. О.О. Тараненко номінує таке явище, як активізація «державницьких конотацій», з дедалі ширшим усвідомлюванням громадянами країни своєї належності до української політичної нації

[Тараненко ІІ 2023: 16]. «Всі 1000 днів вірю в Перемогу, бо ми – одна **нація**, ми – сила, ми – **УКРАЇНА!**» (ГУ ДСНС, 18.11.2024).

Опозиційними в сучасному лексиконі виступають номінації «**один народ** – **не один народ**» у контексті маніпулятивного прикривання злочинних дій російської влади: «**Ми – один народ**»: Путін привітав зі «святом» окупації» (УП, 30.08.2023). У відповідь на таку риторику, український музичний виконавець В. Дантес написав пісню зі словами: *ми не один народ*. «"Гей, росіянин, **ми не один народ**": Дантес емоційно заспівав про війну в Україні» (УНІАН, 25.03.22); «**Ми не один народ**, перевиховати цих людей не вийде, – генерал-майор СБУ Юлія Лапутіна про «нових російських луганців» (ФС, 12.11.2024).

Семіопідгрупа «Територіальні об'єднання»: *територіальна громада / тергромада* (у новому значенні як адміністративно-територіальна одиниця), *місцева громада, ОТГ* (об'єднана територіальна громада): *міська територіальна громада, селищна територіальна громада*. «У **Горохівській територіальній громаді** оголошено місячник боротьби за чистоту української мови» (ВГ, 2023). «У **Вишневій міській територіальній громаді** проведуть інтерактивне театралізоване шоу для дітей до Дня святого Миколая» (МК, 15.12.2021).

Поява цих термінів, пов'язана з децентралізацією територіальних громад, які утворювалися в Україні під час реформи децентралізації у 2015–2020 роках шляхом добровільного об'єднання суміжних територіальних громад сіл, селищ, міст (відповідних сільських, селищних та міських рад). За ЕСУ *територіальна громада* – сукупність жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох населених пунктів, що мають єдиний адміністративний центр (ЕСУ 2023).

За СССПЛ *громада* утворює темогнізда розчленових номінацій з такими компонентами: *місцеві, територіальна, територіальна об'єднана, ОТГ*

(сусідні населені пункти, що на добровільній основі об'єднують свої органи самоврядування з більшими повноваженнями внаслідок проведеної децентралізації) (СССПЛ: 85). Особистість як одиницю територіальної громади й громадянського суспільства розглядає й аналізує Ж. В. Петрочко у праці «Соціальна активність особистості у територіальній громаді», де вказує «соціальна активність особистості у територіальній громаді є соціальною якістю, у якій проявляється, здійснюється, утілюється змістовність взаємодії особистості із соціальним середовищем та його проактивне перетворення й розвиток» [Петрочко 2024: 82].

Семіопідгрупа «Вимушена міграція»: на позначення великої кількості громадян України, які із початком війни 2014 року в Україні змушені були покидати місце свого проживання: спершу унаслідок російської окупації Криму в 2014, а від 2022 року в реаліях повномасштабного вторгнення та окупації значної території України з'являються нові номінації: *тимчасово переміщені (особи), біженці, шукачі притулку, вимушені мігранти, вимушені переселенці* (як зазначає О.О. Тараненко, до цього останній раз ця назва вимушені переселенці вживалася щодо переселенців з Чорнобильської зони 1986 року) [Тараненко І 2023: 15]. «...український уряд оголосив про плани спільно з німецькими органами влади створити «Хаби єдності» (Unity Hubs) для підтримки українських **біженців** у Німеччині» (РС, 31.01.2025); «Українські **шукачі притулку** можуть отримати безкоштовну онлайн-консультацію...онлайн-консультації надають фахівці Агентства ООН у справах **біженців** в Україні» (Реінформ, 18.02.2025). За енциклопедичним словником-довідником сучасної політичної лексики «*переміщені особи* (англ. displaced persons – переміщені особи) – особи, насильно вивезені під час Другої світової війни нацистською Німеччиною та її союзниками з окупованих ними територій» (СПЛ: 207).

Щодо переселенців у межах самої України – *внутрішньо переміщені особи* (аббревіатура ВПО). «**ВПО**, які опинилися у складних життєвих

обставинах, можуть першочергово отримати компенсацію на нове житло за програмою «ЄВідновлення» (ХОВА, 17.02.2025).

Поточне значення номінації *внутрішньо переміщена особа*, ВПО фіксує СССПЛ — людина, що змушена залишити свій будинок через збройний конфлікт, внутрішню ворожнечу, систематичні порушення її прав або стихійні лиха та перебувати на території власної країни (СССПЛ: 286).

Як один із наслідків широкомасштабної агресії РФ проти України 2022 року в Європі виникла найбільша з часів Другої світової війни *міграційна криза*. Детальний аналіз лексеми криза в суспільно-політичних текстах знаходимо у праці Н.Ф. Клименко. Аналізуючи сучасний лексикон української мови дослідниця фіксує «розширення обсягу семантики в номінаціях-словосполученнях», порівняно з значенням, зафіксованим у лексикографічних працях (1) різкий, загострений стан або занепад у чому-небудь; 2) переломний момент у перебігу хво-роби; 3) гостра недостача чого-небудь тощо (ССІС: 389) й наводить такі приклади *економічна криза, глобальна криза, політична криза*, вказуючи на негативну аксіологічну оцінку цих номінацій [Клименко 2017: 199]. У соціальній сфері фіксує *життєву кризу* з поділом на *кризи: здоров'я, відносин, самореалізації, життєвих помилок*, тощо. Їй зауважує, що «кризи суспільно-політичні мають інший характер: вони пов'язані з негараздами в державі, в суспільстві в цілому» й виражені у таких номінаціях як *виклики, ризики та загрози (сучасні геополітичні виклики, ризики людського потенціалу)*. То ж можемо стверджувати, що лексема *ризик* продовжує розширювати свій семантичний обсяг й номінація-словосполучення *міграційна криза* стає важливим компонентом сучасного суспільного життя й політичного лексикону [Там само: 201]. «Україні через війну загрожує **міграційна криза**: Лібанова розповіла подробиці» (ТСН, 15.06.24). «Українська **міграційна криза** через війну немає аналогів у світі, – науковиця Ірина Ключковська» (ПЗ, 22.07.22).

Семіопідгрупа «Соціокультурні об'єднання» вміщує номінації на позначення групи осіб, об'єднаних спільними інтересами, цінностями,

економічним та культурним життям, релігійними поглядами: *спільнота, соціум, релігійна громада, парафіяльна спільнота, наукова спільнота, культурна община*. *«Парафіяльна спільнота костелу св. Миколая: Мінкульт неправдиво трактує договір використання приміщень костелу»* (РКЦУ 28.01.2025); *«Чергова релігійна громада на Буковині вирішила перейти з УПЦ МП до ПЦУ»* (АСС, 03.02.2025).

4.3. Семіогрупа «Соціальна стратифікація» об'єднує номінації, що позначають соціальний, професійний та майновий статус індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі. Як зазначає І. В. Холявко «соціальна стратифікація є узагальнюючим поняттям для визначення і розуміння відносин між людьми з приводу розподілу влади, власності, престижу, присвоєння всіх видів ресурсів» [Холявко 2004: 43]. Семіогрупа складається з семіопідгруп, які відображають різні аспекти соціальної стратифікації:

Семіопідгрупа «Номінації за майновим статусом» охоплює лексеми, що характеризують матеріальне становище та економічний статус особи чи групи. Важливою особливістю є чітка поляризація на привілейовані/заможні (*бомонд, панство, мажори*) та непривілейовані верстви/бідні (*вразливі верстви населення, нужденні, «соціальне дно»*).

Темогніздо «Привілейовані / заможні верстви»: *бомонд, панство, багатії, заможна еліта*. Емоційно-оцінні, зневажливі та іронічні номінації: *мажори, господарі життя, золота молодь*. *«У «Батальйоні Монако» щоденно показують, на що витрачає гроші заможна еліта, яка переховується від війни»* (Інстаграм НО, 10.08.2023); *«Якесь панство вирішило, що ми – холопи, і можна вирішувати на власний розсуд, яку територію зробити своєю? Не за це воюють наші хлопці»* (Газета про особистості та лицейців, 27.03.2023); *«Львівський бомонд під приводом збору для ЗСУ влаштував гучну вечірку»* (Главком, 07.02.2024); *«У мережі розкрили, чий неповнолітній сини-мажори зупиняли рух в Києві... Як стверджує місцевий канал “Реальний Київ”, одним з представників “золотої молоді” виявився син*

нардепа від “Опозиційної платформи – за життя” (ОПЗЖ) Дмитра Ісаєнка» (Експерт, 11.01.2025).

У межах групи «привілейовані шари суспільства» І.В. Холявко на матеріалах преси 90-х років ХХ ст. виокремлює номінацію *новий українець* як представника нової демократії [Холявко 2004: 43] **«Нові українці»** народили *«нову демократію»...«нова демократія» – підкріплена великим капіталом* (ГД-1). Функціонування такого ж значення номінації *«новий українець»* знаходимо і в праці І.І. Браги, яка аналізує пресу України кінця 1970-х – початку 2000-х років: «Екстралінгвальні чинники (новий керівник держави, зміна пріоритетів у політиці, економіці тощо) зумовили частотне використання лексеми *новий*, позитивнооцінний компонент якої актуалізується: *нова людина* [Брага 2002: 31].

У сучасному суспільно-політичному лексиконі також активно функціонує номінація *«новий українець/нова людина»*, але вже з новим значенням: **«Нові українці і нова Україна: рік жахливої війни»** (Главком, 24.02.2023); **«Нові українці, або трансформація в реаліях війни»** (ААУ, 2023). Таким чином, номінація *нові українці*, тепер входить до семантичного поля «Соціальні спільноти» та позначає українців як націю, що зазнала змін під час війни.

Темогніздо «Непривілейовані верстви»: *соціальне дно, вразливі верстви населення, жебраки, нужденні. «З нами воює соціальне дно Росії – Валерій Пекар в ефірі Радіо НВ» (NV, 06.06.2022); «Вразливі верстви населення не постраждають через збільшення тарифів на електрику – Шмигаль» (УКРІНФОРМ, 03.03.2023); «24 канал з’ясував, як відрізнити нужденних від шахраїв, скільки вони заробляють на нас. А також що про допомогу жебракам говорить церква та як можна допомогти тим, хто цього дійсно потребує» (24 канал, 14.05.2019).*

Семіопідгрупа «Номінації за суспільним впливом»: відображає новий тип соціальної стратифікації, характерний для сучасного інформаційного суспільства. Включає номінації осіб, які мають вплив на формування

суспільної думки (*лідер думки, авторитет*) та різні типи еліт (*наукова, творча, духовна*). Особливо продуктивним є творення аналітичних номінацій з компонентом "еліта" за різними ознаками.

Темогніздо «Соціальні авторитети»: *авторитет, лідер думки, істеблішмент. «Експосол США в Україні Марі Йованович висловила переконання, що її усунення з посади в Києві зіграло на руку окремим представникам українського істеблішменту»* (УКРІНФОРМ, 15.11.2019).

Темогніздо розчленованих номінацій «Еліта»: *наукова еліта, творча еліта, економічна еліта, місцева еліта, творча еліта, духовна еліта, бізнесова еліта, національна еліта, інтелектуальна еліта, культурна еліта.*

За Додатковим томом СУМ *еліта* привілейована верхівка суспільства або якої-н. його частини, групи людей (СУМД I: 327). У СССПЛ еліта фіксується у таких значеннях: *еліта духовна* (митці, письменники, вчені, священники, що формують світоглядні позиції людей), *еліта національна* (представники суспільства, які беруть на себе роль його лідера і керівника в політичній, культурній, економічній та інших сферах), *еліта бізнесова* (представники комерційних підприємств, діяльність яких спрямована на отримання прибутку) (СССПЛ, с. 132). У сучасному суспільно-політичному лексиконі активно функціонують словосполучення: *інтелектуальна еліта, культурна еліта, наукова еліта, творча еліта*: «В рамках фінальної частини Міжнародної програми «**Наукова еліта України**» було визначено сотню кращих науковців України» (Знай.UA, 24.11.21); «**Нова національна еліта** як складова успіху нашої країни» (УП, 14.08.2020); «**Творча еліта** проводить дискусію "Чи ми - розділена нація?" до Дня Соборності» (УКРІНФОРМ, 22.01.2020); «**Культурна еліта** закликала Зеленського зупинити наступ на мистецькі інституції» (Збруч, 01.04.2021).

На активну стратифікацію й диференціацію різновидів людської еліти в сучасному суспільно-політичному лексиконі вказують і дослідниці у праці «Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі»: «Пошарування еліти як певної соціальної групи за різними ознаками засвідчує

вже досить розлогий шерег аналітичних номінацій – сполук цього іменника з прикметниками й дієприкметниками, пор.: *еліта політична, наукова, творча, пострадянська, економічна, місцева, військова, господарська, правляча* з можливими підстратумами в межах цього стратума на взір *євроорієнтована (правляча, українська, національна, нинішня) політична еліта, інтелектуально-політична еліта*» [Карпіловська, Кислюк, Клименко 2024: 21].

Опозиційними у сучасних публіцистичних текстах виступають номінації: *псевдоеліта, антиеліта, контреліта, нееліта, лжееліта, недоеліта*. «Святе місце порожнім не буває. Місце української Еліти зайняте **антиелітою та псевдоелітою**» (СУРМА, 14.07.2022); «**Еліта, псевдоеліта і народ в сучасній Україні**» (РС, 02.02.2021). На думку автора публікації: «**Антиеліта** – ті, хто посідають місце еліти українців, але насправді діють проти українців! **Псевдоеліта** відрізняється від антиеліти тим, що її безпосередні дії становлять меншу небезпеку для українців. Просто вона «псевдо» – тобто займає місце справжньої Еліти, прикидається останньою, але нею не є» (СУРМА, 14.07.2022).

Дослідниці вказують, що творення таких опозицій базується на протиставленні того, що не відповідає системі ознак, властивих еліті в загальноприйнятому її трактуванні стосовно людей, і окрім згаданих вище номінацій, виокремлюють *контреліту, нееліту, лжееліту, недоеліту*. Їй фіксують такі новотвори-іменники як *мезоеліта, субеліта, наделіта, транселіта*, що засвідчують цілу ієрархію еліт в складі цього стратума. [Карпіловська, Кислюк, Клименко 2024: 23]. Номінацію *нееліта* фіксує АРСУН з таким значенням: «*Найнижчу верству суспільства складає **нееліта** – ті, хто не володіє ні суб'єктивними, ні об'єктивними можливостями увійти в еліту*» (Студентський портал, 06.2012). (АРСУН: 229). Полярність конотації й оцінного компоненту лексеми *еліта* підтверджують і сучасні контексти: «Слово "**еліта**" в Україні найчастіше використовують у двох **полярних випадках** – коли щиро захоплюються або нещадно критикують чи навіть

висміюють. У першому випадку йдеться здебільшого про **митців, філософів, істориків**. Людей, які на тлі суспільства вирізняються поглядами, ідеями та досягненнями. У другому – про **політиків**» (УП, 06.09.2020).

Семіопідгрупа «Номінації за соціально-професійним статусом»: об'єднує лексеми на позначення професійних та соціальних груп (*інтелігенція, середній клас, підприємці, управлінці*).

Темогніздо «Соціальний клас»: *середній клас, вищий клас, нижчий клас. «Середній клас, дрібний бізнес, громадські групи повинні вчитись взаємодіяти, створювати що-небудь, не дивлячись на державу»* (УП, 06.09.2020). *«В Україні "ядро" середнього класу складають 14% респондентів. Друга велика група - третина опитаних (30,7%) - нижчий клас. До найменш кількісного – вищого класу - відносяться лише 1,4%. Не визначилися ще 19,1%»* (УП, 16.12.2014).

Темогніздо «Професійні групи»: *інтелігенція, робітники, підприємці, тощо. «Представники української інтелігенції закликають громадян України відповідально поставитися до виборів президента...»* (Главком, 01.03.2019).

У межах кожного стратума за соціальним класом виділяємо професійні групи людей: *«У соціальній структурі вищого класу - підприємці (18%), кваліфіковані робітники (15%), фахівці (14%), пенсіонери (13%), управлінці (9%) та студенти (9%)*. Серед представників *нижчого класу* найбільшу соціальну групу складають *пенсіонери (45%), 14% складають кваліфіковані робітники, 9% - непрацюючі та безробітні, 8% - некваліфіковані або сільськогосподарські робітники, 7% - фахівці*. В цілому *непрацюючі (пенсіонери, безробітні, домогосподарки, студенти, інваліди) складають 61% представників нижчого класу»* (УП, 16.12.2014).

Стилістично семіогрупа «Соціальна стратифікація» характеризується наявністю як нейтральної лексики: *територіальна громада, середній клас, інтелігенція* так і стилістично маркованої: *мажори, золота молодь, «соціальне дно», а також наявністю значної кількості запозичень: бомонд, еліта, істеблішмент, лідер*. Аналіз семантичного поля демонструє трансформації в

соціальній структурі сучасного українського суспільства: відслідковуємо появу нових номінацій для позначення сучасних соціальних груп: *лідер думок*, *нові українці*; розширення семантичного обсягу лексеми *еліта*. Спостерігаємо зміщення акценту з майнового статусу на суспільний вплив: від «багатий-бідний» до «впливовий-невпливовий», від «класової приналежності»: *буржуазія*, *пролетаріат* (Холявко 2004) до «ролі в суспільстві».

4.4. Семіогрупа «Громадянська активність» представлена номінаціями, що відображають різні форми участі громадян у суспільному житті. Особливої актуалізації набуває лексика на позначення громадянської активності під час російсько-української війни, коли українці виявили готовність до участі в активних суспільних перетвореннях, самоорганізації, низової ініціативи (*демонстрант*, *мітингувальник*, *активіст*).

Семіопідгрупа «Громадська діяльність»: *волонтер* (з рядом похідних), *активіст*, *громадський діяч*, *громадська ініціатива*, *ініціативна група*. «Одеський **активіст** розбив зображення Леніна та радянську зірку на площі у центрі міста» (RN.UA, 07.09.2024). «**Ініціативна група** «Першого грудня» закликала Президента переглянути санкції проти Порошенка задля національної єдності» (ДМ, 17.02.2025).

Словотвірне гніздо: *волонтер* / *волонтерка*, *волонтеріат*, *волонтерство* (волонтерський рух), *е-волонтерство*, дієслово *волонтерити*, прикметник *волонтерський*.

В умовах агресії росії проти України й загрози втрати державності, активізується громадянська активність українського суспільства й розгортається *волонтерський рух*. Серед вербальних маркерів 2022 року, М. І. Степаненко викремлює лексичну одиницю *волонтер* як таку, «що віддзеркалює своїм узагальненим планом змісту різні грані воєнних подій», та дає таку дефініцію «люди, які з власної волі виконують ту або ту роботу, певні обов'язки й цим допомагають боротися проти ворога» [Степаненко 2024: 36]. У СУМ перше значення лексеми *волонтер* зі стил. ремаркою *заст.* «Той, хто став на військову службу за власним бажанням; доброволець» (СУМ І: 730).

Однак у сучасному суспільно-політичному лексиконі це значення відходить на периферію. Активно вербалізується та формує розгалужене словотвірне гніздо значення, представлене У Додатковому томі СУМу зі стил. ремаркою *перен.* «Той, хто добровільно бере участь у якій-н. справі». (СУМД: 184). У СУМ-20 ця дефініція доповнена складником *соціально важливій*: «Той, хто добровільно бере участь у якійсь соціально важливій справі (перев. новій, важкій чи небезпечній для життя)» (СУМ-20: 523). За сучасними словниками *волонтер* представлено зі стил. ремаркою *соціол.* — «фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер» (СССПЛ: 72).

Як зазначає О.О. Тараненко, *рух волонтерства* (волонтерський рух) став розвиватися в Україні ще наприкінці 90-х років — для надавання безоплатної допомоги (гуманітарної, медичної, екологічної та ін.) хворим, літнім людям, безпритульним, біженцям, для прибирання території тощо, але в центр суспільної уваги він перемістився в 2014–2015 роках — з активізацією його діяльності для забезпечення українських військових підрозділів під час воєнних дій на Донбасі зброєю, військовим спорядженням, медикаментами, продовольством й у цей час з'являється дієслово *волонтерити* [Тараненко 2024: 10].

З 2011 року термін *волонтер* підкріплений і правовим статусом й з'являється в Законі України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. «Згідно з частиною першою ст. 7 цього Закону *волонтер* – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» (ЗУ ВД, редакція від 01.01.2024).

Активна вербалізація цього поняття породжує цілий ряд похідних дериватів від *волонтер*: *волонтерка*, *волонтеріат*, *волонтерство* (волонтерський рух), *е-волонтерство*, дієслово *волонтерити*, прикметник *волонтерський*. «Дуже хочемо, щоб швидше була перемога: на Вінниччині *волонтери* плетуть на фронт маскувальні сітки» (Суспільне, 17.02.2025).

«Молодь, що змінює громади: 60 українців опанували **волонтерство** та інструменти громадської участі» (ОРЕУ, 10.02.2025).

Похідний прикметник волонтерський утворює такі сполучення: волонтерська спільнота, волонтерська група, волонтерська ініціатива, волонтерський штаб, волонтерські центри. «У Києві функціонують **волонтерські ініціативи**, які об'єднують охочих допомогти українським захисникам та організовують плетіння маскувальних сіток і костюмів» (КМДА). «На Кіровоградщині **волонтерські центри**, які утворились після повномасштабного вторгнення Росії для допомоги ЗСУ, тепер трансформуються у соціальні підприємства» (Суспільне, 27.06.2024).

Лексема волонтер утворює опозиційні пари: справжні волонтери, топові волонтери – нечесні волонтери, псевдоволонтери. «Як відрізнити **справжнього волонтера** від зловмисника та не потрапити в шахрайську схему?...Такі **псевдоволонтери** створюють сторінки у соціальних мережах та викладають пости про те, що необхідна допомога для збору коштів на амуніцію або зброю для військових чи лікування. Однак, згодом виявляється, що це шахрайська схема...» (Еспресо, 02.11.2024).

У межах онлайн виміру: е-волонтерство, віртуальне волонтерство. «Волонтерство відтепер не означає обов'язкову роботу у спільноті – **е-волонтерство**, або **віртуальне волонтерство** виставило індивідуальність наперед» (УП, 14.11.2020).

Темогніздо зі стрижневим компонентом «громадський»: громадський діяч, громадський активіст, громадська ініціатива, громадська організація, громадський сектор, громадські слухання, громадський моніторинг, громадські акції. «Про власний досвід переходу з **громадського сектору** у сферу військового захисту країни, Донбас SOS розповіли **активісти** з різних регіонів України... Волонтер та **громадський активіст** з першого дня повномасштабного вторгнення служить у роті тероборони Бахмутського району» (Донбас SOS, 03.02.2023); «3 квітня 2019 року в м. Осло відбулася **громадська акція** на підтримку звільнення українських політичних в'язнів та

військовополонених, що утримуються російською владою» (ПУ КН, 04.04.2019).

Аналізована семіогрупа демонструє появу нових слів та значень, пов'язане із зростанням ролі громадянської свідомості та участі в суспільному житті України, й зміною суспільного життя в умовах воєнного стану.

4.5. Семіогрупа «Політична та громадянська ідентифікація» охоплює номінації, що позначають прихильність суспільства до певного політика, політичного руху чи партії, а також протиставлення «своїх» і «чужих» у громадському та політичному спектрах. Особливістю цього поля є значна кількість емоційно-оцінних номінацій, часто з яскраво вираженим негативним забарвленням. Серед них: емоційно-оцінні номінації та okazionalizmi: назви прихильників політичних сил (*зелебот, порохобот*), зневажливі номінації на позначення осіб з проросійською позицією (*ватник, колорад, сепар*), номінації на позначення українців з російського боку (*укри, укропи*).

Семіопідгрупа «Суспільні групи із проросійською та проукраїнською позиціями»

Темогніздо «Номінації зрадників»: *колаборант / колабораціоніст, колабораціонізм, колабораціоністський, колаборантство, колаборація, сепаратизм, сепаратист, вата, ватник/ватниця, вишиватник / вишиватниця, колорад, ждун, почекун.*

Явище, що позначає зраду українських громадян та їх співпрацю з рф на тимчасово окупованих територіях номінується як *колабораціонізм*, відповідно назва особи – *колаборант / колабораціоніст*. Формується коренево-словотвірне гніздо: *колабораціонізм, колабораціоніст / колабораціоністка, колабораціоністський, колаборантство, колаборація*. У своїй праці О.О. Тараненко фіксує зневажливий каламбур *колобок* [Тараненко І 2023: 7]. СУМ дає таку дефініцію терміну *колабораціоніст* «зрадник своєї батьківщини, що співпрацював з фашистськими загарбниками в окупованих ними країнах під час другої світової війни» (СУМ-11 IV: 216).

Терміни *колабораціонізм, колабораціоніст / колабораціоністка, колабораціоністський* фіксує Російсько-український словник наукової термінології з ремаркою *політ.* (РУСНТ: 192). Сучасні словники фіксують оновлене значення, що відповідає сучасному суспільно-політичному контексту: *Колаборант* – особа, яка усвідомлено співпрацює з окупаційною цивільною чи військовою владою на шкоду власній країні. *Колабораціонізм* – співпраця населення окупованої території держави з ворогом в інтересах загарбника на шкоду самій державі чи її союзників. (СССПЛ: 189). «*Інтерв'ю з колаборантом: українець, який шпигував на користь Росії, розповів про свою мотивацію*» (ТСН, 24.12.24); «*Ексмер Херсона відхрестився від участі у колабораціоністській «шайці»*» (Главком, 17.03.2022).

Схожі політичні та суспільні погляди, вболівання за окупацію рф українських території мають і *сепаратисти*. «*Сепаратизм і колабораціонізм – шлях тих, хто не має народної підтримки*» (АІ, 24.12.2022).

Терміни *сепаратизм, сепаратист, сепаратистський* фіксує Російсько-український словник наукової термінології з ремаркою *політ.* (РУСНТ, с.447). За СУМ *сепаратизм* «прагнення до відокремлення, відособлення // У багатонаціональних буржуазних державах – політичний рух національних меншостей, скерований на відокремлення від державного цілого й утворення самостійної держави» (СУМ-11 IX: 126). За СССПЛ *сепаратизм* – рух за територіальне відокремлення тієї чи іншої частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії за національними, релігійними чи мовними ознаками (СССПЛ: 367). «*Сепаратист, що допомагав окупації Донбасу, відбувся умовним терміном*» (УП, 12.12.2019). Формується ряд зневажливих номінацій: усічена форма *сепар*; *сепаратюга*; збірне поняття *сепарня*. «*У мережі набуває популярності кліп на пісню «Сепаратюга», у якій без цензури розповідається про війну на сході України*» (ВЗ, 27.07.2016).

Розвиток, походження й функціонування лексеми *ватник* детально аналізує у праці О.О. Тараненко. Як стверджує дослідник, спершу це «було метонімічне переосмислення слова *ватник* з його вихідним значенням відповідного верхнього одягу – до значення особи, яка носить такий одяг і, більше того, віддана йому й не хоче його проміняти на щось краще й сучасніше: про людину з (пост)радянською ментальністю [Тараненко І 2023: 7]. У межах подій 2014 року автор зазначає, що слово *ватники* застосовували і щодо представників відповідних кіл у межах самої України, і щодо прибульців з РФ, які приїхали їх «захищати». Номінація *ватник* утворює похідний прикметник *ватний* та абстрактний іменник на позначення цього явища – *ватність*: *«Латентно-ватний, аполітичний і совковий електорат України отримав свого нового лідера, який прекрасно знає для чого і куди їх всіх вестиме»* (ОБ, 22.01.2023), *«Більшість «українських» ватних блогерів діють в передвиборчій логіці»* (Главком, 18.12.2024). *«Гідність і ватність»* (Zaxid.net, 03.02.2020). Дослідження номінацій *вата* (неосемантизм), *ватник* / *ватниця*, *вишиватник* / *вишиватниця* здійснює Л.П. Кислюк у праці, де аналізує нову лексику воєнного часу й пропонує такі дефініції: *вата* – люди з (пост)радянською ментальністю (ватники); *ватник* – «людина, підвладна дії офіційної російської пропаганди»; *вишиватник* – «малоосвічена людина з невисоким культурним рівнем, проукраїнська й агресивно налаштована щодо всього, що не вписується в її світогляд [Кислюк 2024: 41] й фіксує їх вживання у сучасних текстах розмовного, публіцистичного та художнього стилів.

Зі схожим значенням функціонує номінація *колорад*, що є метафоричним утворенням від назви шкідника сільськогосподарських культур – колорадський жук. *«На думку професора Олександра Фільца, головного лікаря Львівської психіатричної лікарні, слово колоради натякає на те, що з цим явищем важко боротися, бо воно живе, як колорадські жуки на картоні»* (ВВС, 08.08.2014). О.О. Тараненко вважає номінацію *колорад* такою, в якій зібралась найбільша концентрація вияву проросійської й сепаратистської позиції, «які любили демонструвати символ новітнього

російського імперіалізму» [Ажнюк 2024: 20]. Таку ж алегорію прослідковуємо і в художніх текстах: *Ми можемо відвойовувати наші території, складати окупантів по частинах у пакети, можемо витравлювати їх, наче колорадських жуків або тарганів, з наших земель, але ми не спроможні захистити наших дітей* (Венгрюк: 61). Американська дослідниця, аналізуючи номінації *колорад* та *фашист* у статті, що власне і має таку назву «The “fascist” and the “potato beetle”» (перекл. українською «Фашист» і «колорадський жук»), співвідносить назву *колорад* із георгіївською стрічкою на основі зовнішньої подібності та смислової відповідності й наводить історичні події 2014 року, коли «антимайданівців» ідентифікували за георгіївської стрічкою (в помаранчеву та чорну смужку), а «промайданівці» порівнювали ці нашивки зі смугами колорадського жука: «Зважаючи на цю історію, здається дивним, що слово «колорад» почало позначати людей, яких вважали «проросійськими», а не «прозахідними». Найчастіше наводили таке пояснення вживання слова «колорад» навесні 2014 року: учасники «антимайданівських» демонстрацій ідентифікували себе з георгіївськими стрічками в помаранчево-чорну смужку, а «промайданівські» демонстранти порівнювали ці смужки зі смужками колорадського жука¹» [Deborah A. Jones 2022: 31]. Авторка аналізує, як георгіївська стрічка та пов'язана з нею риторика Великої Вітчизняної війни використовувалась для мобілізації антимайданівських сил, створюючи відчуття, що вони борються проти «фашистів» як їхні діди у Другій світовій війні.

Д. Джонс описує явище дегуманізації мови та наводить численні приклади використання в інших мовах, де з метою дискримінації людей іменують щурами, зміями, тарганами: «До прикладу, нацистське керівництво зображувало євреїв як негігієнічних носіїв вошей, а згодом і як самих вошей²» [Deborah A. Jones 2022: 31]. Описуючи події сьогодення такий приклад

¹ Переклади цитат українською мовою належать авторці.

² Переклади цитат українською мовою належать авторці.

наводить на сучасних міграційних процесах, в яких місцеве населення вказує, що іноземці «кишать» та приносять хвороби [Deborah A. Jones 2022: 31].

Тих, хто не виявляє чіткої громадянської політичної позиції щодо окупації та політики росії загалом, а лише очікує на прихід російських військ і своє «визволення» від України називають *ждуни*, *почекуни*. Як зазначає видання Детектор Медіа, «термін «ждун» походить від скульптури «Почекун» нідерландської художниці Маргріт ван Бреефорт. Скульптура символізує химерну істоту, яка на щось чекає. В умовах війни та окупації українських територій «ждунами» називають тих людей, які залишаються на території під контролем однієї сторони, але чекають на прихід іншої. За версією українського сегмента соцмереж, «ждун» – це той, хто чекає на прихід російської армії, у проросійському сегменті «ждунами» йменують тих, хто очікує деокупації (ДМ, 02.08.2023). «У Бахмуті є «*почекуни*», які чекають на «руській мір» (Главком, 05.12.2022); «Ще один "*ждун*" поплатився за наведення ракет на позиції ЗСУ у Слов'янську» (УНІАН, 02.05.23).

Темогніздо «Номінації українців з російського боку»: *укри, укропи*.

З 2014 року у мові медіа активно функціонує номінація *укри, укропи*, що виявляє зневажливе звернення з боку росіян до українців, які підтримують нову владу та орієнтацію на Захід у зовнішньополітичному курсі країни. Дослідники по-різному трактують походження цієї назви: деякі вважають, що назва пов'язана з алегоричним перенесенням функції рослини, що відлякують колорадських жуків (у знач. колорадів): «**Укроп** – *суцвіття, яке відлякує колорадського жука. Загони квіточок та зернинок, які складаються в армію! Вони нас так назвали, вони нас мають боятися*», – ці слова художника Андрія Єрмоленка у майстерні «Морячок» висять у рамочці на видному місці» (РС, 07.08.2014). Деякі пов'язують мотивацію назви з описом молодой «зеленої» особи/ групи осіб: «Дещо новіший мем – **укроп** – можна потрактувати як щось зелене, тобто молоде і незріле, каже психолог Вадим Колесников» (ВВС, 08.08.2014). Важливо й те, що українці не вважають цю назву зневажливою чи принизливою, а навпаки гордо приймають: «Українці залюбки стають

укропами. Шеврони з таким написом вже шие одне київське підприємство. Дизайн нашивок придумує та безкоштовно виставляє в мережі художник Андрій Єрмоленко. А от появи неологізму він завдячує сепаратистам-«колорадам», які й прозвали українців «украми», або ж «укропами» (РС, 07.08.2014).

Семіопідгрупа «Прихильники певних політичних поглядів»: *зелекторат, порохоскот, українофоб, совколюб, зрадофіл, бандерівець / лжебандерівець. Значну частину групи складають словотвірні ряди, об'єднані спільним компонентом, який набув активності: у складних похідних словах – однією з основ (**-бот, -філ, -фоб**): порохо**бот**, зелено**бот**, юле**бот**, кремле**бот**, шоко**бот**, ригоб**от**, беня**бот**, ляшко**бот**, міхоб**от**, кучмо**бот**, януко**бот**, ющенко**бот**, порошенко**філ**, зелено**філ**, путіно**філ**, зелено**фоб**, порошенко**фоб**, януко**фоб**, путіно**фоб**, у простих похідних – суфіксом (**-ець/-івець**): зеленськ**івець**, порошенк**івець**, януков**ець**, кравчук**івець**, кучм**івець**, ющенк**івець**, аваков**ець** або префіксом (**анти-**): антипорошенк**івець**, антиющенк**івець**, антикучм**івець**, антикравчук**івець**, антиянуков**ець**.*

Особливістю функціонування семіопідгрупи «Прихильники певних політичних поглядів» є активізація цього пласту лексики під час виборчих кампаній і політичних протистоянь (2019 р. президентські та парламентські вибори), де вагома частина номінацій має експресивне, часто негативне забарвлення.

Досліджуючи динаміку українського політичного лексикону 2018–2019 рр., М. І. Степаненко вказує на специфіку формування нових слів на базі антропонімів (від прізвищ політичних фігур) та пов'язує це явище із «надмірною політизацією українського суспільства» [Степаненко 2020: 3]. Таким чином, суспільний вияв прихильності, симпатії до певного політика чи політичної сили продукує такі лексичні новотвори: ющенко**бот**, ющенко**люб**, ющенко**ликий**, антиющенк**івець**; януко**філ**, януко**фоб**, януко**бот**, антиянуков**ець**; порошенко**філ**, порошенко**фоб**, порохо**бот**, порошенк**івець**, антипорошенк**івець**, тощо. У межах аналізованого поля, на основі антропоніма

Зеленський автор фіксує такі новотвори: *зеленофіл (зеленофіли)* ('прихильник(и), симпатик(и) Володимира Зеленського'), *зеленофоб (зеленофоби)* ('ненависник(и) Володимира Зеленського') [Степаненко 2020: 5].

Серед номінацій з основою -бот: *порохобот, зеленобот, юлебот, шокобот, ляшкобот, кучмобот, янукобот, ющенкобот*, особливу увагу привертає лексема *порохобот*. Адже якщо усі представлені номінації відповідають прихильності до політика компонентом якого вони є, то *порохобот* також функціонує як збірне поняття на позначення людини з протилежною думкою чи політичною позицією: «*Хто не з нами – той **порохобот***» (ДМ, 06.06.2018); «*Слово «**порохобот**» як універсальний аргумент у суперечках, як і будь-який презирливий ярлик – це і є типова мова ворожнечі*» (ДМ, 06.06.2018). Аналіз засвідчує, що -бот функціонує і як частина складного слова, і як окрема повноцінна лексема: за визначенням медіавидання Суспільне «***Боти** – це сторінки нереальних людей, які активно беруть участь у дискусіях, зокрема політичних, та поширюють дезінформацію. Основне їх завдання – формування громадської думки. Причому робити це в інтересах замовника: партії, політика, бренду тощо*». (Суспільне, 10.07.2020). Походить слово *бот* від англ. bot, скорочене від чес. robot. та є мотиватором для ряду похідних: *ботнет, ботоферма, чатбот, інлайн-бот*. «8 липня у компанії Facebook повідомили, що в п'ятьох країнах світу ліквідували ***ботоферми*** та *фейкові акаунти*, які займалися політичною агітацією. Серед цих країн була й Україна...» (Суспільне, 10.07.2020). Активне функціонування цього слова припадає на час політичних виборів з метою впливу на суспільну свідомість. «За такої підтримки нам не потрібні були ***боти*** – керівник діджитал-кампанії Зеленського» (Hromadske, 23.04.2019). У сучасному суспільно-політичному лексиконі лексема *бот* та її дериват *чат-бот* розширюють значеннєве поле та позначають електронні сервіси, змінюючи і конотацію з негативної на позитивну: «Корисні ***чат-боти*** та сервіси, якими варто скористатися ВПО» (Дія); «Державні установи та

громадські організації запустили **чат-боти** для підтримки військових, ветеранів та членів їхніх родин...*Атлант – бот психологічної допомоги для бійців*» (Militarnyi, 01.08.2024).

Серед численних відонімних номінацій, що позначають групу людей, які є послідовниками певного політичного діяча (*тимошенцівці, порошенківці, морозівці, ляшківці, кличківці, ющенківці*) у своєму дослідженні Н. Кондратенко виділяє номінацію *бандеровець/бандерівці* як зразок політичної міфологеми, що «позначає не лише послідовників українського борця за незалежність України, а й українських патріотів та націоналістів» [Кондратенко 2014: 124]. Ця номінація активно функціонує під час російсько-української війни саме у мові російської пропаганди, демонізуючи образ, як і самого Бандери, так і його наслідувачів (український народ). «Одна із версій Росії щодо військового вторгнення в Україну – це знищення нацистів і *«бандерівців»*. Хто ж такі ці *бандерівці*, чому їх так боїться Кремль» (GS, 27.06.2022). За Енциклопедією Сучасної України «бандерівці» – неофіційна назва членів революційної фракції ОУН та їхніх однодумців і прихильників. Входили представники молодшого покоління ОУН, яке сформувалося на укр. землях у боротьбі проти польс. влади, прихильники найрадикальніших методів боротьби за Укр. самостійну соборну державу. Походить від прізвища лідера цієї організації С.Бандери (ЕСУ 2003). У сучасних контекстах *бандеровець / бандерівці* функціонує у значенні збірного поняття представників українства, які вболівають за національну ідею. «...Президента України, як і всю нашу державу, захищають нині *бандерівці, петлюрівці, мазепинці* – всі *патріоти* рідного народу!» (ГУ, 16.03.2022). Розвиває словотвірний потенціал і похідний прикметник *бандерівський*: *бандерівський вектор розвитку, бандерівська перемога, бандерівська місія*, тощо: «*Бандерівське привітання "Слава Україні – Героям Слава!" звучить на усіх континентах*» (УП, 03.05.2022). На позначення «фальшивих» бандерівців виступає номінація *лжебандерівці*... «Але та брехня російської пропаганди про учасників національно-визвольної боротьби, заснована на діяльності

справжніх головорізів під виглядом лжебандерівців уже давно розбита» (ГУ, 16.03.2022). У своєму дослідженні Ю.М. Костюк відзначає такі похідні: *афробандерівець, жидобандерівець, туркобандерівець* на позначення прихильників української національної ідеї серед інших нацменшин, проте ці номінації втратили свою актуальність у сучасному мовному просторі [Костюк 2021: 79].

4.6. Міжпросторові зв'язки та тематична дисперсія у межах семантичних просторів «Держава – Армія – Суспільство»

Особливістю просторів є тематична дисперсія, коли одна й та сама лексема може входити до різних семантичних просторів залежно від актуалізованого значення. Це явище пояснюється тим, що суспільне життя є багатоаспектним, а мовні номінації можуть функціонувати в різних контекстах, відображаючи взаємозв'язки між різними лексико-семантичними групами.

Про умовність виділення опорних категорій сучасного політичного дискурсу як відокремлених утворень зазначає й І.В. Холявко та пояснює це продиктованою необхідністю впорядкування та систематизації фактичного лексичного матеріалу [Холявко 2004: 37]. Також дослідниця зазначає, що «в сучасній політичній науці зміст та обсяг таких понять, як, наприклад, суспільство і держава, держава і політика та інших частково перетинається, засвідчуючи складність системи суспільного устрою та створюючи певну дисперсію як між опорними категоріями, так і між тематичними групами» [Холявко 2004: 37]. Виділяючи опорні категорії політичного дискурсу («Суспільство. Держава», «Політика», «Соціальні класи та верстви», «Право», «Економіка», «Мораль») І.В. Холявко категорії «Суспільство» та «Держава» вміщує в одну тематичну групу, оскільки вважає, що «держава – це зорганізоване у відповідності до певного принципу, владно упорядковане суспільство (форма державного правління)», таким чином ототожнюючи державу та суспільство [Холявко 2004: 37].

Такого ж принципу при семантичній стратифікації суспільно-політичного неолексикону дотримується у своєму дослідженні й Ю.М. Костюк, виокремлюючи «Суспільство. Держава» в одну тематичну групу та вважає «суспільство і державу нероздільними у перцепції учасників інтернет-комунікації» [Костюк 2021: 72]. Досліджуючи суспільно-політичну лексику української та англійської мов кінця XX – початку XXI ст. у структурно-семантичному аспекті на фоні міжмовних контактів, Я.С. Снісаренко виділяє лексико-семантичне поле «Суспільство. Держава» в українській та англійській мовах та вважає, що «державна – це владно упорядковане суспільство, установа для захисту інтересів її громадян, встановлення та дотримання законів у суспільстві» [Снісаренко 2012: 59]. Проте все ж аналізує опорні категорії «Суспільство» та «Держава» як окремі поняттєві одиниці з різним лексичним наповненням та структурою.

У нашому дослідженні пропонуємо новий погляд на стратифікацію цих семіогруп та диференціюємо семантичні простори «Суспільство» та «Держава». Така диференціація ґрунтується передусім на різній семантичній структурі та функціональному навантаженні: ядро семантичного простору «Держава» становлять суспільно-політичні терміни, що відображають сучасну організацію політичної системи держави, державний устрій, її ціннісні орієнтири, структуру органів та посад, номінації офіційних політичних об'єднань та їх суб'єктів, політику міжнародних відносин (*демократія, ідеологія, конституція, опозиція, парламентаризм, партія, суверенітет, депутат, президент, уряд*). Натомість до семантичного простору «Суспільство» належать одиниці, що відображають діяльність та взаємодію окремих людей, соціальних груп чи спільнот, учасників суспільно-політичного життя держави та їх номінації (*громада, спільнота, волонтер, активіст, електорат, біженці*).

Різниця простежується і в динаміці розвитку концептів. Якщо ядро семантичного простору «Держава» є відносно стабільним, базованим на усталеній термінології державного управління (*Верховна Рада, Кабінет*

Міністрів, Офіс Президента), то семантичний простір «Суспільство» активно реагує на соціальні трансформації. Наприклад, на позначення важливих змін у житті українського суспільства з'явилися терміни: *громадянське суспільство, територіальна громада, спільнота*, а після 2014 року активізувалися номінації: *внутрішньо переміщена особа, ВПО, переселенці, волонтерський рух*.

З лексико-семантичного погляду семантичний простір «Держава» репрезентований у більшій мірі термінологічною лексикою офіційно-ділового стилю (*законодавча влада, виконавча влада, судова система, державний апарат*), тоді як семантичний простір «Суспільство» охоплює ширший стилістичний діапазон: від термінів (*соціальна мобільність, середній клас, етнічна ідентифікація*) до розмовної лексики та okazіоналізмів (*зелебот, порохобот, сепар, ватник*). Це пояснюється тим, що суспільні процеси безпосередньо відображаються в мовній картині світу носіїв мови, породжуючи нові номінації для позначення актуальних явищ суспільного життя.

Важливо відзначити й функціональний аспект: лексика семантичного простору «Держава» функціонує переважно у сфері державного управління та офіційної комунікації (*нормативно-правові акти, законодавча ініціатива, державна політика*), тоді як лексика семантичного простору «Суспільство» охоплює широкий спектр соціальної взаємодії, від побутового спілкування до громадсько-політичної діяльності (*волонтерський рух, громадська ініціатива, соціальна згуртованість*).

До прикладу, лексема *лідер* у семантичному просторі «Держава» реалізується у першому значенні за СУМ 1. Той, хто стоїть на чолі політичної партії або іншої певної суспільно-політичної організації; вождь (у 2 знач.), керівник (СУМ IV, с.509) та функціонує у таких сполуках як *лідер держави* (у знач. Президент), *лідер партії, лідер фракції*, тощо. *Захищаючи Україну, лідер кожної держави захищає і свою країну від війни – Володимир Зеленський*. (ОІП ПУ, 6.05.2022). Прагматичний спектр нейтральної лексеми *лідер* виявляється

у словосполучках, в описових зворотах на позначення президентів різних держав і різного часу з позитивним та негативним ореолом, які фіксує М. І. Степаненко у монографії «Найновіші динамічні процеси в українському політичному лексиконі». Серед них: *авторитарний лідер* (ЄП, 18.09.2020), *прототип лідера, який потрібен Україні* (РС, 02.07.2020), *нелегітимний лідер Білорусі* (D, 01.10.2020), *лідер вся Русі* (УП, 16.01.2020), *незабутній «лідер» Донбасу* (УМ, 12.08.2020), *український лідер-новачок* (РС, 24.04.2020) [Степаненко 2021: 37].

У семантичному просторі «Суспільство» *лідер* реалізується у значенні особи, що чинить вплив на формування суспільної думки, є авторитетом в певній галузі: *громадський лідер / лідер громадськості, суспільний лідер. «Епіфаній, Чмут, Матвійчук: хто став суспільними лідерами України за версією УП-100»* (УП, 23.11.23). Популярною в сучасному суспільно-політичному лексиконі стала номінація *лідер думки* «НВ презентує ТОП-50 українських лідерів думок в соціальних мережах» (NV, 02.12.2015). Синонімами у цьому значенні виступають *«трендсетери, інфлюенсери, амбасадори, адвокати бренду чи opinion leaders* це люди, чия думка впливає на думку аудиторії» [Єжижанська 2017: 52]. До семантичного простору «Суспільство» зараховуємо і номінацію *неформальний лідер*, що зафіксована в АРСУН серед новотворів і означає такий, що «не пов'язаний з дотриманням форм спілкування; неофіційний, вільний» (АРСУН: 228). «*Юнак, який хотів підпалити себе під міською радою – "неформальний лідер неонацистів"*», – *волинський журналіст*» (ПП, 16.08.18).

У семантичному просторі «Армія» лексема *лідер* реалізується у словосполученні *військовий лідер*, що стала активною у політичному лексиконі з початком російсько-української війни. «*Яким має бути військовий лідер? Шість порад від командира роти*» (Мілітарний спецпроект, 25.02.2023).

Різні значення, залежно від семантичного простору, реалізує і лексема *еліта*. В'ячеслав Липинський у праці «Листи до братів-хліборобів» (1919–

1926) обґрунтовує потребу національної еліти, яку називає «провідною верствою», «рицарями», «національною аристократією», хоч самого слова «еліта» в праці не засвідчено. За Додатковим томом СУМ *еліта* привілейована верхівка суспільства або якої-н. його частини, групи людей (СУМД I: 327). У семантичному просторі «Держава» номінація *еліта* функціонує у значенні *владна верхівка, олігархія, політична аристократія, політичний бомонд* і як самостійна одиниця (в одн. та мн. *еліти*), і у сполученні *політична еліта, правляча елітна, владна еліта* та протиставляється народу: «*Нація вирішила чинити опір. Політична ж еліта прийняла рішення війну не вести*» (Gazeta.ua, 16.08.2016). З негативною прагматикою сполучення *політичні еліта* функціонує і в художньому дискурсі як одиниці впливу на розвиток держави: «*Ці вчорашні політичні еліти приречені і зникнуть із актуальних процесів. Та перед тим, як зникнути, вони мають піти з ганьбою, бо їхні дії були злочинні: вони систематично прирікали одну націю на методичне винищення, натомість сприяли збагаченню держави-агресора, сприяли її озброєнню*» (Дністровий). За Словником сучасної суспільно-політичної лексики у цьому ж значенні: *бюрократична, адміністративно-політична, економічна, політична, правляча* (СССПЛ: 132). «*Політичні еліти України. Хто прийде до влади, якщо раптом її втратить чинна команда?*» (РС, 05.02.2020).

У семантичному просторі «Суспільство» *еліта* функціонує у значенні групи осіб, що займають провідні позиції у сфері культури, освіти, науки, мистецтва, бізнесу: *наукова еліта, творча еліта, економічна еліта, місцева еліта, творча еліта, духовна еліта, бізнесова еліта, національна еліта, інтелектуальна еліта, культурна еліта*. «*Творча еліта проводить дискусію “Чи ми - розділена нація?” до Дня Соборності*» (УКРІНФОРМ, 22.01.2020). *Нова національна еліта як складова успіху нашої країни* (УП, 14.08.2020). «*Культурна еліта закликала Зеленського зупинити наступ на мистецькі інституції*» (Збруч, 01.04.2021).

У СССПЛ *еліта* фіксується у таких значеннях: *еліта духовна* (митці, письменники, вчені, священники, що формують світоглядні позиції людей),

еліта національна (представники суспільства, які беруть на себе роль його лідера і керівника в політичній, культурній, економічній та інших сферах), *еліта бізнесова* (представники комерційних підприємств, діяльність яких спрямована на отримання прибутку) (СССПЛ: 132). У сучасному суспільно-політичному лексиконі активно функціонують словосполучення: *інтелектуальна еліта, культурна еліта, наукова еліта, творча еліта*: «В рамках фінальної частини Міжнародної програми «**Наукова еліта України**» було визначено сотню кращих науковців України» (Знай.UA, 24.11.21).

На активну стратифікацію й диференціацію різновидів людської еліти в сучасному суспільно-політичному лексиконі вказують і дослідниці у праці «Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі»: «Пошарування еліти як певної соціальної групи за різними ознаками засвідчує вже досить розлогий шерег аналітичних номінацій – сполук цього іменника з прикметниками й дієприкметниками, пор.: *еліта політична, наукова, творча, пострадянська, економічна, місцева, військова, господарська, правляча* з можливими підстратумами в межах цього стратума на взір *євроорієнтована (правляча, українська, національна, нинішня) політична еліта, інтелектуально-політична еліта*» [Карпіловська, Кислюк, Клименко 2024: 21].

Опозиційними у сучасних публіцистичних текстах виступають номінації: *псевдоеліта, антиеліта, контреліта, нееліта, лжееліта, недоеліта*. «Святе місце порожнім не буває. Місце української Еліти зайняте **антиелітою та псевдоелітою**» (СУРМА, 14.07.2022). «**Еліта, псевдоеліта і народ в сучасній Україні**» (РС, 02.02.2021). На думку автора публікації: «**Антиеліта** – ті, хто посідають місце еліти українців, але насправді діють проти українців! **Псевдоеліта** відрізняється від антиеліти тим, що її безпосередні дії становлять меншу небезпеку для українців. Просто вона «псевдо» – тобто займає місце справжньої Еліти, прикидається останньою, але нею не є» (СУРМА, 14.07.2022).

Дослідниці вказують, що творення таких опозицій базується на протиставленні того, що не відповідає системі ознак, властивих еліті в загальноприйнятому її трактуванні стосовно людей, і окрім згаданих вище номінацій, виокремлюють *контреліту, нееліту, лжееліту, недоеліту*. Й фіксують такі новотвори-іменники як *мезоеліта, субеліта, наделіта, транселіта*, що засвідчують цілу ієрархію еліт в складі цього стратума. [Карпіловська, Кислюк, Клименко 2024: 23]. Номінацію *нееліта* фіксує АРСУН з таким значенням: «*Найнижчу верству суспільства складає нееліта – ті, хто не володіє ні суб'єктивними, ні об'єктивними можливостями увійти в еліту*» (Студентський портал, 06.2012). (АРСУН: 229). Полярність конотації й оцінного компоненту лексеми *еліта* підтверджують і сучасні контексти: «Слово "**еліта**" в Україні найчастіше використовують у двох **полярних випадках** – коли щиро захоплюються або нещадно критикують чи навіть висміюють. У першому випадку йдеться здебільшого про **митців, філософів, істориків**. Людей, які на тлі суспільства вирізняються поглядами, ідеями та досягненнями. У другому – про **політиків** (УП, 06.09.2020).

Іншу семантичну наповненість номінація *еліта* містить в семантичному просторі «Армія» та функціонує у словосполучках: *військова еліта, мілітарна еліта*. СССПЛ фіксує *військóва еліта* зі знач. вище військове командування (СССПЛ: 132). У Додатковому томі СУМ 2-ге значення лексеми *еліта*: У деяких іноземних арміях - відбірні військові формування (СУМД I: 327). «**Еліта війська** – ухвалюють рішення і віддають накази просто на полі бою» (ТСН, 28.06.23); «*Затягнуло, тепер він подвійна еліта. Історія десантника і снайпера «Грині»* (АІ, 26.01.2025).

Висновки до розділу 4

Моделювання семантичного простору «Суспільство» уможливорює «окреслення соціодинамічного простору одиниць, які мовознавці називають свідками доби, ключовими словами епохи, що мають виразний експресивно-оцінний ореол» [Клименко 2017: 226]. Семіхор «Суспільство» об'єднує номінації на позначення діяльності та взаємодії окремих людей, соціальних

груп і спільнот, учасників суспільно-політичного життя держави, що функціонують у сучасному лексиконі політики. До найважливіших тенденцій, що відображають формування лексикону семантичного простору «Суспільство» зараховуємо: зростання ролі громадянського суспільства й активному функціонуванню одиниць на позначення таких змін (*волонтер, волонтерити, волонтерство, громадянське суспільство*), зокрема й тих, які захищають Україну (*доброволець, захисник, тероборонець*); активізація номінацій на позначення цивільного населення, яке постраждало від війни (*внутрішньо переміщені особи, ВПО, переселенець, біженець, вимушений мігрант*); зниження активності лексики внутрішньополітичного протистояння (*зелебот, порохобот, мітингувальник, тітушка, майданівець*). Навколо стрижневих лексем аналізованого простору формуються словотвірні гнізда: *волонтер* (*волонтер, волонтерка, волонтеріат, волонтерство (волонтерський рух), е-волонтерство, волонтерити, волонтерський*); темогнізда: *громада / громадський* (*громадський діяч, громадський активіст, громадська ініціатива, громадська організація, громадський сектор*).

Показовою є трансформація номінації *нові українці*, яка в 90-ті роки позначала представників нового класу підприємців, а в умовах війни набула нового значення – українців як націю, що зазнала світоглядних змін під впливом воєнних подій. Аналіз функціонально-прагматичного потенціалу одиниць семіохору «Суспільство» демонструє, що чимало одиниць набувають виразного оцінного забарвлення в політичному лексиконі. Особливо яскраво це виявляється в номінаціях на позначення політичної та громадянської ідентифікації, де спостерігається чітка поляризація на «своїх» (*бандерівець, укроп*) та «чужих» (*ватник, колорад, сепар*) з утворенням відповідних пар антонімів. Водночас спостерігаємо зниження активності лексем: *атовець, майданівець, антимайданівець, всепропальщик, мітингувальник, тітушка, тушка*. Таким чином, у семіохорі відзначаємо зростанням ролі номінацій на позначення громадянського суспільства та зниженням активності лексики внутрішньополітичного протистояння.

Виявлено, що семіохор «Суспільство» виявляє активні міжпросторові зв'язки з семантичними просторами «Держава» та «Армія». Міжпросторова дисперсія виявляється в тому, що одна й та сама лексема може належати до різних семантичних просторів залежно від актуалізованого значення та контексту. Наприклад, лексема *лідер* у семантичному просторі «Держава» реалізується у значенні очільника політичної партії або держави (*лідер держави, лідер партії*); у просторі «Суспільство» як авторитетна особа, що формує суспільну думку (*громадський лідер, лідер думки*); у просторі «Армія» – як військовий керівник (*військовий лідер*). Так само і лексична одиниця *еліта*, яка в різних просторах набуває різних значень: у просторі «Держава» функціонує як владна верхівка (*політична еліта, правляча еліта*); у просторі «Суспільство» функціонує у значенні «провідні діячі культури, науки, мистецтва» (*наукова еліта, творча еліта, культурна еліта*); у просторі «Армія» – вище військове командування або елітні військові формування (*військова еліта, мілітарна еліта*). Такі взаємозв'язки підтверджують єдність усіх трьох семантичних просторів як складників цілісного лексикону сучасної української політики.

ВИСНОВКИ

Лексикон сучасної української політики постає як складна багаторівнева система, що об'єднує одиниці різного походження, структури та стилістичного забарвлення: питому й запозичену лексику, терміни і загальноновживані слова й розмовну лексику, окремі лексеми й розчленовані номінації. Його специфічними рисами є функціонування на перетині різних функціональних стилів української мови (офіційно-ділового, публіцистичного, наукового, художнього, розмовного), активна взаємодія термінологічної та загальноновживаної лексики, а також швидка реакція на зміни в суспільно-політичному житті через творення неологізмів, семантичну переорієнтацію та актуалізацію пасивної лексики.

Функціонально-прагматичний потенціал лексикону сучасної української політики визначаємо як гіперо-гіпонімічні, синтагматичні, епідигматичні (дериваційні) та прагматичні відношення одиниць у політичному тексті. Особливістю лексикону сучасної української політики є високий прагматичний потенціал одиниць, спрямований на формування громадської думки та посилення впливу в політичній сфері. Значна частина одиниць лексикону політики містить ідеологічний компонент, який часто визначає їхню оцінність і прагматичне забарвлення. В результаті комплексного аналізу матеріалу виявлено, що в структурі лексикону сучасної української політики відбуваються процеси нової стратифікації, пов'язані з переформатуванням ціннісних орієнтирів суспільства та держави. Стрижневими складниками лексикону сучасної політики визначено три ядерні семіохори (семантичні простори): «Держава», «Армія» та «Суспільство». Використання поняття семіохору, запропонованого Н.Ф. Клименко, дозволило розширити масив аналізованих одиниць, залучивши як різні типи лексем (непохідні та похідні лексеми, запозичення) так і розчленовані номінації; а також залучити до аналізу такі їх об'єднання як словотвірні гнізда, композитоугруповання, темогнізда тощо.

Модель стратифікації матеріалу за ідеографічним підходом суттєво відрізняється від традиційних підходів, представлених у попередніх працях дослідників, де семантичні простори «Держава» і «Суспільство» зазвичай об'єднували в одну тематичну групу (І.В. Холявко, Ю.М. Костюк, Я. С. Снісаренко). Диференціація цих семіохорів обґрунтована їхнім різним поняттєвим наповненням, функціональним та прагматичним навантаженням одиниць та динамікою розвитку в сучасних суспільно-політичних умовах.

Виділені ядерні семіохори та стрижневі слова у кожному з них відображають зміну суспільних та мовних стереотипів сьогодення та картину мови політики сучасної України. Дослідницький погляд крізь оптику російсько-української повномасштабної війни засвідчує утворення нового кластеру понять, які вербалізують зміни в лексиці сучасної української політики, підвищення його прагматичного потенціалу внаслідок активної участі суспільства в політичному житті, динаміки суспільно-політичних процесів, що відображається в кількісному зростанні експресивно-оцінної лексики в політичних текстах.

Одиниці проаналізованих ядерних семіохорів (семантичних просторів) лексики політики виявляють виразні перетини та взаємозв'язки. Це явище міжпросторової дисперсії, коли одна й та сама лексема може входити до різних семантичних просторів, залежно від актуалізованого значення. Виявлено, що диференціація семіохорів «Держава», «Армія», «Суспільство» не означає їхньої ізольованості – вони утворюють складну систему взаємозв'язків та перетинів, що відображає багатовимірний характер сучасних суспільно-політичних процесів.

Ядро семантичного простору «Держава» становлять суспільно-політичні терміни, що відображають сучасну організацію політичної системи, державний устрій, ціннісні орієнтири, структуру органів влади та посад, номінації офіційних політичних об'єднань та їх суб'єктів, політику міжнародних відносин (*демократія, ідеологія, конституція, опозиція, парламентаризм, партія, суверенітет, депутат, президент, уряд*). Натомість

до семантичного простору «Суспільство» належать одиниці, що відображають діяльність та взаємодію окремих людей, соціальних груп чи спільнот, учасників суспільно-політичного життя держави (*громада, спільнота, волонтер, активіст, електорат, біженці*).

Різниця між цими просторами простежується і в динаміці розвитку їхніх складників. Якщо ядро семантичного простору «Держава» є відносно стабільним, то семантичний простір «Суспільство» активно реагує на соціальні трансформації. Семантичний простір «Держава» репрезентований здебільшого термінологічною лексикою офіційно-ділового стилю, тоді як семантичний простір «Суспільство» охоплює ширший стилістичний діапазон: від термінів до розмовної лексики та okazіоналізмів. Виокремлення семантичного простору «Армія» як окремого ядерного компонента лексикону сучасної української політики пов'язане зі зростанням ролі армії як інструменту держави та як соціального інституту в умовах повномасштабної російсько-української війни. В українському суспільстві відбулася переоцінка ролі Збройних сил України, що позначилося і на мовному рівні – військова лексика перейшла з периферії до ядра мовної картини світу, активно поповнюючись новими одиницями та набуваючи нових значень.

Застосування ідеографічного підходу до систематизації лексикону політики зумовлене необхідністю врахування його складної внутрішньої організації, ієрархічної структури та динамічного характеру. Цей підхід, на відміну від тематичного, дозволяє відтворити природне структурування лексики за ідеями та смисловими групами на основі цілісного лексичного масиву, а не лише розподілити слова за темами. Систематизація лексики за семіогрупами і семіопідгрупами з урахуванням словотвірних гнізд, композитоугруповань і темогнізд забезпечила комплексний аналіз лексичного матеріалу.

Важливим методологічним інструментом дослідження визначено семантичну сітку як спосіб представлення та моделювання лексики, що дозволяє аналізувати взаємозв'язки між окремими одиницями з різною

«роздільною здатністю» – від окремого слова до групи слів будь-якого обсягу. Семантична сітка уможливила чітке відображення структуроутворювальної ролі кожного елемента в системі лексикону політики та виявлення перетинів між різними семантичними просторами. Для комплексного аналізу одиниць політичного лексикону застосовано розуміння функціонально-прагматичного потенціалу ресурсу номінації, що дозволяє визначити міру усталення нових номінацій та їхній комунікативний потенціал на основі парадигматичних, синтагматичних та епідигматичних відношень із додаванням прагматичного компонента, що особливо важливо для політичного дискурсу. Аналіз прагматики аналізованих одиниць виявив у текстах на політичні теми велику групу розмовних, експресивно-оцінних, okazіональних утворень, які проникають переважно з розмовного стилю й формують шкалу прагматичного забарвлення номінацій від позитивної прагматики й нульової прагматики (стилістично нейтральні одиниці) до слабо вираженої й сильно вираженої негативної прагматики, що в політичних текстах є інструментом безпосереднього впливу на адресата.

Застосування сучасних корпусних інструментів (ГРАК, ParlaMint) та платформи Google Trends дозволило об'єктивно відстежити динаміку функціонування ключових одиниць лексикону політики, зафіксувати піки їхньої активності та виявити кореляцію між політичними подіями та змінами у мові. Таким чином, запропонована у дослідженні модель стратифікації лексикону сучасної української політики на три ядерні семіохори «Держава» – «Армія» – «Суспільство» відображає аналізований період розвитку лексикону політики (2019–2025), коли держава, армія та громадянське суспільство функціонують як окремі одиниці, й водночас тісно взаємопов'язані між собою. Це підтверджує вагу вербалізованих ними понять у когнітивному просторі української політики в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ажнюк Б. М. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика. Монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
2. Ажнюк Б. М. Семіотичне конструювання публічного простору: війна і мова. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* : монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2024. С. 88–123.
3. Аксьонова О. Г. Семантичні зміни в групі суспільно-політичної лексики української літературної мови другої половини XIX – першої половини XX ст. : автореф. дис ... канд. філол. наук. Київ, 1968. 19 с.
4. Артамонова І. М. Тенденції становлення та перспективи розвитку інтернет-журналістики в Україні : монографія. Донецьк : Лебідь, 2009. 416 с.
5. Бирик С. П. Стилистична ремарка: дозвіл чи заборона? *Культура слова*. 2000. Вип. 55 –56. С. 52 –59.
6. Бирик С. П. Сильова розмовна норма та розмовна лексика. *Культура слова*. 2011. Вип. 74. С. 59–65.
7. Бирик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 589 с.
8. Білоусенко П. І. Козацькі прізвища. *Енциклопедія історії України* / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2007. Т. 4. 528 с.
9. Богайчук В. Політика і армія: проблеми взаємозв'язку. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 31–38. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/bohaichuk_polityka.pdf. (дата звернення: 16.06.2024).
10. Борищук В. В. Лексичний образ В. Зеленського та В. Путіна в інформаційних телеграм-каналах: контент-аналіз. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Т. 2, № 14. С. 107–111.

11. Брага І. І. Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970-х – початок 2000-х років) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2002. 216 с.
12. Бурячок А. А. Формування спільного фонду соціально-політичної лексики східнослов'янських мов: назви відносин між державами, народами. Київ : Наукова думка, 1983. 248 с.
13. Бучина Г. А. Роль метафори в структурировании и функционировании лексики ограниченного употребления: на материале военной лексики в русском и английском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2003. 281 с.
14. Васянович Є. Структурно-семантичне наповнення концепту «війна» у лінгвістичних дослідженнях. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2018. № 38. С. 5–10.
15. Весна Т. Ідеологічний та національно-культурний компоненти в семантичній структурі лексики політичного дискурсу (на матеріалі франко- і російськомовної преси 90-х років) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2002. 20 с.
16. Вільчинська Т. Концепт «війна»: особливості мовної об'єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії*. 2017. № 34. С. 110–114.
17. Волянчук Т. А. Образ держави та його різновиди: дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Одеса, 2023. 192 с.
18. Гаджієв Р. Лінгвістика на карті світу. Непорозуміння, кримінал та інтриги в різних мовах. Київ : Віхола, 2023. 384 с.
19. Галушак М. Політика та війна: до визначення терміна «військово-політична думка». *Українознавство*. 2019. № 4 (73). С. 202–212.
20. Глуховцева І., Глуховцева К. Виклики «мовного питання» в Україні (на матеріалі афоризмів і сентенцій Т. Марусика про мову). *Культура слова*. 2023. № 98. С. 69–83.

21. Городенська К. Діджиталізація – диджиталізація – дигіталізація. *Центр культури української мови. Мовні мозаїки*. 2020. URL: https://centrkum.blogspot.com/2020/10/blog-post_9.html.
22. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2022. № 2 (32). С. 9–13.
23. Данилейко О. Бінарна концептосфера «Війна» і «Мир» у період гібридної війни: когнітивний і прагматичний аспекти : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 035. Київ, 2022. 418 с.
24. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : дис ... канд. філол. наук : 10.01.08. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004. 208 с.
25. Дашкова К. В. Поняття «лексико-семантичне поле» і його структура. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Вип. 33. С. 56–60
26. Демченко Н. Лексико-словотвірний шлях розвитку соціально-політичних лексиконів української та англійської мов: спільне й відмінне. *Тези доповідей VII Регіональної студентської наукової конференції*. 2014. С. 10–12.
27. Єжижанська Т. Лідери думок як суб'єкти й інструменти комунікації видавництва. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2017. № 12. С. 51–58.
28. Єрмоленко С. Національна ідентичність у лінгвософському прочитанні тексту. Мислеобраз влада (Верховна Рада, вибори). *Лінгвософія українських текстів XXI століття* : колективна монографія. Київ, 2023. С. 32–87.
29. Жайворонок В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство*. 1999. № 6. С. 32–46.

30. Жайворонок В. Сучасний суспільно-політичний словник: процес оновлення. *Історія, стан і перспективи розбудови української термінології*. Київ, 1992. С. 29–36.
31. Жалай В. Я., Линник Т. Г., Пархоменко А. Ф., Рахманова І. І., Рубашова Л. М. Політична термінологія у сучасному інформаційному просторі. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. 2019. С. 5–51.
32. Жалай В. Я. Новий англо-українсько-російський словник загальнонаукової лексики: інформаційний міст між лінгвокультурами. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. 2010. С. 95–108.
33. Жовтобрюх М. А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ – поч. ХХ ст.). Київ : Наукова думка, 1970. 304 с.
34. Жовтобрюх М. А. Мова української преси (До середини дев'яностих років ХІХ ст.). Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. 412 с.
35. Завальська Л. В. Комунікативні стратегії президентського дискурсу (на матеріалі промов В. Зеленського). *Вісник ОНУ. Серія «Філологія»*. 2021. Т. 26. Вип. 2 (24). С. 30–39.
36. Заславська О. О. Віртуалізація простору політичної комунікації: особливості та тенденції. *Грані*. 2016. № 8. С. 90–99.
37. Зіневич Л. В., Красавіна В. В. Концепт «війна» у сучасному українському суспільно-політичному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник. Спецвипуск*. 2017. С. 70–72.
38. Карабута О. Сучасна суспільно-політична лексика: семантико-структурний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. № 19. С. 54–57.
39. Карманська Ю. В. Образ президента України Володимира Зеленського у сатиричних новинах #(@)2?S0 з Майклом Щуром : магістерська робота / науковий керівник Д. П. Тарадай. Київ : НаУКМА, 2021. 66 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20902/Karmanska_Mahisterska_robota.pdf?sequence=1 (дата звернення: 13.05.2022).

40. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф., Критська В. І. та ін. Вплив суспільних змін на розвиток української мови : монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 444 с.

41. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі : монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2024. 351 с.

42. Карпіловська Є. А. Лексикографічна парадигма ХХІ ст.: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука : монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2023. 596 с.

43. Кирилюк О. Л. Суспільно-політичні неологізми як віддзеркалення мовної картини воєнного протистояння. *Наукові записки НаУКМА. Мовознавство*. 2018. Т. 1. С. 58–62.

44. Кислюк Л. П. Вплив війни на мовну діяльність української спільноти та систему української мови : лекція. *YouTube*. 2023. URL: https://www.youtube.com/watch?time_continue=3&v=ROF1V0plt08&embeds_referring_euri=https://iul-nasu.org.ua/&source_ve_path=Mjg2NjY. (дата звернення: 13.05.2024).

45. Кислюк Л. П. Нова лексика воєнного часу та її лексикографування. *Лексикографічний бюлетень. Зб. наук. праць*. Київ, 2024. Вип. 33. С. 33–49.

46. Кислюк Л. П. Похідне слово у системі категорій пояснювального словника. *Славянская дэрыватаграфія* / нав. рэд. А. А. Лукашанец / Нацыянальная акадэмія навук Беларусі; Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа; Беларускі камітэт славістаў; Камісія па славянскім словаўтварэнні пры Міжнародным камітэце славістаў. Мінск : Права і эканоміка, 2020. С. 151–161.

47. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку : монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.

48. Клименко Н. Ф. Вибрані праці. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. 728 с.

49. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. 335 с.
50. Клименко Н. Ф. Когнітивний простір сучасної української суспільно-політичної лексики. *Вплив суспільних змін на розвиток української мови*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. С. 184–230.
51. Клименко Н. Ф., Пещак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики. Київ : Наук. думка, 1982. 251 с.
52. Клименко Н. Ф. Українська біологічна термінологія кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 212 с.
53. Коваленко Б. О. Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики. Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О. А., 2010. 160 с.
54. Козирева З. Г. До питання про тенденції розвитку сучасної авторської лексикографії. *Лексикографічний бюлетень*. 2018. Вип. 27. С. 7–19.
55. Козирева З. Г. Теоретичні засади лексикографування мовотворчості: ідіолект і узус : монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2023. 487 с.
56. Кондратенко Н. В. Неологізми в сучасному українському політичному дискурсі: семантико-словотвірний аспект. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2014. Вип. 37. С. 151–156.
57. Костусяк Н. М., Навальна М. І. Російсько-українська війна в об'єктиві мови : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2025. 340 с.
58. Костюк Ю. М. Суспільно-політичний неолесикон української інтернет-комунікації у формально-семантичному та соціонормативному аспектах : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 035. Тернопіль. 2021. 251 с.
59. Коць Т. А. Актуальні моделі лінгвософії буття в сучасних публіцистичних текстах. *Культура слова*. 2022. Вип. 97. С. 87–98. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001400120>.

60. Коць Т. А. Лексико-семантичні процеси в сучасних наукових текстах: від динаміки літературної норми до стильового поліморфізму. *Українська мова*. 2024. № 1. С. 3–17. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001467916>.

61. Коць Т. А. Лінгвософія сучасних засобів масової інформації. *Лінгвософія українських текстів XXI століття*: колективна монографія / автори С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, А. Ю. Ганжа, Т. А. Коць, Г. М. Сютя; відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Інститут української мови НАН України, 2023. С. 229–303.

62. Коць Т. А. Літературна норма і сучасні глобалізаційні процеси. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 50. С. 59–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_50_14.

63. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. Київ : Логос, 2010. 303 с.

64. Коць Т. А. Мовна агресія в інформаційному просторі: між стильовою нормою і деструкцією. *Українська мова*. 2021. № 3. С. 97–107. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001294052>.

65. Коць Т. А. Мовна експресія в сучасному інформаційному просторі України. *Українська мова*. 2022. № 3. С. 25–39. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001377400>.

66. Коць Т. А. Оцінність як лінгвістична категорія: вербальна реалізація і стилістична диференціація. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2021. № 1 (29). С. 18–20.

67. Коць Т. А. Українське слово в пресі кінця XIX – початку XXI ст.: динаміка літературної норми. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2018. 428 с.

68. Кравцова Н. Ш. Особливості вживання стилістично зниженої лексики (сленгу) в журнальній статті та способи її перекладу. *Матеріали конференції «Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого*

перекладу в парадигмі євроінтеграції». Київ : Аграр Медіа Груп, 2010. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/23008>.

69. Креховецька С. А., Мицан Д. М. Звернення Володимира Зеленського до народу в період війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія»*. 2022. № 56. С. 71–74.

70. Крючкова Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии. Москва, 1989. 151 с.

71. Кузик О. А. Когнітивні та комунікативні особливості мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі електронних видань США та Великої Британії) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 296 с.

72. Кузь Г. Т. Українська суспільно-політична неологія: лексика та фразеологія. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Мовознавство»*. 2014. Вип. 2 (24). С. 133–138.

73. Лексикографічний бюлетень : збірник наукових праць / ред. Є. А. Карпіловська. Вип. 33. Київ, 2024. 322 с.

74. Литовченко І. О. Динамічні процеси у військовій лексиці української мови (назви зброї, амуніції, споруд) : монографія / за ред. проф. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2016. 206 с.

75. Лінгвософія українських текстів ХХІ століття : колективна монографія / автори С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, А. Ю. Ганжа, Т. А. Коць, Г. М. Сюта; відп. ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Інститут української мови НАН України, 2023. 530 с.

76. Марчук Л. М. Семантичне поле: варіантність, функційність, проєкційність. *Термінологічний вісник*. 2023. Вип. 7. С. 222–231. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001492714>.

77. Масенко Л. Т. Мова і суспільство: постколоніальний вимір. Київ : КМ Академія, 2004. 164 с.

78. Масенко Л. Т. Мова радянського тоталітаризму / Ін-т української мови НАН України. Київ : Кліо, 2017. 239 с.

79. Мельник С. М., Назаренко О. М., Сікорська В. Ю. Мовна репрезентація концепту «війна» в сучасному українському медіадискурсі. *Philological education and science: transformation and modern development vectors : scientific monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2023. С. 446–467.

80. Михайленко Л. Л. Динаміка суспільно-політичної лексики української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття (на матеріалі мови українських засобів масової інформації) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 19 с.

81. Мовчун Л. В. Розвиток української лексикографічної традиції: від словника живої мови до тлумачного словника активного типу. *Лексикографічна парадигма ХХІ ст.: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука*. Київ, 2023. С. 423–437.

82. Мовчун Л. В. Українська рима в системі мови і в мовній практиці : монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2020. 472 с.

83. Навальна М. І. Динаміка лексикону української періодики початку ХХІ ст. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.

84. Навальна М. І. Нові явища та процеси у вживанні дієслів соціально-економічної сфери в українській мові : монографія. Переяслав-Хмельницький : «Видавництво КСВ», 2014. 188 с.

85. Нагорна Л. П. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики. Київ : Світогляд, 2005. 315 с.

86. Нелюба А. М. Епоха Зеленського в ономастичному словотвірному вимірі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія»*. 2021. №1 (45) С. 340–346.

87. Нелюба А. М. Лексико-словотвірні інновації (2022–2024) : словник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2025. 112 с.

88. Нелюба А. М., Нелюба С. А. Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : словник. Харків : Майдан, 2007. 144 с.

89. Нелюба А. М., Редько Є. О. Лексико-словотвірні інновації (2012–2013) : словник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. 172 с.
90. Нелюба А. М., Редько Є. О. Лексико-словотвірні інновації (2014) : словник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 220 с.
91. Нелюба А. М., Редько Є. О. Лексико-словотвірні інновації (2015–2016) : словник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.
92. Нелюба А. М., Редько Є. О. Словотворчість незалежної України (2012–2016) : словник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 460 с.
93. Нелюба А. М. Словотвірні інновації в соціальних зрушеннях і коригування дериваційної теорії : вибрані праці. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2023. 136 с.
94. Павликівська Н. М. Система і структура псевдонімів ОУН та УПА. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 274–279.
95. Петрочко Ж. В. Соціальна активність особистості у територіальній громаді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2024. № 2. С. 80–86.
95. Полякова Т. Лексема майдан у суспільно-політичному дискурсі: історія функціонування, сучасна динаміка, передвоєнний період. *Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика* : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. С. 509–564.
96. Поплавська Н. М., Дащенко Н. Л. Новітні політичні терміни у мові інтернет-видань (семантико-функціональний аспект). *Записки з українського мовознавства*. 2021. Вип. 28. С. 10–23.
97. Поплавська Н., Садівничий В., Дащенко Н., Синоруб Г., Яненко Я. Онлайн-журналістика. Підручник з крос-медіа. Derbecen : Schiller Publishing House, 2015. С. 60–67.

98. Потерейко О. О. Віртуалізація держави: теоретико-методологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 23.00.01. Львів, 2019. 19 с.
99. Резникова Н. А. Семантический анализ политической лексики. *Вестник ТГПУ. Серия «Гуманитарные науки»*. 2005. № 4 (48). С. 49–54.
100. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. Київ, 2012. 232 с.
101. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики : аналітично-довідковий збірник / за заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Куш, М. Дворового, О. Погорелова. Київ : Комісія з журналістської етики, 2022. 90 с.
102. Селігей П. О. Про виховання мовної свідомості. *Мовознавство*. 2010. № 2–3. С. 176–193.
103. Сніжко Н. В. Концепції новітніх тлумачних словників української мови та проблеми металексикографії. *Українська мова*. 2022. № 3. С. 3–24. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001377399>.
104. Сніжко Н. В. Українська ідеографія: історія, сучасний стан та перспективи. *Українська мова*. 2016. № 3. С. 28–43.
105. Снісаренко Я. С. Суспільно-політична лексика у структурно-семантичному аспекті : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Кіровоград, 2012. 216 с. URL: <http://surl.li/pqeeu>. (дата звернення: 20.09.2023).
106. Соколова С. О. Зміни у ставленні українців до мов на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Українська мова*. 2023. № 1 (85). С. 3–19. URL: <http://doi.org/10.15407/ukrmova2023.01.003>.
107. Соколова С. О. Сучасний підхід до вивчення мовної ситуації: слов'янський досвід і українські реалії. *Українська мова*. 2024. № 2 (90). С. 3–29. URL: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.02.003>.
108. Соколова С. О. Український етномовний континуум в умовах війни Росії проти України : монографія. Київ : Інститут української мови НАН України, 2024. 366 с.

109. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. *Південний архів : «Філологічні науки»*. Херсон : Видавництво Херсонського державного університету, 2003. Вип. 21. С. 93–98.
110. Ставицька Л. О. Про взаємодію жаргону і сленгу. *Українська мова і література*. 2000. № 15. С. 7.
111. Степаненко М. І. Динаміка українського політичного лексикону: 2018–2019 рр. Полтава : ПП «Астроя», 2020. 408 с.
112. Степаненко М. І. Лексико-семантична система української мови в новітньому динамічному представленні. *Філологічний часопис*. 2021. № 1. С. 117–131. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2021.232710>.
113. Степаненко М. І. Найновітніші динамічні процеси в українському політичному лексиконі: 2020 рік : монографія. Полтава : ПП «Астроя», 2021. 250 с.
114. Степаненко М. І. Оновлення українського політичного лексикону: 2018–2019 рр. *Література та культура Полісся. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 96. С. 246–253.
115. Степаненко М. І. Перифрастичний образ Володимира Зеленського в публіцистично-політичному дискурсі 2021. *Філологічний часопис*. 2022. № 2. С. 92–103. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268658>.
116. Степаненко М. І., Петюх В. Р. Рекламний дискурс й українські вибори в проєкції на реалії та перспективи. *Lingua Libera*. 2024. № 2. С. 26–40. URL: <https://doi.org/10.36074/Lingua.issue2.002>.
117. Степаненко М. І. Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.) : монографія. Харків : Вид. Іванченко І. С., 2024. 804 с.
118. Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перефрастикон. Харків : Вид. Іванченко І. С., 2017. 616 с.
119. Степаненко М. І. Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс : монографія. Харків : Вид. Іванченко І. С., 2023. 592 с.

120. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 597 с.

121. Стишов О. А. Нова суспільно-політична лексика і термінологія в сучасній українській мові. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2019. Вип. 50. С. 258–268.

122. Стишов О. А. Основні тенденції розвитку лексичного складу українській мові початку ХХІ століття. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 1. С. 406–415.

123. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.

124. Струганець Л. В. Динаміка лексичних норм української літературної мови ХХ століття. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.

125. Сюта Г. М. Лінгвософія опозицій «свій – чужий» у текстах періоду російсько-української війни. *Українська мова*. 2023. №2 (86). С. 3–34.

126. Таран А. Вторинні номінації в контексті повномасштабної війни Росії проти України. *Українська мова*. 2025. № 1. С. 43–51.

127. Тараненко О. О. Активізація тенденцій до аналітизму versus синтетизму в сучасній українській літературній мові (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Мовознавство*. 2016. № 5. С. 3–17.

128. Тараненко О. О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 112 с.

128. Тараненко О. О. Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2003. № 1. С. 23–41.

129. Тараненко О. О. Російсько-українська війна і українська мова. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.

130. Тараненко О. О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). *I. Мовознавство*. 2023. № 3. С. 3–29. URL: <https://doi.org/10.33190/0027-2833-330-2023-3-001>.

131. Тараненко О. О. Російсько-українська війна і українська мова (попередні спостереження). *II. Мовознавство*. 2023. № 4. С. 3–25. URL: <https://doi.org/10.33190/0027-2833-331-2023-4-001>.

132. Тищенко О. М. Динаміка семантичної структури статті: словник живої мови за редакцією Б. Д. Грінченка і сучасний словник активного типу. *Українська мова*. 2023. № 4 (88). С. 21–39.

133. Тищенко О. М. Моделювання семантичної структури словникової статті в активній лексикографії. *Українська мова*. 2024. № 3 (91). С. 3–27. URL: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2024.03.003>.

134. Тищенко О. М. Національний стрижень лексико-ілюстративної бази українських словників першої половини ХХ ст. : На матеріалі Архівної картотеки. *Синопсис: текст, контекст, media*. 2024. № 30 (2). С. 93–103.

135. Томіленко Л. М. Військова лексика в тлумачній лексикографії української літературної мови. *Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*. 2020. № 10. С. 200–207.

136. Томіленко Л. М. Екстралінгвальні чинники як наслідок виникнення нової суспільно-політичної лексики. *Мандрівець*. 2014. № 1. С. 58–61.

137. Туровська Л. В. Російсько-український та українсько-російський словник військової справи. Київ; Ірпінь : Перун, 2018. 330 с.

138. Туровська Л. В. Термінографічні проблеми укладання словника суспільно-політичної термінології. *Термінологічний вісник*. 2019. № 5. С. 341–351.

139. Холявко І. В. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років ХХ ст. (семантико-функціональний аналіз) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02. 01. Київ, 2004. 229 с.

140. Хома Н. М. Віртуалізація держави: зміна функцій в добу цифромодернізму. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22 «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін»*. 2015. Вип. 16. С. 64–69.
141. Цигвінцева Ю. О. Джерела та способи неосемантизації сучасної української лексики : дис. ... д-ра філософії в галузі філології : 035. Київ, 2021. 295 с.
142. Чабаненко М. В. Інтернет-видання України: становлення та особливості розвитку : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04. Запоріжжя, 2010. 20 с.
143. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 20 с.
144. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2005. 230 с.
145. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. Київ, 2009. 240 с
146. Чередник Л. Діяльність українських масмедіа під час російсько-української війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 2. С. 75–81.
147. Яворська Г. М. Дискурс війни (кілька методологічних питань). Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
148. Яворська Г. М. Концепт «війна»: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети. Серія «Філософія»*. 2016. № 1 (38). С. 14–23.
149. Яремко Я. П., Лужецька Н. Я. Концепт нація крізь історичну призму української політичної думки. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. 2021. С. 98–111.
150. Яремко Я. П. Нариси з історії української військової термінології : монографія. Дрогобич : Посвіт, 2013. 412 с.

151. Яремко Я. П. Прагматична забарвленість терміна-політоніма. *Записки з українського мовознавства*. 2016. Вип. 23. С. 95–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2016_23_16.
152. Яремко Я. П. Стратифікація концепту. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 60–69
153. Яремко Я. П. Сучасна політична термінологія: на перетині когніції та комунікації. Дрогобич : Посвіт, 2015. 436 с.
154. Яремко Я. П. Формування української військової термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Дрогобич, 1997. 16 с.
155. Яценко Н. О. Формування назв військового одягу в українській мові. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. 179 с.
156. Jones Deborah A. The «fascist» and the «potato beetle». *American Ethnologist*. 2023. № 50. Pp. 30–42. URL: <https://doi.org/10.1111/amet.13131>.
157. Morris Charles W. Signification and Significance: A Study of the Relations of Signs and Values. 1964. *Cambridge, Mass. : MIT Press*. Chap. 1. Pp. 401–414.
158. Niekrewicz A. Funkcja politycznych słów kluczy w memach internetowych. *Forum Lingwistyczne*. 2020. № 7 (7). Pp. 105–116. URL: <https://doi.org/10.31261/FL.2020.07.08>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

АРСУН – Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики / автори Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк. Київ : ТОВ «КММ», 2013. 416 с.

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. Т. VIII. 1728 с.

ЕСУ – Енциклопедія Сучасної України. Батанов О. В. Територіальна громада. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023.

КГСУМ – Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. Карпіловська Є. А. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. 912 с.

КСЖЛУМ – Короткий словник жаргонної лексики української мови. Ставицька Л. О. Київ : Критика, 2003. 336 с.

ЛСІ 2004 – Лексико-словотвірні інновації. 1983–2003. Нелюба А. М. Харків, 2004. 136 с.

ЛСІ 2007 – Лексико-словотвірні інновації. 2004–2006. Словник. Нелюба А. М. Харків : Майдан, 2007. 144 с.

ЛСІ 2009 – Лексико-словотвірні інновації. 2007. Нелюба А. М. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2009. 172 с.

ЛСІ 2015 – Лексико-словотвірні інновації. 2014. Словник. Нелюба А. М. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2015. 220 с.

ЛСІ 2017 – Лексико-словотвірні інновації. 2015–2016. Словник. Нелюба А. М., Редько Є. О. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2017. 204 с.

ЛСІ 2025 – Лексико-словотвірні інновації. 2022–2024. Словник. Нелюба А. М. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2025. 112 с.

НАСЗ – Нові й актуалізовані слова та значення: словникові матеріали (2002–2010) / кер. проекту і відп. ред. О. М. Тищенко; авт. колектив: В. О. Балог, Н. Є. Лозова, Л. О. Тищенко, О. М. Тищенко. Інститут української мови НАН України. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 278 с.

НСЗ – Нові слова та значення. Словник. Туровська Л. В., Василькова Л. М. Київ : Довіра, 2008. 270 с.

НСІС – Новий словник іншомовних слів. 20 000 слів / уклад. і передмова О. М. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2007. 848 с.

НСФУМ – Нові слова та фразеологізми в українських масмедіа. Словник / Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонов ; відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2021. Ч. 4. 100 с.

ПЕ – Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011, 808 с.

ПС – Політологічний словник. Головатий М. Ф., Антонюк О. В. Київ : МАУП, 2005. 792 с.

ПЕС – Політологія : енциклопедичний словник / В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 406 с.

ПССУМ – Практичний словник синонімів української мови : 4-те вид., опрац. і значно допов. Караванський С. Й. Львів : БаК, 2012. 523 с.

РУСВ – Російсько-український словник для військовиків = Русско-украинский словарь для военнослужащих : майже 32 тис. слів і словосполук. Бурячок А., Демський М., Якимович Б. Київ; Львів : Варта, 1995. 384 с.

РУСНТ – Російсько-український словник наукової термінології. Суспільні науки = Русско-украинский словарь научной терминологии. Общественные науки. Київ : Наук. думка, 1994. 594 с.

РУСНТМ – Російсько-український словник наукової і технічної мови: Термінологія процесових понять. Войналович О., Моргунюк В. Київ : Вирій, 1997. 256 с.

СВ – Словник війни. Сливинський О. Харків : Vivat, 2023. 224 с.

СВЖУ – Словник військового жаргону України: поняття, терміни, вирази. Пархоменко О. О., Шевченко А. А. Київ : Видавництво Української академії захисту, 2006. 352 с.

СГ – Словарь української мови: в 4-х томах / упоряд. Б. Грінченко. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958.

СІС – Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання. Бибик С. П., Сюта Г. М. Харків : Прапор, 2006. 623 с.

СМТО – Словник мови творчих особистостей України другої половини ХХ – початку ХХІ століття / наук. ред. Є. А. Карпіловська і З. Г. Козирева;

техн. ред. Л. І. Дідун і Ю. О. Цигвинцева; понад 10 000 слів, словосполук і висловів. Київ : Інститут української мови НАН України, 2022. 787 с.

СНУ – Словотворчість незалежної України 1991-2011 : словник / уклад. А. Нелюба. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. 608 с.

СНУМ – Словник новотворів української мови кінця ХХ століття. Віняр Г. М., Шпачук Л. Р. Кривий Ріг, 2002. Вип. 2. 180 с.

ССІС – Сучасний словник іншомовних слів / уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с.

СССПЛ – Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991–2022 рр.) / уклад. : І. А. Казимирова, О. І. Петрова, Л. В. Туровська, Л. А. Халіновська, Н. О. Яценко. Київ : Наук. Думка. 500 с.

СУМ-11 – Словник української мови: в 11 т. Київ : Наук. думка, 1970–1980.

СУМ-20 – Словник української мови: в 20 т. Т. 1-12. Український мовно-інформаційний фонд НАН України, 2015–2023.

СУМД – Словник української мови: в 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017.

СучПЛ 2015 – Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за наук. ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2015. 396 с.

Термінологічний словник-довідник у сфері національної стійкості / упоряд. : О. О. Резнікова, К. Є. Войтовський. 2024. 80 с.

ТСРУВ – Термінологічний словник російсько-української війни / за ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. С. Л. Чуніхіна. Київ : Ін-т соціальної та політичної психології НАПН України, 2022. 20 с.

ТССО – Тлумачно-словотвірний словник okazionalizmів. Колоїз Ж. В. Кривий Ріг, 2003. 166 с.

КОРПУСИ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

КВРУ – Корпус Верховної Ради України ParlaMint-UA. URL: https://www.clarin.si/ske/#dashboard?corpname=parlamint401_ua.

ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус української мови. М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ; Львів; Єна, 2017–2021. URL: <http://uacorpus.org/>.

Тексти мережових засобів масової інформації

18000: Новини Черкас. URL: <https://18000.com.ua/>.

24 канал: український телеканал. URL: <https://24tv.ua/>.

5 канал, 5.ua: український інформаційно–просвітницький телеканал. URL: <https://www.5.ua/>.

ACC: Інформаційне агентство ACC – Новини Чернівців. URL: <https://acc.cv.ua>.

BBC: Новини – BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/>.

Forbes: українська версія журналу Forbes. URL: <https://forbes.ua/>.

Gazeta.ua: українське суспільно-політичне інтернет-видання. URL: <https://gazeta.ua/>.

GS: незалежна новинна платформа. URL: <https://genevasolutions.news/>.

Hromadske: Громадське телебачення. URL: <https://hromadske.ua/>.

LB.UA: українське інтернет-видання. URL: <https://lb.ua/>.

Militarnyi: Мілітарний (Militarnyi) – українське онлайн-медіа військової тематики. URL: <https://mil.in.ua/>.

NV: український друкований щотижневий суспільно-політичний журнал. URL: <https://nv.ua/>.

RN.UA: українське інформаційне агентство. URL: <https://regionews.ua/>.

SD.UA: портал міста Сіверськодонецьк. URL: <https://sd.ua/>.

The Village: The Village Україна – Новини твого міста. Люди, місця, події. URL: <https://www.village.com.ua/>.

UAZMI: Новини. URL: <https://uazmi.org/>.

Ukrainer: суспільно-культурний мультимедійний українознавчий проєкт. URL: <https://www.ukrainer.net/>.

Zaxid.net: аналітичне інтернет-видання Львова. URL: <https://zaxid.net/>.

ААУ: Асоціація адвокатів України. URL: <https://www.uaa.org.ua/>.

АІ: Армія Inform. URL: <https://armyinform.com.ua>.

Аргумент: інтернет-видання. URL: <https://argumentua.com>.

Армія FM: військове радіо. URL: <https://www.armyfm.com.ua/>.

БЕ: інформаційне агентство. URL: <https://borgexpert.com/>.

ВГ: Волинська Газета. URL: <https://vln.media/>.

ВЗ: Високий Замок. Суспільно-політична україномовна газета. URL: <https://wz.lviv.ua/>.

Вікіпедія: Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

ГД: Газета «День», 1999. № 57. URL: <https://day.kyiv.ua/>.

ГД-1: Газета «День», 2019. № 17. URL: <https://day.kyiv.ua/article/den-ukrayiny/ne-derzhavnytskyu-pidkhid>.

Главком: українське інформаційне агентство. URL: <https://glavcom.ua/>.

ГОЛ: Газета про особистості та лицейців. URL: <https://litsa.com.ua/>.

ГУ: «Голос України» – українська газета, офіційний друкований орган Верховної Ради України. URL: <http://www.golos.com.ua/>.

Децентралізація: портал. URL: <https://decentralization.ua/>.

ДМ: Детектор медіа. URL: <https://cs.detector.media/>.

Донбас SOS: громадська організація. URL: <https://www.donbasssos.org/>.

ДСУ ДСЗН: Державні сайти України. Департамент соціального захисту населення Тернопільської ОДА. URL: <https://social.te.gov.ua/>.

Експерт: український діловий портал. URL: <https://expert.in.ua/kyiv/>.

Еспreso: загальноукраїнський інформаційний телеканал. URL: <https://espresso.tv/>.

Збруч: Zbruc – українська інтернет-газета. URL: <https://zbruc.eu>.

Знай.UA: інформаційно-аналітичний український онлайн-канал. URL: <https://life.znaj.ua/>.

ІВП: Інтернет видання Полтавщина. URL: <https://poltava.to/>

Інстаграм НО: Наша Одеса – допис у соцмережі Instagram. URL: https://www.instagram.com/nasha_odessa/p/Cvw-L5nIs5S/.

ІФ ОСМ: Офіційний сайт міста Івано-Франківська. URL: <https://mvk.if.ua/>.

Корреспондент.net: інформаційно-новинний інтернет-ресурс. URL: <https://ua.korrespondent.net/>.

Мілітарний: провідне українське медіа, з 2009 року фокусується на питаннях національної безпеки та оборони. URL: <https://militarnyi.com/>.

Мінфін: оперативні фінансові та економічні новини України і світу. URL: <https://minfin.com.ua/>.

МК: інформаційний портал «Моя Київщина». URL: <https://mykyivregion.com.ua/>.

Новинарня: новинне видання. URL: <https://novynarnia.com/>.

НХ: «Є» – новини Хмельницького. URL: <https://ye.ua/>.

ОБ: Останній бастіон – новинний сайт Полтавського регіону. URL: <https://bastion.tv/>.

ПЗ: Перший Західний – український регіональний телеканал. URL: <https://1zahid.com/>.

ПП: Інформаційний ресурс «Під прицілом». URL: <https://p-p.com.ua/about/>.

Реінформ: інформаційне агентство. URL: <https://reinform.com.ua/>.

РКЦУ: Римсько-католицька церква в Україні. URL: <https://rkc.org.ua/blog>.

РС: Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/>.

Свідомі: онлайн-медіа «Свідомі». URL: <https://svidomi.in.ua/>.

СУРМА: Україноцентрична газета «Сурма». URL: <https://surma.com.ua/>.

Суспільне: новини. URL: <https://suspilne.media/>.

СЧ: «Суспільне» Чернігів. URL: <https://suspilne.media/chernihiv/>.

Твіттер: соціальна мережа. URL: <https://x.com/>.

Телеграф: українське соціально-політичне інтернет-видання. URL: <https://www.telegraf.in.ua/>.

ТП: Тверезий погляд. URL: <https://tverezo.info/>.

ТСН: Телевізійна служба новин. URL: <https://tsn.ua/>.

Укрінформ: Українське національне інформаційне агентство. URL: <https://www.ukrinform.ua/>.

УКФ: Український культурний фонд. URL: <https://ucf.in.ua/>.

УМ: Україна молода. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/>.

УНІАН: інформаційна агенція. URL: <https://www.unian.ua/>.

УП: Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/>.

УТ: Український тиждень. URL: <https://tyzhden.ua/>.

Фокус: Онлайн-медіа ФОКУС. URL: <https://focus.ua/>.

ФС: Фарватер.Схід. URL: <https://farvatermedia.com/>.

ЦБН: Центральноукраїнське бюро новин – Central Ukrainian Bureau of News, CBN. URL: <https://cbn.com.ua/>.

Офіційні державні сайти України. Закони України.

Державні та міжнародні програми та організації

U-Lead: міжнародна програма. URL: <https://u-lead.org.ua/news/>.

ВРУ ЗУ: Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>.

ГУ ДСНС: Головне управління ДСНС України у Житомирській області. URL: <https://zt.dsns.gov.ua/>.

Дія: державний мобільний застосунок, вебпортал і бренд цифрової держави в Україні. URL: <https://bf.diia.gov.ua/>.

ДМСУ: Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>.

ДоброБат: Добровольчий батальйон – волонтерський рух. URL: <https://www.dobrobat.in.ua/>.

ДСУ МСТГ: Державні сайти України. Межівська селищна територіальна громада. URL: <https://mezhova.otg.dp.gov.ua/>.

ДСУ УП: Державні сайти України. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>.

ЗУ ВД: Закон України «Про волонтерську діяльність» від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

ЗУ ЗСУ: Закон України «Про Збройні Сили України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

ЗУ МП: Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

КМДА: Київська міська державна адміністрація. Офіційний портал Києва. URL: <https://kyivcity.gov.ua/>.

ЛТГ: Любарська територіальна громада. URL: <https://lubarska-gromada.gov.ua/>.

МОЗ: Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/>.

МОУ: Міністерство оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/>.

МЦТУ: Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/>.

НАТО: НАТО Ревю – онлайн-журнал. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/>.

ОШ ПУ: Офіційне інтернет-представництво Президента України Володимира Зеленського. URL: <https://www.president.gov.ua>.

ОРЄУ: Офіс Ради Європи в Україні. URL: <https://www.coe.int/uk/>.

Постанова ВРУ ДУД: Постанова Верховної Ради України «Про встановлення Дня українського добровольця». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1822-VIII#Text>.

ПУ КН: Посольство України в Королівстві Норвегія. URL: <https://norway.mfa.gov.ua/>.

УП МЕУ: Урядовий портал. Міністерство економіки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>.

ХОВА: Харківська обласна військова адміністрація. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/news/130390>.

Художня проза

Белей: Белей Л. Стан війни: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/les-beley-stan-viyny/>.

Боднар: Боднар М. Центральноевропейське есе: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/mirek-bodnar-tsentral-noievropeys-ke-es/>.

Венгринюк: Венгринюк Х. Ця війна назавжди, чуєш, Софі: антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/thiswarisforever/>.

Гаврош: Гаврош О. Розчарування року: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/oleksandr-havrosh-rozcharuvannia-roku/>.

Дністровий: Дністровий А. Про дечемберленізацію Європи: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/anatoliy-dnistrovyu-pro-dechemberlenizatsiiu-yevropy/>.

Жадан: Жадан С. Хай це буде текст не про війну: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/serhiy-zhadan-khay-tse-bude-tekst-ne-pro-viynu/>.

Мусаковська: Мусаковська Ю. Є такі люди: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/ye-taki-liudy-yuliia-musakovska/>.

Положій: Положій Є. Метаморфози: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/yeven-polozhiy-metamorfozy/>.

Портников: Портников В. Війна ідентичностей: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/portnikov/>.

Прохасько: Прохасько Т. Забута весна: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: https://www.meridiancz.com/blog/prochasko_forgottenspring/.

Рафесенко: Рафесенко В. Перші тижні війни: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: https://www.meridiancz.com/blog/rafeenko_firstweeksofwar/.

Сливинський: Сливинський О. Своїми словами: онлайн-антологія «Воєнний стан». URL: <https://www.meridiancz.com/blog/slyvynsky/>.

Шкляр: Шкляр В. Треба спитати у Бога. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. 320 с.

Щербак: Щербак Ю. Україна в епоху війномиру: книга підсумків і пророцтв. Київ : Ярославів Вал, 2020. 352 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

ФРАГМЕНТ СЛОВНИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИКИ

Принципи формування словникових матеріалів

Часові межі: за точку відліку формування реєстру обрано 2014 р. – початок російської агресії проти України. Аналіз охоплює період 2014–2025 рр., з особливим акцентом на текстах після 2019 р., коли до влади прийшли партія «Слуга народу» і Президент України В. Зеленський, а також розпочалися активні процеси цифровізації держави. Матеріал представляє дві фази війни: початкову (2014–2022 рр.) та повномасштабну (2022–2025 рр.), що дозволяє простежити еволюцію політичного лексикону в умовах тривалого конфлікту та кардинальних політичних змін. Представлені й обрані одиниці словника відображають віхові події в сучасному політичному житті держави та є важливими для формування лексикону сучасної української політики.

Фактичний матеріал дібрано з таких джерел: 1) тексти мережевих засобів масової інформації; 2) офіційні державні сайти України; закони України; сайти державних і міжнародних програм та організацій; 3) художня проза; 4) лінгвістичні корпуси: КВРУ (Корпус Верховної Ради України ParlaMint-UA), ГРАК (Генеральний регіонально анотований корпус української мови).

Тип словника: пояснювальний. Реєстрові одиниці: лексеми, словосполучення, аббревіатури. Реєстр упорядковано за ідеографічним принципом.

Принципи відбору та структурування одиниць: до фрагмента словника увійшли одиниці з семіохорів «Держава», «Армія», «Суспільство», які відображають гостроактуальні події, що стосуються важливих політичних, економічних рішень для держави, зокрема, ті, форма та/або значення яких не зафіксовані в загальномовних лексикографічних джерелах, але які мають

перспективи увійти у словник мови політики. Серед аналізованих одиниць: політичні терміни, суспільно-політична та нейтральна загальноживана лексика, новотвори на громадсько-політичну тематику, зокрема сленгові, що зберігають прагматику воєнного часу. Стилiстичні ремарки для словника мови сучасної політики засвідчують прагматичний реєстр та спектр функціонування реєстрових одиниць: якщо вокабулою є термін, то це підтверджують ілюстрації з текстів офіційно-ділового чи наукового стилів; якщо – okazіоналізм чи емоційно-оцінне слово, то ілюстрації подано з розмовного, художнього, публіцистичного стилів. Стилiстичні ремарки подано там, де вони показують прагматичний потенціал реєстрового слова, статус актуалізованого, новотвору, розмовного чи okazіоналізму. За наявності подано варіанти та ремарки до них (наприклад, *рекомендовано/ не рекомендовано*): **Диджиталізація (діджиталізація не реком., дигіталізація)**.

Структура словникової статті: реєстрова одиниця, ремарки, дефініція, ілюстративний матеріал.

Обрані одиниці подаємо за таким принципом:

1. Реєстрове слово (словосполучення, аббревіатура) подаємо в називному відмінку однини.
2. Усі реєстрові слова, крім односкладових подаємо з наголосом. У цитатному тексті наголоси не ставимо, але зберігаємо, коли вони є в самому джерелі.
3. Вибірково подаємо граматичні ремарки, наприклад, до збірних іменників – позначку «збірн.» (русня, -і, ж., збірн.). Стилiстичні ремарки подаємо для характеристики емоційно-оцінної лексики, функціональної приналежності та статусу слова: «зневажл.» – зневажливе; «ірон.» – іронічне; «розм.» – розмовне; «неол.» – неологізм; «оказ.» – okazіоналізм тощо.
4. Тлумачення подаємо послідовно, однотипно. Вони повинні коротко, але ясно розкривати значення слова і його відтінки.
5. Кожна стаття містить ілюстрацію з паспортом джерела. Якщо значень кілька, то ілюструємо кожне з них.

СЕМІОХОР «ДЕРЖАВА»

Державність – суверенність держави, сукупність державних інститутів. *Це надзвичайно важкий час, один із найбільш складних часів в історії українського народу. Але ми втримали державність, ми зберегли незалежність України, ми зберігаємо Україну як вільну та суверенну державу на політичній мапі світу (ОП ПУ, 14.03.2025); Але, щойно комуністичний морок розвіявся, Україна повернулася до своєї справжньої, а не сфабрикованої комуністами державності (Портников, 2023).*

Державницький (ідеологія, позиція, підхід, шлях, погляд, традиція, функція, мислення, дія і т. ін.) – який відповідає інтересам, ідеології держави. *Насправді, державницький шлях, єдино правильний, йдучи яким можна зберегти і розвинути державу, дуже вузький (ТП, 19.04.2020); «Не державницький підхід...Науковці і громадськість – проти перетворення Будинку вчителя на місце розваг» (ГД-1, 30.01.2019); ...спільноти є складовими історій, які вони про себе розповідають. Частиною яких історій ми є? Про гнобителів і поневолювачів чи про державницьке мислення і власну еліту? (УТ, 11.07.2024).*

Державотворення – процес творення, розбудови держави. *Культура - один із елементів державотворення (УКФ, 03.08.2023); Нас не Ленін придумав, як хтось з невігласів стверджує це на «болотах». Ми – велика нація, яка має понад тисячолітню історію державотворення і, що головне, дух незламності (КВРУ, 9 скликання, 9 сесія, 24.02.2023).*

Єдина держава – держава як цілісне утворення (в контексті штучного поділу країни на східну та західну). *Ми – ЄДИНА країна, ЄДИНА держава! Ми не можемо ділитись на Захід і Схід (ДСУ ДСЗН, 28.07.2022); ... прошу народних депутатів не демонструвати тут свою обізнаність з історією, і виходити з одного принципу, що в Україні зайвої землі немає, ми єдина держава, єдина нація (КВРУ, 6 скликання, 9 сесія, 21.12. 2011).*

Держава-жертва – держава, яка є жертвою збройного конфлікту або інших форм агресії, що порушують її суверенітет та територіальну цілісність. *Україна – держава-жертва агресії, яка діє в порядку самооборони відповідно до статті 51 Статуту ООН (Збруч, 03.01.2024); Я завжди наголошую, що Україна не має заходити в НАТО як держава-жертва або як держава, яка хоче, щоб її оборонили (АІ, 17.03.2024).*

Держава-агресор (держава-агресорка) – держава, яка здійснює збройну агресію проти іншої держави. *Володимир Зеленський заявив, що держава-агресорка РФ розпочала нову хвилю контрнаступальних дій на Харківському напрямку (ОІП ПУ, 10.05.2024); Ці вчорашні політичні еліти приречені і зникнуть із актуальних процесів. Та перед тим, як зникнути, вони мають піти з ганьбою, бо їхні дії були злочинні: вони систематично прирікали одну націю на методичне винищення, натомість сприяли збагаченню держави-агресора, сприяли її озброєнню (Дністровий, 2023).*

Держава-терорист – держава, яка застосовує терористичні, насильницькі методи задля досягнення власних цілей. *Росія – держава-терорист. Чому Україна просить світ надати РФ такий статус і що він змінить (Суспільне, 08.07.2022); Вчора російська армія вбила ще одну українську дитину...Один із сотень артилерійських обстрілів, які держава-терорист здійснює щодобово (ОІП ПУ, 01.04.2023).*

Держава-партнёр – держава, яка надає партнерську підтримку іншій державі на визначених умовах. *Держави-партнери мають активніше інвестувати в Україну, щоб надати практичну підтримку нашій економіці – Володимир Зеленський (ОІП ПУ, 28.01.2022); Держави-партнери повністю поінформовані щодо реальної ситуації на фронті (Укрінформ, 21.05.2024).*

Цифрова держава – модель державного управління, що передбачає використання інформаційних та комунікаційних технологій для управління державою, надання послуг громадянам, взаємодії між державою та суспільством. *Серед головних досягнень на шляху до побудови цифрової*

*держави в 2021 році — Україна стала першою країною у світі, яка узаконила електронні паспорти й прирівняла їх до паперових (МЦТУ, 20.05.2021); Друге — це **цифрова держава**. Це дуже просто, коли ви через свій смартфон, iPhone чи будь-який інший девайс, свій комп'ютер зможете отримати через свій електронний кабінет всі державні послуги без черг, без корупції (КВРУ, 8 скликання, 9 сесія, 21.09.2018).*

***Віртуальна держава** — державне утворення, що існує переважно у віртуальному просторі. У світі існує понад 400 так званих мікронацій — крихітних **віртуальних держав**, більшість з яких офіційно не визнані (Еспресо, 28.05.2015); **Віртуальна держава** — це держава, якої ніде немає, тобто вона існує лише в Інтернеті (ГРАК, 2017).*

***Кібердержава** — держава з розвиненими кіберможливостями (переваж. стос. безпекових питань у кіберпросторі). Україна вперше отримала нагороди Європейського форуму з кібербезпеки...наша ІТ-спільнота спростувала міф про Росію як найсильнішу **кібердержаву** (Суспільне, 17.05.2022); Фахівці з кібербезпеки з компанії IntSights назвали Китай найсильнішою **кібердержавою** світу...зазначається, що китайські хакери використовують агресивний підхід до здійснення кібероперацій, чим відрізняються від США, Росії та Ізраїлю (Корреспондент.net, 29.08.2020).*

***Держава в смартфоні** (варіант **країна в смартфоні**) — 1. Метафоричне означення цифрової держави, що надає державні послуги в онлайн-форматі через мобільні пристрої. Ми будуємо **країну в смартфоні**. І ми вже бачимо результат — 10 мільйонів користувачів у Дії! (МЦТУ, 20.05.2021) 2. Назва програми Президента. Перші у світі паспорти у смартфоні, найшвидша реєстрація бізнесу — усе це стало можливим завдяки програмі Президента «**Держава у смартфоні**», яку впроваджує Мінцифра разом із іншими міністерствами та міжнародними організаціями (МЦТУ, 20.05.2021); «**Держава в смартфоні**»: уряд презентував проект єдиного порталу громадянина (УП, 27.08.2019).*

Цифрова трансформація – комплекс заходів, спрямованих на впровадження цифрових технологій у діяльності держави та громадянському житті з метою підвищення ефективності та доступності державних послуг й покращення якості життя громадян. У рамках *Digital Cherkasy* ми минулого року вже розробили стратегію **цифрової трансформації** області, впроваджуємо доступний безкоштовний високошвидкісний Wi-Fi в місті та працюємо над створенням інвестиційного маркетплейсу Черкащини (УП, 16.02.2022); Суть **цифрової трансформації** полягає у спрощенні рутинних процесів шляхом їх автоматизації, а серед переваг - зменшенні корупції, зниженні бюрократизації та спрощенні доступу до даних (ІФ ОСМ, 12.07.2021); Усього стратегія розвитку передбачає п'ять напрямів державної політики: спорт вищих досягнень, масовий спорт, інфраструктура, кадри та **цифрова трансформація** (ГРАК, 2021).

Диджиталізація (діджиталізація (не рекомендовано), дигіталізація), синон. **цифровізація** – процес впровадження цифрових технологій. **Диджиталізація українських громад**: лідери цифрової трансформації обговорили можливості та перспективи (U-Lead, 17.03.2023); Наступний напрямок дуже важливий, є напрямком **цифровізації** освіти (КВРУ, 9 скликання, 9 сесія, 21.03.2023); Впевнений, що більшість українців вже змогли скористатися і відчувати ефект від **діджиталізації** і впровадження електронних послуг (КВРУ, 9 скликання, 6 сесія, 17.12.2021); 3-понад 30 видів соціальних допомог і послуг 18 вже оцифровані, решта в стадії підготовки до **діджиталізації** (КВРУ, 9 скликання, 10 сесія, 06.10.2023); Безперечно, **цифровізація** сьогодні і **діджиталізація**, яку, власне, ви очолюєте, це є ключовим інноваційним проривом в Україні і те, чим Україна може пишатися взагалі перед різними країнами світу (КВРУ, 9 скликання, 9 сесія, 21.03.2023).

Оцифрування – процес перетворення аналогової інформації у цифровий формат. Команда Науково-дослідної лабораторії «Архаїка» спільно з кафедрою археології та музеєзнавства КНУ імені Тараса Шевченка

здійснила **оцифрування** четвертої житлової конструкції Межиріцької пізньопалеолітичної стоянки в Черкаській області (УП, 18.03.2025); Шановні колеги, цим законом ми полегшуємо процедуру отримання та використання посвідчення ветерана шляхом його верифікації і **оцифруванням** (КВРУ, 9 скликання, 6 сесія, 02.11.2021).

Слуга́ – збірне поняття на позначення членів політичної партії «Слуга народу», у мн. *слуги*; член партії «Слуга народу». Синоніми: член партії, партієць, депутат, можновладець; президент і голова партії «Слуга народу» у словосполучі *головний слуга*. Шановні українці, на жаль, «*слуги*» не спромоглися навіть вчасно прийняти необхідну заяву Верховної Ради України до річниці закінчення Другої світової війни в Європі, як це пропонувала «Європейська солідарність» зробити ще минулого тижня (КВРУ, 9 скликання, 3 сесія, 13.05.2020); Як уряд міг подати бюджет, у якому на 40 відсотків піднімають видатки на офіс **головного «слуги»** – Зеленського?...це бюджет «*слуг*», а не народу (КВРУ, 9 скликання, 4 сесія, 15.12.2020).

Слуга́ наро́ду – назва політичної партії, з великої літери, у лапках; збірне поняття на позначення членів політичної сили, у мн. і з малої літери *слуги народу*; член партії «Слуга народу», з малої літери. Партія «**Слуга народу**» має намір на початку лютого 2022 року ухвалити перші рішення щодо застосування імперативного мандату до місцевих депутатів від політсили (УП, 27.12.2021); На відміну від повноцінної партії, члени якої перевіряються спільною роботою і доводять на ділі свій творчий хист, у «**Слуги народу**» не було жодної можливості випробувати власних кандидатів (УТ, 18.07.2019); Колеги, що ви робите, ви ж **слуги народу**? Чотири мільйони людей, на сьогоднішній день, опиняться під тиском податкової (КВРУ, 9 скликання, 6 сесія, 03.12.2021).

Слугонаро́дівець – член партії «Слуга народу». Синоніми: член партії, партієць, депутат. У Верховній Раді «**слугонародівець**» Тищенко вирішив «скрутити» колегу Гео Лероса якраз в момент, коли той розповідав про

відповідальність у зриві спецоперації щодо «вагнерівців» (UAZMI, 09.08.2021); Серед політиків на акцію прийшли депутати міської ради – вище згаданий Юліан Матвійчук та його колега по фракції «Свобода» Юрій Бублик, «слугонародівці» Сергій Іващенко, Юрій Бражник, Катерина Бабіч, Вадим Ямищikov, «рідномістяни» – заступник голови облради Олексій Чепурко та міський депутат Едуард Волков (ІВП, 01.05.2021).

СЕМІОХОР «АРМІЯ»

Мобілізація – призов громадян на військову службу під час воєнного стану; процес переведення збройних сил та економіки країни на воєнний стан. Утворює словосполучення **мобілізація здорового глузду** – означення раціонального підходу до мобілізації військовозобов'язаних. *З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну парламент 13 разів продовжував мобілізацію (NV, 16.04.2025); Мобілізація здорового глузду. Як карати ухилянтів і втікачів за кордон? (Главком, 11.08.23); Тим часом в Україні мешкає велика угорська діаспора, яка безпосередньо на собі відчуває тягар війни. Мобілізація, повітряні тривоги, відключення світла – їм без різниці, якою мовою ти говориш, є в тебе другий паспорт чи ні (Гаврош, 2023).*

Демобілізація – звільнення військовослужбовців з військової служби після закінчення військового контракту або воєнного стану. *Представники військово-політичного керівництва продовжують уникати чесного діалогу із суспільством про неможливість демобілізації на нинішньому етапі війни (УП, 09.04.2024); Чи це є справедливо, що ми відмовляємося навіть говорити про демобілізацію і заміну людей? Заміну людей, щоб дати можливість тим, хто виснажений, хто віддав всі свої сили на цю хвилину, бо це ж питання не тільки фізичного здоров'я, це питання морального, психічного здоров'я (КВРУ, 9 скликання, 10 сесія, 07.11.2023).*

Самомобілізація – добровільний вступ громадян до лав збройних сил під час воєнного стану без офіційного призову. *Самомобілізація та всеохопний спротив населення не дали Москві бажаного у лютому-березні*

2022 року «Киева за три дні» (NV, 13.01.2025); Масова **самомобілізація** з перших днів повномасштабного вторгнення, волонтерство, активна громадська позиція, участь у соціальних ініціативах свідчать про зрілість окремих громадян та їхнє усвідомлення своєї важливої ролі в державотворенні (УТ, 18.10.2024).

Могилізація, *оказ., зневажл.* – okazіонально-оцінний синонім до *мобілізація* з негативною конотацією, що вказує на тип мобілізації «по-російськи» з відправленням непідготовлених до бойових дій солдатів та зневажливим ставленням до життя бійців. Утворює деривати: *могилізатор, могилізаційний, могилізований, могилізувати, могилізовувати*. «**Могилізація**» РФ: Путін готовий «проковтнути» втрати в пів мільйона людей (УНІАН, 30.09.22); Саме успіхи української армії змусили Путіна іти ва-банк, оголошувати на Росії «**могилізацію**», від якої росіяни тікають, як чорт від ладану, поспіхом анексувати окуповані території, щоб шантажувати увесь світ і залякувати українців ядерним дрючком (КВРУ, 9 скликання, 8 сесія, 06.10.2022).

Мобік, *розм., зневажл.* – мобілізований російський військовослужбовець із низьким рівнем підготовки. Кожен п'ятий російський «**мобік**» прожив менше двох місяців з моменту отримання повістки (УНІАН, 21.09.23); «**Мобіків**» без підготовки кидають на найгарячіші ділянки фронту, що неабияк вдарило по наступальній спроможності окупантів і посилює критику Кремля й так невдоволених ходом «спецоперації» російських націоналістів (ГРАК, 2022).

Ухилянт, *неол., розм.* (варіант **ухилянець**) – особа, яка уникає виконання військового обов'язку під час мобілізації або воєнного стану. **Мобілізація** в Україні: у Нацполіції пояснили, хто такий **ухилянт** та яке покарання йому загрожує (ТСН, 16.02.24); Суди, обираючи умовні терміни, керуються тим, що **ухилянці** можуть бути потенційними військовими Збройних Сил України (ЗСУ) (БЕ, 13.02.2024); СБУ ліквідувала нові канали

виїзду «ухилянців» за кордон під виглядом перевізників гуманітарної допомоги (ГРАК, 2022).

Добровóлець – особа, яка добровільно вступає до збройних сил. У контексті російсько-української війни ним може бути як громадянин України, так і іноземець, що приєднується до Збройних сил України. *Сашко зголосився добровольцем у сили ТрО на другий день повномасштабного вторгнення. Для нього не існувало інших опцій, аніж зі зброєю боронити нашу країну від російських окупантів* (Мусаковська: 214); *На війні в Україні загинув доброволець із Фінляндії* – ЗМІ (УП, 15.04.2025).

Добробáт, розм. (скороч. від добровольчий батальйон) – самоорганізоване військове формування, сформоване з добровольців поза регулярною армією. *Як потрапити на війну...третій варіант – піти в добробат* (добровольчий батальйон). *За різними оцінками їх деє близько 400, всі вони відрізняються за специфікою своєї діяльності* (УП, 29.10.2022); *Прагнення українців до свободи, цінностей європейських і людських записано кров'ю і потом добробатів, волонтерів, кіборгів і мільйонів українців за сотні років* (КВРУ, 8 скликання, 10 сесія, 07.02.2019).

Добровóльчий будівельний батальйон – волонтерське об'єднання, що допомагає у розборі завалених споруд та відбудові пошкоджених внаслідок російсько-української війни. *У Київській області запустили волонтерський проєкт «добровольчі будівельні батальйони»*. Добровольці допомагають підрозділам ДСНС у пошукових роботах, розбору завалів на місцях та поступово розпочинати відбудову зруйнованих військами Росії районів (Суспільне, 20.04.2022); *Відбудовувати пошкоджене внаслідок війни житло допомагають волонтери добровольчого будівельного батальйону* (ГРАК, 2022).

Батальйóн «Мона́ко», ірон. – іронічна назва для позначення українських чоловіків призовного віку, які перебувають у Монако, уникаючи мобілізації; збірна номінація для українських біженців-чоловіків, що

уникають мобілізації, перебуваючи на елітних курортах. **Батальйон «Монако»**, ТРО Лазурового берега: що відомо про елітних українських біженців-чоловіків у Франції та Монако (ТСН, 01.06.23); За матеріалами ДБР накладено арешт на майно **«бійця батальйону Монако»**, який відпочиває на лазурному узбережжі, поки його компанії фактично обкрадають українців (ГРАК, 2022).

Батальйон «Буковель», ірон. – іронічна назва для позначення українських чоловіків призовного віку, які перебувають у гірськолижному курорті «Буковель», уникаючи мобілізації. **Батальйон «Буковель»**: на курорті підготувалися до вручення повісток (DailyLviv, 13.02.2023); **«Батальйон Буковель»**: чи потрібно критикувати тих, хто витрачає гроші на відпочинок під час війни (Фокус, 04.12.2023).

Раши́ст, неол., зневажл. – російський військовий, який є прихильником російського фашизму; збірна назва для росіян-окупантів. *Найбільше руйнувань у Донецькій області – **рашисти** пошкодили 119 навчальних закладів (УП, 13.03.2022); Я була певна, що все найстрашніше залишилось у підручниках, у згадках про Голокост і Голодомор, що людство змінилося, звільнилося, очистилося. Але я не могла уявити, що між людьми й **рашистами** така велика різниця, тобто – нічого спільного, анічогісінько (Венгринюк, 2023).*

Біомáса, збірн., зневажл. – російські військові, тіла яких годяться як матеріал для добрива ґрунтів. *Вибачте за грубість, але не можу втриматися: росіяни – це не народ, а **біомаса** (УНІАН, 21.03.22); Політтехнолог Денис Богуш: «60 відсотків росіян — **біомаса**, відтак протест там неможливий» (ЦБН, 14.12.22).*

Орк, груб., зневажл. – російські військові, що чинять аморальні злочини в Україні під час війни. **Орки** в Бучі під час окупації розстріляли машину з чотирма жінками: родичі розповіли історію загиблих (Київ.MEDIA, 23.05.22).

Русня – збірна зневажлива назва росіян. ***Русня** хвалиться нищівними успіхами в Маріуполі. І як доказ наводить фотку трофею, – радник міністра внутрішніх справ Антон Геращенко (УНІАН, 05.04.22); Масовані ракетні обстріли – прояв безсилої злости **русні** від її нездатності зламати героїчний спротив українців (ГРАК, 2022); І так, це ми, єдиний народ, який має силу придушити цього двоголового демона. Лиш на хвилинку заплющте очі й уявіть світ без **русні** (Венгринюк, 2023).*

Путінець, зневажл. – прибічник політики Володимира Путіна (президента росії) *Для того, щоб розібратися, наскільки обґрунтованими є твердження російської влади, що в Україні панує нацистський режим, а також чи не намагаються **путінці** цим прикрити власні «гріхи», необхідно пригадати, що ж являє собою нацизм (Главком, 15.04.22); Тому, на жаль, на першому етапі був пропущений час, а сьогодні вже йде війна, і я думаю, що теоретично можна думати про такий законопроект, але практично треба говорити про те, як зробити ефективною антитерористичну операцію, як зробити так, щоб **путінці** і кадировці повернулися на історичну батьківщину, як зробити так, щоб люди могли вийти на вулицю і не боятися, що вони не повернуться додому (КВРУ, 7 скликання, 4 сесія, 03.06.2014).*

Окупант (російський) – російський загарбник, що здійснює загарбницьку політику на території України. *Ввечері 2-го квітня українські військові звільнили всю Київську область від **російських окупантів** (УП, 02.04.22); Я думав, що це фантазія і надмірна дегуманізація ворога, поки сам наживо не побачив побут **російських окупантів** у всій красі (Белей, 2023).*

СЕМІОХОР «СУСПІЛЬСТВО»

Волонтер – особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову діяльність суспільно корисного характеру; в умовах воєнного стану – особа, що безоплатно надає допомогу збройним силам, постраждалим від війни або займається гуманітарною діяльністю на підтримку оборони країни та цивільного населення. *Замовлень від захисників так багато, що **волонтери** не*

встигають виконувати всі замовлення (ВК, 18.10.2023); Дев'ятнадцятого березня **волонтери** вивезли нас із окупованих територій (Рафесенко, 2023).

Волонтерство – добровільна неоплачувана суспільно корисна діяльність, що передбачає надання безкоштовної допомоги особами, організаціями або групами людей на благо суспільства. *Молодь, що змінює громади: 60 українців опанували волонтерство та інструменти громадської участі* (ОРЕУ, 10.02.2025); Також дуже ключове сьогодні – це є **волонтерство**. *Повірте, кожен військовослужбовець, який стоїть на фронті, повинен розуміти, що там, на місцях, його родина захищена нашою увагою. Тому, хто не має можливості взяти зброю чи навчитися, ми повинні стати волонтерами і добровольцями* (КВРУ, 9 скликання, 7 сесія, 23.02.2022).

Е-волонтерство (віртуальне волонтерство) – добровільна суспільно корисна діяльність, що здійснюється дистанційно через цифрові засоби зв'язку. *Волонтерство відтепер не означає обов'язкову роботу у спільноті – е-волонтерство, або віртуальне волонтерство виставило індивідуальність наперед* (УП, 14.11.2020).

Переселенець (вимушений переселенець, офіційна назва – внутрішньо переміщена особа, скорочено – ВПО) – особа, яка вимушено переїхала з окупованих територій, зони бойових дій, прифронтової зони або з місць, де почувалася в небезпеці під час війни, в інші населені пункти чи регіони України. *Журналістка зустрічала цю тугу й раніше – в дописах переселенців з окупованих територій після 2014 року. Але зрозуміти їх змогла тільки з великою війною...*(УП, 18.02.2025); *Це питання є важливим для мільйонів українських переселенців – свій дім* (УП, 18.02.2025); *Безумовно, нашим пріоритетом має також бути і питання підтримки тих людей, які постраждали від цієї війни, які зараз знаходяться в Україні, це наші переселенці, ті, хто страждають* (КВРУ, 9 скликання, 10 сесія, 05.09.2023).

ВПО (внутрішньо переміщена особа) – громадянин України, який змушений залишити місце постійного проживання через збройний конфлікт,

окупацію, війну або інші надзвичайні події і перемістився в інше місце в межах країни, не перетинаючи міжнародно визнаний державний кордон. *Особи зі статусом ВПО мають право на щомісячну допомогу на проживання в розмірі 2000 грн на дорослу людину та 3000 грн на дитину. Якщо людина виїхала за кордон, вона не може претендувати на гроші як ВПО* (РЗ, 08.10.2023); *Насправді, з виборцями ми здебільшого говоримо про те, як допомагати великій кількості ВПО, які живуть в неналежних умовах, як доставляти продуктові набори, як організувати прихистки...*(КВРУ, 9 скликання, 9 сесія, 07.02.2023).

Біженець – особа, яка залишила місце постійного проживання через воєнні дії та виїхала до іншої країни, де отримала міжнародний захист (статус біженця). *Європейський Союз нарешті продовжив тимчасовий захист для біженців із України до 4 березня 2025 року* (ЛБ, 19.10.2023); *Справа в тому, що багато біженців з України виїхали, ті, які в працездатному віці, в репродуктивному віці, і нам необхідно сьогодні подумати, в першу чергу, в який спосіб зацікавити наших людей повернутися, особливо мам з дітьми, повернутися в Україну* (КВРУ, 9 скликання, 9 сесія, 23.02.2023).

Захисник – загальна назва для всіх військовослужбовців, що обороняють країну від ворожої агресії. *«У Києві функціонують волонтерські ініціативи, які об'єднують охочих допомогти українським захисникам та організовують плетіння маскувальних сіток і костюмів»* (КМДА); *Президент Володимир Зеленський заявив, що ще 307 українських захисників повернули з російського полону* (УП, 24.05.2025).

Тероборонець – особа, яка входить до складу Сил територіальної оборони Збройних Сил України і виконує завдання з оборони та захисту певної території, населеного пункту, регіону або важливих об'єктів на території України. *Ігор ХОРТ: «Тероборонець – це нова військова професія»* (ЮНУ, 20.06.2022); *Більшість з тероборонців самодостатні особистості, які спокійно можуть реалізовуватися у цивільному житті, а ТрО — додаткове заняття,*

яким вважаю важливим у своєму житті і правильним вибором (Армія FM, 13.01.2022).

Колаборант (варіант **колабораціоніст**) – особа, яка свідомо співпрацює з ворогом в інтересах окупанта на шкоду власній державі. *Інтерв'ю з колаборантом: українець, який шпигував на користь Росії, розповів про свою мотивацію* (ТСН, 24.12.24); *Справа в тому, наскільки Європа нині готова сприймати цю нову реальність – реальність, в якій є зруйновані міста (з якими ще донедавна можна було вести спільний бізнес), реальність, у якій є братські могили (де лежать громадяни України, які ще вчора могли приїздити в німецькі міста на шопінг чи до музеїв), реальність, у якій є фільтраційні табори для українців, що потрапили в окупацію (табори, окупація, колаборанти – слова, які навряд чи використовуються в повсякденній мові європейців)* (Жадан, 2023).

Колабораціонізм – співпраця населення окупованої території з країною-агресором, окупантом. **Сепаратизм і колабораціонізм** – шлях тих, хто не має народної підтримки (АІ, 24.12.2022); *І треба сказати, що ця державна зрада, цей колабораціонізм, ці заклики проти України, які лунали протягом попередніх років діяльності цих депутатів колишніх України, звичайно, що повинні бути однозначно відреаговані сьогодні українським парламентом* (КВРУ, 9 скликання, 8 сесія, 13.01.2023).

Сепаратизм – політичний рух або ідеологія, спрямовані на відокремлення певної території від держави. *Бідність і рабський статус стали основою підтримки сепаратизму на Донбасі* (РС, 16.01.2015); *Такі дії є продовженням політики Російської Федерації щодо ескалації збройної агресії проти нашої країни, нав'язування сепаратизму, провокування міжнаціональних, міжконфесійних конфліктів, масових безпорядків, що загрожує безпеці, життю та здоров'ю наших громадян, державному суверенітету, конституційному ладу та територіальній цілісності нашої країни* (КВРУ, 9 скликання, 7 сесія, 23.02.2022).

Сепаратіст – прихильник сепаратизму; особа, що підтримує відокремлення частини території від держави. *Сепаратист, що допомагав окупації Донбасу, відбувся умовним терміном (УП, 12.12.2019); Ми, українці, добре пам'ятаємо, як представники цих країн були присутні в переговорних групах і завжди тиснули на Україну, щоб вона прийняла терористичні вимоги росії в межах «Мінських домовленостей»: визнати російських найманців і убивць, які себе видавали за сепаратистів і представників так званого народу Донбасу, надати їм широкі автономні права (Дністровий, 2023).*

Ватник, *зневажл.* (збірна назва **вата**) – особа, підвладна дії російської пропаганди; люди з (пост)радянською ментальністю. *«Ватниками» ми звикли називати людей, які становлять своєрідний світоглядний «баласт» суспільства, бо у них застарілі та часом відверто ворожі погляди на нього та на сучасність (УМ, 01.09.2022); Коли по телеканалах розказують «ватники», «вишиватники»: «фашисти, хунта» і так далі, – всього цього могло би не бути, якби ми прийняли законопроект, який дав би можливість Національній раді штрафувати телеканали за свідому трансляцію висловів, що розпалюють ворожнечу (КВРУ, 8 скликання, 10 сесія, 11.07.2019).*

Колора́д, *зневажл.* – особа з проросійськими поглядами в Україні. *Колоради* — прихильники федералізації України та сепаратизму, які носять георгіївську стрічку (24 канал, 11.04.2015); *Колоради* почали здаватися в полон (навіть групами) і складати зброю в деяких районах проведення АТО (Кореспондент, 01.07.2015); А тому ми повинні виключно зробити все належне, щоб вианувати істинних героїв в боротьбі за незалежність України і в боротьбі з фашизмом, а «колорадів» ізолювати і по можливості утилізувати (КВРУ, 8 скликання, 6 сесія, 16.05.2017).

Почеку́н, *зневажл., іронічн., синон. ждун* – особа, яка пасивно очікує на прихід російської армії. У Бахмуті є «*почекуни*», які чекають на «руській мір» (Главком, 05.12.2022). Ще один «*ждун*» поплатився за наведення ракет на позиції ЗСУ у Слов'янську» (УНІАН, 02.05.23); «*Ждуни*» не дочекаються –

ЗСУ прийдуть раніше: так звану ЛНР повноцінно зможуть прийняти до складу РФ лише у 2026 році (ГРАК, 2022).

ІНДЕКС СЛІВ І СЛОВОСПОЛУК

«HIMARS»	біомаса
«Байрактар»	бомонд
«Джавелін»	бригада
«Резерв +»	вата
авторитет	ватний
активіст	ватник
актор	ватниця
актор-комік	ватність
антиеліта	велика війна
антиросійські санкції	Верховна Рада
антитерористична операція	верховний блазень
армійці рф	верховний головнокомандувач
армія	вибори в смартфоні
атака	виконавча влада
бавовна	вимушений мігрант
байрактарити	вимушений переселенець
бандерівець	вишиватник
батальйон	вишиватниця
батальйон «Буковель»	вищий клас
батальйон «Монако»	від'ємний наступ
безпека	відірпінити
безпека України	відстрочка
біженець	відхаймарсити
бізнесова еліта	війна проти України
бійці ЗСУ	війна Росії проти України
білий квиток	військова агресія

військова наука
військова операція
військова політика держави
військова розвідка
військова стратегія
військове мистецтво
військовий квиток
військовий облік
військовий резерв
військовозобов'язаний
військово-обліковий документ
військово-політична думка
військово-політичний союз
військовослужбовець
військово-технічна співпраця
віртуалізація держави
віртуальна держава
влада
внутрішньо переміщені особи (ВПО)
воєнна дипломатія
воєнна доктрина
воєнна наука
воєнна політика держави
воєнна стратегія
воєнний стан
воїни добра
воїни ЗСУ

воїни світла
волонтер
волонтеріат
волонтерство
волонтерська ініціатива
волонтерський батальйон
волонтерський рух
волонтерський центр
ВПО (внутрішньо переміщена особа)
вразливі верстви населення
гарант Конституції
гарантії безпеки
гібридна війна
глава держави
головний блазень 95 кварталу
головний слуга
головнокомандувач
горе-ухилянт
громада
громадська акція
громадська ініціатива
громадська організація
громадський активіст
громадський діяч
громадський моніторинг
громадський сектор
громадські слухання

громадянське суспільство
деїмперіалізація
деколонізація
деколонізація України
демобілізувати
демократія
деокупація
деокуповані території
депутат
депутат-втікач
депутат-перебіжчик
дєрадянізація
дєрадянізація армії
дєрадянізація законодавства
держава
держава в смартфоні
держава-агресор
держава-агресорка
держава-жертва
держава-партнер
держава-союзник
держава-терорист
державна адміністрація
державна влада
державна власність
державна мова
державна політика

державна служба
державне майно
державне самовизначення
державний апарат
державний бюджет
державний кордон
державний суверенітет
державницька позиція
державницьке мислення
державницький
державницький підхід
державницький шлях
державні закупівлі
державність
державобудування
державовладний
державотворення
державотворчість
дерусифікація
дерусифікація мови
дерусифікація українського
ономастикону
джавелінити
дигіталізація
диджиталізація
дискотека
діджиталізація
добробат

добробатівець	електронний підпис
доброволець	Електронний цифровий підпис (ЕЦП)
добровольчий батальйон	еліта
добровольчий будівельний батальйон	Е-могила
дрон-камікадзе	е-направлення
дрон-розвідник	eHealth
духовна еліта	Е-освіта
е-волонтерство	е-оселя
е-голосування	е-підпис
е-громадянство	е-послуги
е-демократія	е-правосуддя
е-документ	е-резидент
е-документообіг	е-резидентство
е-здоров'я	етнічна ідентифікація
е-кабінет	е-урядування
економічна еліта	е-урядування
економічний фронт	є-бабуся
Е-країна	єВідновлення
електорат	єдина держава
електронна демократія	ЄДідусь
електронне голосування	є-документ
електронне правосуддя	є-здоров'я
електронне урядування	єМогила
електронний військовий квиток	єОселя
електронний документообіг	є-оселя
електронний кабінет	ждун
електронний паспорт	

жест доброї волі (вимушений відступ)	Зе! Команда
жінки-доброволіці	Зе!YouTube
забучити	Зе!офіс
загальна мобілізація	Зе!президент
заджавелінити	ЗеEND
закон	ЗЕбанда
законодавча влада	ЗеКанали
законодавча ініціатива	зекоманда
законопроект	зеленофіл
заможна еліта	зеленськівець
зарезервувати	золота молодь
захисники	зрадофіл
захисники України	ЗСУ
захист	ідеологія
захист державного суверенітету	ініціативна група
захист критичної інфраструктури	інтелектуальна еліта
захист неба	інтелігенція
захист територіальної цілісності	інформаційна війна
заходи з денацифікації	інформаційне суспільство
збройна агресія росії проти України	істеблїшмент
збройний захист	Його Величність Зе
збройний конфлікт	Кабінет Міністрів
Збройні сили України	кандидат Зе-
зе- бот	КЕП (кваліфікований електронний підпис)
зе- депутат	кібердержава
зе- команда	кіборги
Зе! Депутат	кнопкодав

кнопкодав-піаніст

колаборант

колаборантство

колабораціонізм

колабораціоніст

колабораціоністський

колаборація

колективна безпека

колорад

командний пункт

комік-президент

конституція

контрнаступальна операція,

конфлікт на сході

культурна еліта

культурна община

латентно-ватний

лідер воєнного часу

лідер думки

лідер країни

лідер нації

лідер у воєнний час

лобі

лобіст

людина року

м'ясні штурми

м'ясорубка

міграційна криза

міжнародна військова допомога

міністр

місцева громада

місцева еліта

мобік

мобілізаційні заходи

мобілізація

мобілізація здорового глузду

мобілізований

могілізація

мрійник року

надзвичайний стан

напівдемократична держава

напівзалежна держава

напівкомуністична держава

напівросійська держава

нардеп

нардеп-втікач

нардеп-прогульник

народ

народний депутат

народний обранець

наступ

наступальна операція

наукова еліта

наукова спільнота

національна безпека
Національна гвардія
національна держава
національна еліта
нація
наша держава
наші армійці
наші воїни
нееліта
незалежність
нижчий клас
нова Україна
нові українці
нормативно-правові акти
нужденні
оборонна операція
оборонна політика
обороздатність держави
окупанти
окупація
окуповані території
оновлена держава
опоблокер
опоблоківець
опозиція
оптимізація лінії фронту
орки

ОТГ (об'єднана територіальна громада)
Офіс Президента
оцифрування
пан Зе
панство
парафіяльна спільнота
парламент
парламентаризм
парламентарна держава
партія
партія «Слуга народу»
перезавантаження
перемога
перший громадянин
підприємці
піти за російським кораблем
повістка
повітряна тривога
повномасштабна війна РФ проти України
повномасштабне вторгнення
політик
політика
політик-мастодонт
політична аристократія
політична богема
політична горила

політична еліта	резервна армія
політична тусовка	резервний батальйон
політична шльондра	резервні сили
політичний бомонд	резервні центри
політичний мастодонт	резервувати
політичний хамелеон	релігійна громада
полк	робітники
порохобот	розвідувальний дрон
порошенківець	російська агресія
почекун	російські терористи
правова держава	російсько-українська війна
президент	русня
президент-реформатор	салют
приземлити	самообілізація
призовник	сепаратизм
приліт	сепаратист
продюсер «Кварталу 95»	сепаратистський
прорив	сепаратюга
протистояння	середній клас
псевдоволонтер	СЗЧ (самовільне залишення частини)
псевдоеліта	Сили спеціальних операцій
путінці	сірий кардинал
рашизм	слуга
рашисти	слуга головний
рашистська ідеологія	слугонародівець
резерв	слугонародівка
резервіст	слугонародівський

соціальна згуртованість	ударний дрон
соціальна мобільність	українофоб
соціальне дно	українська армія
соціум	український лідер
союзник	укроп
спеціальна військова операція	ухилянт
спеціальна операція	феєрверк
спільнота	хаймарсити
спосіб ведення війни	цифрова держава
стратегічне партнерство	цифрова трансформація
стратегія національної безпеки	цифровізація
строковик	цифровізація держави
суверенітет	цифровізація економіки
судова система	чмобік
суспільство	Чорне Зе!
творча еліта	чорнобаїти
тергромада	шоумен
територіальна громада	штурм
тероборона	шукачі притулку
тероборонівець	
тероризм	
терористична війна	
тимчасово переміщені (особи)	
тривога	
ТрО	
тушка	
ТЦК (територіальний центр комплектування)	